T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

RUSLARIN KAFKASYA'DAKİ YAYILMA POLİTİKASI VE AHISKA TÜRKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Emre ÖZDEŞ

Danışman
Doç. Dr. Celalettin GÜNGÖR

2018
KIRIKKALE

T.C.

KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

RUSLARIN KAFKASYA'DAKİ YAYILMA POLİTİKASI VE AHISKA TÜRKLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Emre ÖZDEŞ

Danışman

Doç. Dr. Celalettin GÜNGÖR

2018

KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Doç. Dr. Celalettin Güngör danışmanlığında Emre Özdeş tarafından hazırlanan "**Rusların Kafkasya'daki Yayılma Politikası ve Ahıska Türkleri**" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim dalında Yükseklisans tezi olarak kabul edilmiştir.

24.05.2018

BAŞKAN

Prof. Dr. İlyas DOĞAN

ÜYE (DANIŞMAN)	ÜYE
Doç. Dr. Celalettin GÜNGÖR	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALBAYRAK

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

…/…/20..

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum **Rusların Kafkasya'daki Yayılma Politikası ve Ahıska Türkleri** adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

24.05.2018

Emre Özdeş

ÖNSÖZ

Bu çalışmamda, Kafkas bölgesinin sahip olduğu etnik unsurlar, kültürel farklılıklar ve çeşitli yeraltı zenginlikleri bağlamında bölgesel ve küresel düzeyde bu jeo-stratejik noktada gelişen güç mücadeleleri, Rusya'nın Kafkas politikası çerçevesinde Ahıska Türklerine yönelik uygulamaları; sürgün politikaları, etnik bağlamda sürdürdükleri faaliyetler ile tarihsel süreç içerisinde egemenliklerine ilişkin mücadeleleri ortaya koyulacaktır.

Tez çalışma sürecinde, konu tespitinde, incelememde, araştırmalarımda bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren ve desteğini esirgemeyen hocam Doç. Dr. Celalettin Güngör'e teşekkür ederim.

Ayrıca yetişmemde ilgi ve sevgilerini her zaman hissettiğim aileme, araştırma boyunca maddi ve manevi desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

ÖZET

Bu çalışmada, Rusya'nın tarihsel süreçte temel dış politika parametreleri çerçevesinde şekillendirdiği, jeo-stratejik ve siyasi hedefler ortaya koyulacaktır. Rusya'nın temel politikaları ışığında, Kafkasya bölgesindeki çatışmaların tarafları ve boyutunun, uluslararası nitelikte yeni olguların ortaya çıkmasında önemli bir yeri vardır. Bu ortamda beliren siyasi ilişkiler ve Türk-Sovyet ilişkisi bağlamında, Ahıska Türklerinin tarihi ele alınacaktır.

Sahip olduğu enerji ve yer altı kaynakları bakımından güç mücadelesine sahne olan Kafkasya'nın, odak noktası haline gelmesinde etkili olan faktörler bulunmaktadır. Bölgenin barındırdığı farklı etnik unsurların yanı sıra, kuzey ve güney olarak iki farklı alana ayrılması, toprak bütünlüğü ve egemenlik hakları konularında da önemli hususları ön plana çıkarmaktadır. Bunun bir nedeni, Kuzey Kafkasya'nın belirli bir bölümünün Rus sınırları dahilinde olmasıdır. Güney Kafkasya da ise Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın ortak güvenlik problemlerinin varlığı ve bölgenin dinamik yapısından kaynaklanan temel siyasi sorunlar dikkat çekmektedir.

Ahıska, kuzeyde ve doğuda Gürcistan; güneyde Ermenistan; güneybatıda Türkiye; batıda Gürcistan'ı kapsayan jeopolitik bölgede bulunmaktadır ve toplam yüzölçümü 6260 km^2'dir.

11. yüzyılda Selçuklu fetihleriyle ve 12. yüzyılda Kapçak Türklerinin de bu buralara yerleşmesiyle birlikte, Mesket Türklerinin bulunduğu bölgeler tamamen Türkleştirilmiştir. 13. yüzyılda Kapçakların bağımsızlıklarını ilan etmesinin ardından, bulundukları bölgeler Gürcistan tarafından tanınmıştır. 16. yüzyılın sonlarına doğru ise, Osmanlı devletine katılarak, merkezi Ahıska olan Çadır Eyaleti olarak düzenlenmiştir. Mesket Türkleri olarak bilinen Ahıska Türklerinin bu nitelendirilmesi, coğrafi unsulara dayanmaktadır.

1940 yılında, Sovyetler Birliği savaş sürecine girmiş ve buna göre eli silah tutan herkes cephelere gönderilmiştir. Bu sırada Ahıska Türklerinin büyük bir çoğunluğu da, Orta Asya'ya sürgün edilmiştir. Dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan ve kültürlerini koruyan Ahıska Türkleri, sosyal problemlerle karşılaşmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ahıska Türkleri, Gürcistan, Kafkasya, Sürgün.

ABSTRACT

In this research, geo-strategic and political objectives formed in terms of basic foreign policy parameters of Russia in the historical process will be asserted. By the Russian basic policies, the sides and the importance of the conflicts in the territory of Caucasia has an important role on causing new events among the international nature. In this respect of political relations and Turk-Soviet relations, the history of Meskhetian Turks will be discussed.

There are some effective factors for Caucasia to become a focus with regard to energy and undergrounds sources. Beyond the ethnical elementsin in the territory, diving into two parts as north and south brings out the important points in independency rights and territorial in tegrity. One of this reason is that a part of the North Caucasia's being in the Russian border. The existance of mutual security problems for Azerbaijan, Georgia and Armenia in the territory of South Caucasia and the political problem sarising from the territory's dynamic presence stand out.

Meskethia is located in a geopolitical area which covers Georgia in the north and east; Armenia in the south; Turkey in southwest; Georgia in the west and has 6260 km^2 square measure totally.

With the Seljukian Conquests in the 11th century and the settlements of Kapcak Turks in the 12th century, the territories where Meskethian Turks located were turkified. After Kapcak Turk's decleration of indepence in the 13th century, their terrirory were accepted by Georgia. Through the late 16th century, they got organized as a shelter province which belongs to the origion of Meskethia with their annexing to Ottoman Empire. Know as "Mesket Turks", Meskethian Turks were qualified with those geographical patterns.

In 1940, the Soviet Union were in a war time and all the people who can fire gun were distributed to the fronts. In the meantime, most of the Meskethian Turks were exiled to Central Asia. Meskethian Turks who live in many different parts of e world and dream in their culture encounter various economical and social problems.

Keywords: Meskhetian Turks, Georgia, Caucasus, Deportation.

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Konseyi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
Çev.	: Çeviren
DATÜB	: Dünya Ahıska Türkleri Birliği
KGB	: Devlet Güvenlik Komitesi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ÖSSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Özerk Cumhuriyetleri
RF	: Rusya Federasyonu
SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TİKA	: Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
UGÖ	: Uluslararası Göç Örgütü

TABLOLAR VE FOTOĞRAFLAR

FOTOĞRAFLAR

HARİTALAR

RUSLARINKAFKASYA'DAKİ YAYILMA POLİTİKASI

VE

AHISKA TÜRKLERİ

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ BÖLÜM

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BEŞİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Kafkasya, Asya ve Avrupa'nın sınırında yer alan, Karadeniz ve Hazar Denizi arasında bulunan bir bölgedir. Güç mücadelelerine ev sahipliği yapan bu bölgede ırksal ve yapısal ögeler egemenlik göstermektedir. Böyle bir yapıya sahip olması nedeniyle bölge kararlılık göstereme yen yönüyle dikkat çekmektedir. Ayrıca bu coğrafyanın parçalanmış dokusuna bakıldığında ve tarihsel çerçevede incelendiğinde devinimli bir yapısı olduğu görülmektedir.

Kafkasya bölgesini farklı coğrafi ögeleri dikkate alarak değerlendirdiğimizde Güney Kafkasya bölümünde; Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan yer alırken, Kuzey Kafkasya bölümünde ise; Adigey, Karaçay-Çerkesya, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşetya, Dağıstan, Kalmukya özerk cumhuriyetleri ve Stravrapol Krayı, Krasnador Krayı, Abhazya Özerk Cumhuriyeti bulunmaktadır. Kafkasya'nın Güney ve Kuzey diye ayrılmasındaki neden, Kuzey Kafkasya'nın Rusya'nın sınırlarında yer almasıdır. Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi, Kuzey Kafkasya çok geniş bir yelpazededir. Hazarlar, Avarlar, Peçenekler ve Hunların egemenliğinde kalan bu bölge, daha sonrasında Selçuklu İmparatorluğu ve İlhanlı mücadelesine ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca bölgede egemenlik kurmak isteyen bir başka halk da Araplar olmuştur.

25 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un görevinden istifa etmesinin ardından, Sovyetler Birliği dağılmış ve Kafkasya, dünyanın en dengesiz coğrafyalarından biri haline gelmiştir. Bölge tarih boyunca tecim ve göç yolları üzerinde yer almasının yanında, farklı kültürlerin buluştuğu stratejik bir konumda olmuştur. Kafkasya, Doğu ve Batı arasında köprü görevi gören ve birbirlerinden doğal sınırlarla ayrılmamış olan Asya ve Avrupa anakaralarının oluşturduğu Avrasya'nın en kırılgan bölgesindedir. Bu nedenle, siyasi ve ekonomik yönüyle birçok devletin dikkatini çekmiş ve odak noktası haline gelmiştir.

Kafkasya'yı jeopolitik ve jeo-stratejik bağlamda değerlendirdiğimizde üç önemli özelliği dikkat çekmektedir. Bunlar:

- ✓ Orta Asya'ya giriş kapısı özelliğinin bulunması,
- ✓ Batı pazarlarına açılan bir konuma sahip olması,

- ✓ Bölgenin önemli ölçüde doğal gaz ve petrol kaynaklarına sahip olması.

Bu bölgede yer alan ise Ahıska, tarih boyunca birçok farklı topluma ev sahipliği yapmış, demografik zenginliğiyle dikkat çeken bir bölgedir. Türk halkına yurtluk yapmış olan bu bölge, Türkiye'nin kuzeydoğu sınır hattında Gürcistan'a bağlı bir bölgededir. Ahıska, Rusya'nın Stalin döneminde, Türklere karşı yapmış olduğu soykırımlardan payını alarak işgale uğramış ve Türk halkı uzun süre zulüm görmüştür. Daha sonrasında ise *"özel yerleşimciler"* rejimiyle bölge halkı öz yurtlarından sürgün edilmiş, buna rağmen ana dilleri olan Türkçe'yi konuşmaya devam ederek, Türk kültürünü, gelenek ve göreneklerini devam ettirerek Türklüklerini korumaya devam etmişlerdir.

Günümüzde Ahıska Türkleri, ortalama 4.300 farklı yerleşim biriminde, on farklı ülkede hayatlarını sürdürmektedirler. Ülkelere göre dağılımları ise şu şekildedir:

1. Kazakistan'da yaklaşık 135.000-150.000.
2. Azerbaycan'da yaklaşık 100.000-130.000. Bunların 50.000'i Azerbaycan vatandaşlığı alırken, geriye kalan Türkler ise burada sığınmacı konumundadır. Resmi kayıtlara göre; Azerbaycan vatandaşlarının yarısı Ahıska Türkleri, diğer yarısı ise Azerbaycan Türklerinden oluşmaktadır.
3. Rusya Federasyonu'nda 2002 yılında yapılan sayıma göre; 92.415 Ahıska Türkü yaşamaktadır. ABD'ye yapılan göçlerin ardından, yaklaşık 70.000-75.000 arasında Ahıska Türkünün kaldığı düşünülmektedir.
4. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1991 yılından itibaren vatandaşlığa alınan Ahıskalı Türklerin sayısı 19.527'dir. Türkiye'de yaşayanların toplam sayısının ise 35.000-40.000 arasında olduğu düşünülmektedir. Türkiye'deki dağılımlarını incelediğimizde; Bursa'da çoğunlukta olan Ahıskalı Türk vatandaşlarının sayısı 20.000, Akdeniz bölgesinde Antalya'da 4.000, İstanbul'da ise 3.400 Ahıskalı Türk vatandaşı olduğu anlaşılmaktadır. Bu şehirler dışında Ankara, İzmir, Iğdır, Yalova, Konya, Çanakkale, Gebze şehirlerinde de az sayıda Ahıskalı Türk vatandaşları yaşamaktadır. Türkiye'de bir hükümet politikası olarak, Ahıska Türklerinin iskan edilmesine devam edildiği söylenebilir. Ukrayna'dan gelen 234 kişilik Ahıska Türkleri, Erzincan şehrinin Üzümlü

ilçesine yerleştirilmiştir. Üzümlü ilçesindeki Ahıska Türklerinin sayısı 2.600'e ulaşmıştır.

5. Kırgızistan resmi verilerine bakıldığında 2001 yılında bölgede ortalama 39.000 Ahıska Türkünün yaşamakta olduğu söylense de, asıl rakamın yaklaşık 50.000 civarında olduğu düşünülmektedir. Dağılımları ise şöyledir: 30.000 kişi ülkenin Güneyindeki Oş bölgesi ve çevresindeki şehirlerde yaşarken geriye kalan 20.000 kişi Kuzey'de Talas Bölgesi ve çevresindeki şehirlerde oturmaktadır.

6. Ahıska Türkleri ABD'de ise, 32 eyalete bağlı 66 şehre dağılmış olarak toplamda 11.500 kişi bulunmakta ve çoğu Ahıskalı vatandaşların başta teknisyenlik olmak üzere, şoför, kapıcı ve işçi olarak hizmet sektöründe çalışmaktadır.

7. 2001 yılında yapılan nüfus sayımına göre; Ukrayna'da, 9.180 Ahıska Türkü vardır. Bugün bu rakamın 10 ile 12 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu bölgede yaşayan Ahıskalı Türkler Kırım Özerk Cumhuriyeti de dahil olmak üzere 13 farklı bölgenin kırsal kesimlerinde gruplar halinde yaşamaktadırlar. En fazla Ahıska Türkü'nün yaşadığı bölgeleri sıralayacak olursak; Kerson bölgesi 3.800 Ahıskalı vatandaşı barındırarak ilk sırada yer almaktadır. Daha sonrasında ise 1.900 Ahıska Türkü ile Donetsk, 1.000 kişiyle Nikolaev, 1.000 kişiyle Zaporojski ve yine 1.000 kişiyle Kırım Özerk Cumhuriyeti'dir.

8. Gürcistan'da 2005 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımı sonucunda elde edilen çıktılara göre; Ahıska'da o tarihlerde 755 Ahıska Türkünün yaşadığı tahmin edilmektedir. Uzmanlara göre gayri resmi olarak bu rakamın 3.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle Gürcistan'da yaşayan Ahıskalıların kaç kişi olduğuna dair net bir rakam elde edilememektedir.

9. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaklaşık olarak 500 Ahıska Türkü yaşamaktadır. Bunların bir kısmı 77-78 Osmanlı Rus Savaşı sırasında önce Anadolu'ya, ardından da Kıbrıs'a göç etmişlerdir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bunlar *"Ahıskalı"* soyadını almışlardır.

Ahıska Türkleri, özellikle Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan olmak üzere, Sovyetler Birliği'nin çeşitli bölgelerinde yaşamaktaydılar. 1989 yılında Özbekistan'ın Fergana Vadisi'nde çıkan olaylar sonucunda çok sayıda kayıp vermişlerdir. Bunun arkasından yeni sürgünler yaşamış ve Rusya Federasyonu topraklarının farklı yerleşim yerlerinde yaşam mücadelesi sürdürmüşlerdir. Günümüzde Türk kamuoyu, mevcut durumunda herhangi bir değişiklik olmayan bu insanları tanımak konusunda yetersiz kalmıştır.

Ahıska Türklerinin tarihi ve yaşadıkları zulümler, Türk basınında yeteri kadar değer görmemiştir. Fergana olayları esnasında yaşananlardan sonra medya konuyu yeterince ele almamış, alanların bir kısım ise Ahıska Türklerinin temel problemi olan vatanlarına geri dönme mücadelesine destek vermemişlerdir.

Yaşadıkları yerlerde eğitim sorunları, sosyal ve ekonomik sorunlar sebebiyle birlik ve beraberliklerini sağlayamamalarına rağmen, sürgünün sonlanması ile vatanlarına dönüş mücadelelerini sürdürmektedirler. Yaşamış oldukları sorunlar, bu sorunların çözüme kavuşabilmesi için, kendi aralarında bir dayanışmayı zorunlu kılmaktadır. Vatanlarına geri dönüş mücadelesinde en önemli adım Gürcistan üzerinde baskı kurmak olacaktır, fakat kamuoyunda çok fazla ses getirememeleri, bu sorunu uluslararası gündeme taşımaktaki kurumsal yetersizlikler, Gürcistan'ın sorunu sürüncemede bırakmak için her türlü fırsattan yararlanması gibi nedenler dolayısıyla yetersiz kalmaktadır.

Ahıska Türklerinin hayatta kalma ve vatanlarına dönüş mücadelelerinde tarafların tutumu, aktörlerin çıkarları bağlamında şekillenmiştir. Kafkasya'da stratejik yönüyle önem taşıyan Ahıska, aktörlerin tutum ve davranışlarını etkileyen önemli ögelerden biridir. Ahıska Türkleri sorununu değerlendirirken, Ahıskalıların Türk kimliğinin ön planda olduğunu ve aktörlerin de Ahıska sorununa rekabet ortamında, güç dengesi politikası ile kendi çıkarlarını gözeterek etki ettiklerini görmekteyiz.

Bugün dünyanın birçok farklı yerine dağılarak yaşamak zorunda kalan Ahıska Türklerinin aşağıda sıralanan belli-başlı sorunları, bu çalışmanın temel araştırma konularıdır:

Ahıska Türklerinin kökenleri, yaşadıkları yerlerdeki sorunlar ve bu sorunlara etki eden temel dinamikler, ayrıca tarihsel süreçte egemenliği altında kalınan devletler ele alınacaktır.

Bu sorunun uluslararası gündeme taşınması ve sorunda kamuoyunun etkisi araştırılacaktır.

Rusya'nın Kafkasya'da yayılma politikası ile Kafkasya'daki diğer aktörlerin Ahıska Türklerine bakış açısı ve tutumları ile değerlendirilecektir.

Ahıska Türklerinin varoluş mücadelesi sistematik bir şekilde ele alınacak; sorununun çözümüne dair öneriler sunularak, hipotezler geliştirilerek, Kafkasya'daki coğrafi ögelerle birlikte açıklamalar getirilmeye çalışılacaktır.

Kafkasya'da oluşan güç dengesinin Ahıska Türkleri sorununa etkisi, Ahıskanın coğrafi konumu ile bölge istikrarı arasındaki güçlü bağdan kaynaklanmaktadır. Uluslararası pazarların enerji ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan boru hatlarının Ahıska'dan geçmesi, bölgenin güvenlik ve istikrarını Kafkasya açısından önemli bir hale getirmektedir. Ahıskalıların geri dönüşü güç dengelerinin bozulmaması için istikrarsızlığa yol açacağı düşüncesiyle, küresel aktörler tarafından koz olarak kullanılmaktadır. Ahıskalıların karşılaştığı zulümler otoriteler tarafından dikkate alınmamış; sadece siyasi propaganda aracı olarak görülmüş ve sorununun çözümüne ilişkin harekete geçilmemiştir. Coğrafi olarak şekillenen çıkarlar çerçevesinde Ahıskalıların maruz kaldığı bu durum, uzun yıllar hatırlanacak tahribatlara yol açmıştır ve etkisi günümüzde hâlâ sürmektedir.

Bu çalışmada, özellikle Rusya'nın Kafkas politikasıyla başlayan süreçte izlediği politikalar ile Ahıska Türklerinin sürgün edilmesi ve Ahıska Türklerinin sosyal anlamda yaşadığı sıkıntılar sistematik olarak ele alınırken; Rus işgali, sürgün, Fergana olayları ve Kırgızistan'da yaşanan saldırıların geri dönüşe etkisi değerlendirilecektir. Bu ortaya koyulurken diğer çalışmalardan farklı olarak, Ahıska Türkleri sorununun Türk ve dünya kamuoyunda neden yer bulamadığı üzerine saptamalarda bulunulacak, Ahıskalıların yaşadığı yerlerdeki başlıca sorunları ile ilgili açıklamalar yapılacaktır. Ayrıca sürgünün Türkler üzerinde yarattığı yıkıcı etkiler ortaya konularak, vatanlarına dönme mücadelesi içerisinde olan Ahıska Türkleri ile ilgili çalışmalara katkı sağlanacaktır. Uluslararası alanda azınlık konusuna

değinilerek politika yapıcıların kararları, hukuki dayanaklar ışığında incelenecektir. Ahıska Türklerinin çok farklı ve çeşitli coğrafyalarda yaşaması çalışmanın kapsamını genişletmekte ve araştırma sürecini zorlaştırmaktadır. Dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Ahıska Türklerinin yeniden yapılanma süreçleri ışığında ve Ahıskalıların sorunlarının çözülebilmesi bağlamında yaşanan sorunlar ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAFKASYA VE KAFKAS HALKLARI

1.1. Kafkasya'nın Coğrafi Konumu

"Kafkas" ve *"Kafkasya"* adı tarihte ilk defa Yunan filozof Aiskhylos tarafindan M.Ö. 490 tarihinde kaleme alınan, *"Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlenceler"* isimli kitapta *"Kavkasos Dağı"* deyiminde geçmektedir.[1] Ayrıca, Karadeniz ile Kuban Irmağı arasında kalan sıra dağların batı kesiminin kuzey kısmında milli bir isim olarak geçmekte olan *"Kafkas"* ismi, M.S. 430 yılında eski Yunanca yazılmış yerli efsanelerden Kartel/İber alfabesine çevrilmiş olan *Kartlis-Çkhovreba*'da geçmektedir. Dağıstan'daki Lekler ve Lezgiler'in bağlı bulunduğu Lekan kavminin batı komşusu olan halkın ataları bu şekilde isimlendirilmektedir..[2]

Kafkasya'ya coğrafi olarak baktığımızda, Rusya Federasyonu'nun güneyinde yer almaktadır. Kafkas sıradağları Kafkasya'yı, Kafkas ötesinden ayırmakla birlikte Avrupa sınırının da güneydoğu kısmını oluşturmaktadır. Kafkasya, Avrupa Rusyası ve Orta Asya ile Anadolu'yu ve Ortadoğu'yu bağlamakla birlikte; Doğu-Batı yönünde de Orta Asya'nın denizlere ulaşması en mümkün ve elverişli güzergahındaki yol üzerinde yer almaktadır.[3]

Yerleşim yerleri yüksek dağlık bölgeler ve ovalar olan Kafkasya, bu açıdan kendine önemli bir güvenlik hattı oluşturmuş ve bu nitelik Kafkas halklarını diğer toplumlardan ayırmıştır. Kafkasya'nın doğusunda ve batısında bulunan denizler, güvenliğin sağlanması açısından katkı sağlamaktadır. Bunun yanında güney ve kuzeydeki sınırlar, doğal engellere dayanmaması sebebiyle, güvenlik açısından önemli bir açık oluşturmaktadır.

Kafkasya'da coğrafi çerçevede yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal sebepler burada yaşayan halkların birbirleri arasındaki keskin hatları ortaya çıkarmıştır. Bölgede farklı diller, lehçeler oluşmuş, ayrıca diğer ırksal etkenlerde çeşitlilik ortaya çıkarmıştır. Zaman içerisinde ortaya çıkan ırksal ögeler arasında, ayrılmalar söz

---

[1] M. Fahrettin Kırzıoğlu, **Osmanlıların Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1998, s. 15.
[2] Kırzıoğlu, **Osmanlıların Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)**, s. 15.
[3] Suat İlhan, "Ortadoğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu", **Bildiri**, Ankara, 1998, s. 88.

konusu olmuş ve tabanında yer alan coğrafi sorunlara dayalı bir sürecin içerisine girmişlerdir.

Coğrafi bir bütünlüğün söz konusu olmaması sebebiyle, bölge tarihsel süreç içerisinde Hazar İmparatorluğu'nun dışında tek bir devletin anayurdu olmamıştır. Sınırların ve coğrafi niteliklerin getirmiş olduğu etkilerden hariç kuzey bölgesinden gelen Kimmerler ve İskit Ön Türk kavimleri ile Hun, Bulgar, Alan, Hazar, Kıpçak gibi Türk kavimlerinin etkisi altında kalmışlardır. Batı'dan Karadeniz vasıtasıyla gelen Bizans, Roma ve Ceneviz ticaret sömürgeleri, Asya'dan ve Anadolu'dan gelen farklı ırksal ögelere sahip uygarlıklar, Kafkasya'nın çok yönlü bir etkileşim ağının içinde olmasında önemli etkenler olmuşlardır.

Harita I.

1.2. Kafkasya'nın Tarihsel Gelişimi

M.Ö. 1200 yıllarında Kimmerler Kafkasya'da egemenlik kurmaya çalışmış, fakat M.Ö. VIII. Yüzyılda tarihteki ilk Türk topluluğu olan, Ön Türk tarihinin antik çağdaki temsilcisi İskitler tarafından bölgeden çıkarılmışlardır. Daha sonra İran kökenli Sarmatlar, M.Ö. IV. yüzyılda İskitleri yenilgiye uğratarak, bölgedeki egemenliklerine son vermiş ve Kafkasya'nın hakim gücü haline gelmişlerdir. M.Ö. I.

yüzyılda Sarmatlar, göçebe bir halk olan Alanlar tarafından yenilgiye uğratılmışlardır.

Araplar tarafından İslamiyetin yayılması amacıyla başlatılan İslam fetihleri döneminde, bölgenin egemenliği Doğu Roma olarak da bilinen Bizans Devleti'nde bulunuyordu. İslam dininin ikinci halifesi Ömer zamanında başlayan akınlar sonucunda, Emevilerin ilk dönemlerinde bu bölgeler alınarak eyalet haline getirilmiştir.

13. yüzyıla kadar Selçuklu Türklerinin egemenliği altında kalan Kafkasya, daha sonra Cengiz Han'ın torunu Hülagü Han tarafından kurulan ve merkezi Tebriz olan İlhanlı Devleti'nin bir parçası konumuna gelmiştir. İlhanlılardan sonra ise bölge sırasıyla Akkoyunlu, Karakoyunlu Oğuz Türklerinin himayesine girmiştir.

16. yüzyılda Türkler ve Farslar arasındaki mücadeleye sahne olan bölgenin egemenliği Osmanlı İmparatorluğu ve İran arasında dönüşümlü olarak sağlanmıştır. Türklerin bölgeye düzenledikleri seferler Safevi Devleti'nin,1736 tarihinde yıkılmasına kadar sürmüştür. Osmanlı Türklerinin bölgeye karşı seferlerinin uzun sürmesinin nedeni ise Safevi Devleti'nin bölgedeki mezhepsel ayrılıkları ortaya çıkartması, bölge halkının yaşanan sorunları Osmanlı Devleti'ne şikayet etmesi ve Safeviler'in Osmanlı'ya karşı yürüttüğü faaliyetler olduğunu söylenebilir.

16. yüzyılda Türk ve İran arasındaki mücadeleye sahne olan bölgenin egemenliği, iki devlet arasında dönüşümlü olarak sağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgeye seferleri, Safevi Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiştir. Safevi Devleti'nin bölgedeki mezhep ayrımlarını ön plana çıkarması ve Osmanlı'ya karşı yürüttüğü faaliyetler ile bölge halkının Osmanlı Devleti'ne şikâyetlerde bulunması bu seferlerin uzun sürmesinde etkili olmuştur.

Rusya'nın 1720'li yıllardan itibaren Hazar Denizi'nin kuzey kıyılarına gelmesi ve Bakü'yü himayesi altına almasıyla birlikte, fiili olarak Kafkasya politikaları başlamıştır. Buna karşılık olarak Osmanlı, Gürcistan hareketini genişletmiş; Gence, Kirmanşah, Hamedan, Revan ve Tebriz'i ele geçirmiştir. Daha önceden İran'a ait olan bu topraklar 1724 yılında Osmanlı ve Rusya arasında

imzalanan İstanbul Antlaşması ile iki devlet arasında pay edilmiştir. Bu paylaştırma sonucunda Rusya'nın Kafkasya'daki pozisyonu meşrulaştırılmıştır.[4]

1700'lü yılların sonuna gelindiğinde ise Osmanlı Devleti Kırım'ı kaybedince, Kafkasya bölgesinin güvenliği için önemli olduğunu daha iyi anlayarak, bölgeyi daha çok önemsemiştir. Çünkü Kırım'ın kaybedilmesi, Osmanlı Devleti'nin Kuzey ve Doğu sınırlarının güvenliği açısından değerlendirilmiş ve bu nedenle Kafkasya politikaları ekseninde hareket etmek zorunda kalmıştır.

Dini bakımdan Rusya ile yakın ilişkileri olan Gürcüler, Tiflis ve Açıkbaş civarında iki ayrı hanlık halinde yaşamlarını sürdürmekteydi. Yüzyıllar boyunca Osmanlı'nın da mücadelelerine sahne olan bu bölgeler, Rusya'ya karşı yakınlık duymaları neticesinde, 1801 yılında Rusya tarafından ilhak edilmesini kolaylaştırmıştır.[5] Gürcistan, Ruslar açısından Kafkasya'da en kolay ele geçirilen bölge olmuştur.[6]

1806 ile 1812 tarihleri arasında, Osmanlı Rus Savaşı sırasında Ruslar, Ahıska Kalesi'ni kuşatmış, fakat kaleyi ele geçirememişlerdir. Osmanlı Devleti'nde yaşanan askeri sıkıntıları fırsat olarak gören Rusya, Ahıska üzerine tekrar saldırıda bulunarak, kaledeki Ahmediye Camisi ve bazı binalara büyük hasarlar vermiştir. Ruslar, çocuk, ihtiyar, kadın demeksizin Ahıskalıların tüm gücüyle direnişiyle karşılaşmış ve Osmanlı'nın en önemli şehirlerinden biri olan Ahıska kendisine düşen görevi yapmıştır. Ruslarla kanlı geçen bir mücadelenin ardından Rusya bölgeyi toplarla dövmüş ve çevre binaları ateşe vermiştir. Ateşler içerisinde yanan bu şehirde çok sayıda kadın ve çocuk kaleye sığınmıştır. Kaleye ulaşamayan birçok kadın, Rus askerlerine esir düşmemek pahasına yanan binalara sığınmış ve hayatlarını kaybetmişlerdir. Ahıska Türkleri onurlu bir şekilde bölgeyi savunmuş, Ahıska Kalesi bir süre Ruslara karşı büyük mücadele etmiştir.[7] Ruslar, 28 Ağustos 1828 tarihinde bölgeyi ele geçirmiş fakat kanlı bir direnişle karşılaşan Rus askerleri bu durumu kabul edemeyerek, bir camide toplanan yüzlerce insanı diri diri yakmış, ele geçirdikleri çocukları dahi acımasızca öldürmüşlerdir. Şehir yağmalanmış, tarihi

---

[4] Mustafa Pamuk, **Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü-Bugünü-Yarını**, Harp Akademisi Yayını, İstanbul, 1995, s. 6.

[5] Çetin Kartal, "Gürcistan ve Türkiye İlişkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2007), s. 22.

[6] Kartal, a.g.t.,s. 23.

[7] Cenk Demirkıran, "Ahıskalı Türkler", Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 2015, Türkiye. https://www.youtube.com/watch?v=-dgRun8DvFE, (Erişim Tarihi:20.08.2016).

eserler ve kütüphaneler boşaltılarak taşınmış, bu olaylar sırasında Rusya Kafkasya Başkomutanı Paskeviç'ti ve yaşanan olaylar sonrasında ismi halk arasında, "Lanetli Paskeviç" olarak anılmamaya başlanmıştır.[8]

1877 yılında II. Abdülhamid döneminde gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Ruslardan barış istemek durumunda kalan Osmanlı Devleti ağır koşullar içeren Ayastefanos Antlaşması'nı imzalamış, fakat Rusya'nın Balkanlarda tamamen egemen bir konuma gelmesi nedeniyle, Batılı devletler duruma müdahale etmesi sonucunda daha sonra 14 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Berlin Antlaşması ile Elviye-i Selase(Üç Doğu İli) adıyla da bilinen Kars, Ardahan ve Batum Rusya topraklarına katılmıştır. Savaş tazminatı olarak bırakılan Kars Ardahan ve Batum ile birlikte Ahıska'da bölgeden ayrılmıştır. Bölge halkının bir kısmı, Osmanlı topraklarına göç etmiş veya dönebilmek için uğraşmıştır. Günümüzde bazı bölgelerde bulunan Ahıskalılar 93 Harbi(1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) göçmenleridir.

19. yüzyıldan başlayarak Azerbaycan ve Dağıstan hanlıkları Rusya'ya karşı mücadelede bulunmuş, fakat sonuç olarak Ruslar, Bakü, Erivan ve Nahçivan'ı işgal etmiştir. Çar I. Alexandr döneminde, Rusların Kafkasya bölgesindeki nüfuzu artmış, Ruslar bölgede tam anlamıyla hakim bir pozisyona geçmeye başlamıştır.[9]

1826-1828 yılları arasında Rusya ile İran arasında Kafkasya bölgesinde hâkimiyet kurmak üzere yapılan savaşı İran kaybetmiş ve Rusya ile Türkmençay Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla İran, Transkafkasya politikasındaki rolünü kaybetmiş, Dağıstanlıların dış dünyayla olan etkileşimleri kesilmiş ve Rusya bölgeye yerleşmiştir. Ruslar, ele geçirdiği Boğazlar aracılığıyla Anadolu üzerinden Akdeniz'e, İran üzerinden Hint Okyanusu'na ve Hazar Denizi üzerinden Asya'ya gidebileceği bir üsse sahip olmuşlardır.[10]

1917 tarihinde *"ekmek, barış, özgürlük"* sloganıyla Vladimir İlyiç Lenin tarafından Ekim Devrimi olarak da bilinen Bolşevik Devrimi gerçekleştirilmiştir. Bu devrimle birlikte Rusya, Kafkasya'daki etkisini yitirmeye başlamıştır. 3 Mayıs 1917

---

[8] Yunus Zeyrek, "Ahıska'nın Tarihi", http://www.ahiska.org.tr/?page_id=1839, (Erişim Tarihi: 20.09.2016).
[9] Ali Faik Demir, **Türk Dış Politikası Perspektifinde Transkafkasya**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003, ss. 59-60.
[10] Savaş Yanar, **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 46.

tarihinde halk kurultayı toplanmış ve icra organı kurulmuştur. Kurultay'ın ikinci toplantısında, *"Kuzey Kafkasya Milli Komiteleri Meclisi"* ismini alarak, Kuzey Kafkasyalılar'ın siyasi bir birlik oluşturduğuna karar vermiştir.[11] 20 Kasım 1917 tarihinde Kuzey Kafkasya Merkez Komitesi, bağımsızlığını ilan ederek, Rusları ve Kazakları rahatsız etmiştir. 3 Mart 1918'de Rusya Brest-Litovsk Antlaşması'nı imzalayarak, Ayastefanos'ta ve Berlin'de elde etmiş olduğu kazanımlardan feragat etmiş ve Osmanlı Devleti, Batum ile Trabzon konferanslarıyla Kars, Ardahan ve Batum ile birlikte Ahıska'yı geri alarak yeniden anavatanlarına bağlamıştır. Transkafkasya'da ise Gürcülerin liderliğinde, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan topraklarında "Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti" kurulmuştur. Federasyon, Rusya'nın imzaladığı Brest-Litovsk'un hükümlerini tanımamıştır. Kendi içerisinde anlaşmazlığa düşerek, 26 Mayıs 1918 tarihinde dağılmıştır.[12]

Kafkasya'daki düzenin devamlılığı, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan galip ayrılmasına bağlıydı, fakat savaş Osmanlı aleyhine sonuçlanmış ve 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı Devleti kendi topraklarının işgaline açık bir çek imzalamıştı. Antlaşmanın 11. Maddesi gereğince Osmanlı Devleti Kafkasya içlerinden geri çekilecekti. Bu sebeple, Azerbaycan'daki Osmanlı güçleri geri çekilmeyi kabul etmiştir. 15. Maddesi gereği Osmanlı topraklarındaki bütün demiryolları İtilaf Devletleri tarafından kontrol edilecektir. Bunun ardından İngilizler, Kafkasya bölgesini işgal etmişlerdir.[13]

26 Mayıs 1918 tarihinde dağılan Transkafkasya Demokratik Federal Cumhuriyeti sonrasında bölge, Kızıl Ordu tarafından işgal edilmiştir. 1922 yılında bölgede bulunan Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan SSCB şemsiyesi altında toplanarak *"Güney Kafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti"* olarak birleşmişlerdir. Bu birleşme 1936 yılına kadar sürmüş, daha sonrasında ise bu devletler ayrı birer Sovyet Cumhuriyetine dönüştürülerek,1991 yılına kadar Sovyetler Birliği'ne bağlı kalmışlardır.

Kuzey Kafkasya halklarının sahip olduğu *"dağlı"* kimliği, kendilerinin bağımsız ve siyasal bir kimlik oluşturmalarına yardımcı olmuştur. Bolşevik

---

[11] Yanar, **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**, s. 49.
[12] Demirkıran, "Ahıskalı Türkler", Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 2015, Türkiye. *https://www.youtube.com/watch?v=-dgRun8DvFE*, (Erişim Tarihi:20.08.2016).
[13] Pamuk, s. 14.

Devrimi'nden sonra özerk cumhuriyet halini alan "Dağ Cumhuriyeti" kurulmuştur. 1922'de, Adigey, Çeçen, Karaçay-Çerkes, Kabartay-Balkar bölgeleri kurulmuştur. 1924'te ise özerk Dağ Cumhuriyeti'nin varlığına son verilerek, Kuzey Kafkasya liderlerinin hedefleri için ortaya koyduğu çaba da ortadan kaldırılmıştır.

1.3. Kafkas Halkları

1.3.1. Ahıska Türkleri

Türk boylarının Kafkaslardaki geçmişi, M.Ö. V-VI. yüzyıllara dayanmaktadır ve İskit-Saka boylarının Avrupa'ya girebilmek için, bu bölgeyi bir geçiş bölgesi olarak gördüklerini söylemek mümkündür. Avrupa'ya geçince güçlerini koruyamamışlar ve kurdukları devletler dağılarak birçok boy ortaya çıkarmıştır. Bu boylar daha sonrasında Kafkaslar bölgesine geri çekilmişlerdir. Hun Türkleri tarafından M.S. III-IV. yüzyıllarda aynı durum yeniden yaşanmış, Batı Avrupa Hunları'nın kurdukları devletler yıkılınca, Atilla'nın oğulları ve Hunlara bağlı olan boylar yeniden bölgeye dönerek varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

IX. yüzyıldan sonra Kafkasya'da dinamik yapı yeniden şekillenmiştir. Bu şekillenme X-XII. yüzyıllarında bazı Kıpçak boylarının bölgeye yerleşmesi ile olmuştur. Bölgenin Türkleşmesi ve geçiş yolu üzerinde olması, yerleşim yolu amacıyla kullanıldığını göstermektedir.

İklim ve coğrafi koşullar neticesinde Ahıska Türkleri, Azerbaycan Türkleri ile karışmamıştır. Ahıska Türkleri, düşünce yapıları dışında, Kıpçaklarla benzerlik göstermektedir. Ahıska Türklerinin fiziki farklılık göstermesi, yerleştikleri bölgede ırksal yapı olarak diğer milletlerden etkilendikleri varsayımı altında ortaya çıkmış bir düşüncedir. Ayrıca tipolojik açıdan Oğuz örnekleri de mevcuttur. Fakat Azeri Türkleri, Terekeme, Karapapak ve Dağıstan aile birlikleri ile karışmış olma olasılığı vardır.

Ahıska Türklerinin, kendilerini Osmanlı gibi hissetmeleri için sosyal bir zemin hazırlanmıştır. Osmanlı Türkleri olarak da bilinmektedirler, fakat kültürel benzerlik dışında, Osmanlı ile çok benzer özellikler taşımamaktadırlar. Bölgedeki Türk nüfusunu artırmak için çaba gösteren Osmanlı tönetimi bir süre sonra iskan politikasını terk etmek zorunda kalmıştır.

Ahıska Türkleri, Kıpçak boylarının bir koludur. 1944 yılında Stalin tarafından sürgün edildikten sonra Kafkaslarda ve Gürcistan'da, belirli bir kesim dışında, nüfusları kalmamıştır. Fergana'da yaşanan olaylar sonrasında Kazakistan'da, Özbekistan'da ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nda, ayrıca diğer özerk cumhuriyetlerde dağınık olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Dağınık halde yaşayan Ahıska Türkleri kendi kültürlerinden, öz benliklerinden kopmayarak bölgede yaşadıkları halka Türk kültürünü de tanıtmışlardır. Asya'da Türk adı geçtiğinde akıllara öncelikle Ahıska Türkleri gelmekte, sonrasında ise Türkiye Türkleri düşünülmektedir. Ahıska'nın oluşturmuş olduğu bu Türklük zemini, 1991 yılının sonlarına doğru Asya'ya gitmeye başlayan Türkiye'nin bölgede oluşturacağı ilişkilerde bir üstünlük elde etmesini sağlamıştır.

1.3.2. Azerbaycan Türkleri

Türklerin en eski yerleşim yerlerinden biri olan Azerbaycan, uygun iklim koşullarına ve önemli arazilere sahiptir. Günümüzdeki demografik yapıya kavuşmasında, çeşitli Türk topluluklarının Azerbaycan'a yerleşmesinin ve burada yaşayan halka kaynaşmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

M.Ö. IX-VIII. yüzyıllardan itibaren İskitler, Kemer ve Sak kavimleri Sibirya, Altay ve Orta Asya'dan ayrılıp, Güney Kafkasya yönünde yayılmaya başlamışlardır. Bu toplulukların bölgeye gelmesiyle birlikte, Azerbaycan ulusunun oluşum süreci şekillenmiştir. Ayrıca bu topluluklardan önce gelen Saklar, Azerbaycan'ın güney ve kuzey bölgelerine yayılarak, Sak Çarlığı'nı oluşturmuşlardır. Saklar içinde Türk soylu kavimlerden bir diğeri de Qarqarlardır ve bunlar Azerbaycan topraklarında en önemli güce sahip olan toplumlardan birisidir. Qarqarlar, Türk soylu ve Türkçe konuşan halkların yaşamlarını sürdürdüğü arazilere gelerek, Azerbaycan Türklerinin ırksal tarihinde önemli bir yere sahip olmuşlardır[14]. Qarqarlar bütün Türk dünyasına yayılmış, Türk kökenli bir topluluktur. Orta Asya'da, Tyan-Şan'da, Türkiye'de,

---

[14] Mehebbet Paşayeva, "Azerbaycan Türklerinin Etnik Tarihine Kısa Bir Bakış", *http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/PA%C5%9EAYEVA-Mehebbet-AZERBAYCAN-T%C3%9CRKLER%C4%B0N%C4%B0N-ETN%C4%B0K-TAR%C4%B0H%C4%B0NE-KISA-B%C4%B0R-BAHI%C5%9E.pdf*, (Erişim Tarihi: 19.08.2016). s. 2510.

Kazakistan'da, Türkmenistan'da; Karkar, Karkara, Karkarlinsk, Qarqar, Qarqardağ gibi isimlerle tanınmaktadırlar.[15]

Azerbaycan'ın ırksal kimliğinde bir diğer öge de Hun Türkleri olmuştur. Hun Türkleri Azerbaycan'a gelerek, Türk soylu kavimlerin ikinci büyük akınını başlatmış ve Azerbaycan'ın tarihinde kendine özgü bir yer edinmiştir.[16] Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde Kıpçak kavminin izleri bulunmaktadır. Ayrıca Kıpçak köyü, Bucak ve Oncalı isimlerinde köyleri de bulunmaktadır.

Azerbaycan'ın bakır, mermer, altın ve petrol yatakları gibi doğal rezervlere sahip olması, verimli ovaları ve vadileri, coğrafi konumu itibariyle komşularının dikkatini çekmektedir. Kafkasya'da bir geçit işlevi bulunan ve stratejik bir yere sahip olan Azerbaycan, Avrupa'yı Asya'ya bağlayan önemli bir köprü görevini de üstlenmektedir. Askeri, stratejik ve ticari istikametler üzerinden geçiyor olmasının yanında, Rusya Devleti'nin doğu ülkelerine çıkış sağlayabilmesi amacıyla deniz mevcut limanlarının varlığı, Rusya açısından önemli bir anlam ifade etmektedir.[17]

1.3.3. Karaçay Türkleri

Karaçay-Malkar Türkleri, Çarlık Rusyası ve Sovyetler döneminde ikiye ayrılmıştır. Karaçay-Malkar Türkleri günümüzde Rusya Federasyonu'na bağlı bulunan Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti'nde ve Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamlarını sürdürmektedir. 1989 yılında Karaçay-Çerkes Özerk Cumhuriyeti nüfusunun %36'sını oluşturan Karaçay Türklerinin sayısı 156.140 kişi olarak kayıtlara geçmiştir.[18] Günümüzde ise Karaçay Türklerinin nüfusunun yaklaşık 200.000 olduğu düşünülmektedir. Başkentleri Çerkessk'tir. Önemli şehirlerinden bazıları Karaçayevsk, Zelençuk, Üçköken, Adige-Habl ve Habaz şehirleridir.

---

[15] Paşayeva,"Azerbaycan Türklerinin Etnik Tarihine Kısa Bir Bakış", *http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/PA%C5%9EAYEVA-Mehebbet-AZERBAYCAN-T%C3%9CRKLER%C4%B0N%C4%B0N-ETN%C4%B0K-TAR%C4%B0H%C4%B0NE-KISA-B%C4%B0R-BAHI%C5%9E.pdf*, (Erişim Tarihi: 19.08.2016). s. 2510.

[16] Paşayeva, "Azerbaycan Türklerinin Etnik Tarihine Kısa Bir Bakış", *http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/PA%C5%9EAYEVA-Mehebbet-AZERBAYCAN-T%C3%9CRKLER%C4%B0N%C4%B0N-ETN%C4%B0K-TAR%C4%B0H%C4%B0NE-KISA-B%C4%B0R-BAHI%C5%9E.pdf*, (Erişim Tarihi: 19.08.2016) . s. 2510.

[17] Orhan Alizade, "18. Yüzyılın İlk Yarısında Rusya'nın Kafkasya'da İşgalcilik Politikası", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, IV Cilt, Sayı: 7, 2010, s. 106.

[18] Adilhan Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Türkleri - Tarihi, Edebiyatı, Dili", Türkoloji Makaleleri, **Turkistan Library**, 2010, s. 1.

Koban Irmağı'nın kaynak havzasında yer alan Hurzuk, Uçkulan, Kurt-curt köyleri ile daha batıda yer alan Duvut, Teberdi, Morh, Ishavat, Urup, Laba ırmaklarının yukarı kısımlarını yaşam alanı yapmışlardı. Ayrıca Mara, Cögetey, Zelençuk vadilerindeki köylerde yaşıyorlardı. Bu çerçeveden baktığımızda Karaçay Türklerinin Kafkasya çevresinde toplandığını görmekteyiz.

1825 yılında Kabardey ülkesinin Rusya'nın egemenliğine girmesiyle birlikte Karaçay'ın Kafkaslarda stratejik önemi artmıştır. Kabardey ile diğer Çerkes gruplarını birbirine yakınlaştıran unsurların hepsi Karaçay'da mevcuttur . Dağıstan ve Çeçenistan ile olan her türlü irtibat Karaçay üzerinden gerçekleştirilmektedir. Kuzey Kafkasyalılar Ruslara karşı vur-kaç taktiği ile savaştığından dolayı, Karaçay'ın bir diğer önemi de buradan gelmektedir. Kuzey Kafkasya'da yüksek dağların arasında, derin vadilerde kurulu olduğundan bir sığınak gibidir. Karaçay'ın istilası ile bu akınlar durdurulabilecekti. Böylece, Çerkes kabilelerinin işgali için de yol açılmış olacaktı. Bu sebeple 1828 yılında Rusya'ya karşı mücadele vermişler, fakat Osmanlı Devleti kendilerine yardım edemediğinden, işgale uğramışlardır. Rus egemenliği altına girince, toprakları Ruslarca Kabardeylere verilmiştir. Karaçaylılar 1920'li yıllarda Catday Bayramuk önderliğinde başlattıkları silahlı mücadelelerin ardından, Moskova ile yürütülen diplomatik faaliyetler sonucunda topraklarının büyük bir kısmını geri alabilmişlerdir.[19]

1.3.4. Kumuk Türkleri

Tarih içerisinde ortaya çıkışlarının nasıl olduğuna dair kesin bilgiler bulunmamaktadır. Yaşadıkları bölgenin jeopolitik özelliklerini göz önünde bulundurduğumuzda Hazarların sınırları içinde yaşadıkları ve Kıpçak, Oğuz boyları ve Dağıstan'da bulunan yerli Kafkas kavimlerinin etkileşimleri sonucunda ortaya çıktıkları düşünülmektedir.[20] Dağıstan'ın Hasavyurt, Kızılyurt, Karabudahkent, Kayakent, Kaytak yörelerinde bulunan Kumuk Türklerinin bir kısmı ise, Çeçenistan'ın Gudermes ilçesi ile Kuzey Osetya'nın Mozdok ilçelerinde yaşamaktadırlar. Kumuklar açısından kentleşme oranı oldukça yüksektir. Büyük bir kısmı, Mahaçkala, Kaspiysk, Buynaks, İzberbaş gibi Dağıstan şehirlerine

[19] Adilhan Adiloğlu, "Karaçay-Malkar Türklerinin Rus Hakimiyetine Girişi", **Turkish Studies Dergisi,** Dede Korkut Dosyası, III. Cilt, Sayı: 1, 2008, ss. 167-171.
[20] Ufuk Tavkul, "Kumuk Türkleri: Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme", **Kırım Dergisi**, XIII. Cilt, Sayı: 50, 2005, s. 29.

yerleşmişlerdir. Aynı zamanda Mahaçkala önemli bir tarihi merkezin sembolüdür. Rusların Kafkasya işgallerine kadar kendilerine ait Şahmallık veya diğer adıyla Şahvallık adında bir idari sisteme sahiptirler. Kumuk ülkesi Şahmal adı verilen beyler tarafindan idare edilirdi. Şahmallık; Rusya, İran ve Osmanlı egemenliğinde kalan feodal bir birim olarak faaliyetini sürdürmektedir. 16. yüzyıla gelindiğinde Ruslara ve Kafkasya bölgesinde önemli bir güç olan Kabardey Prensliği'ne karşı mücadele vererek, onların Doğu Kafkasya'ya yayılmalarını önlemişlerdir. Derbent'ten Kabardey ülkesine kadar sınırları olan Kumuk, 1813 yılında Rusya'nın saldırısına uğramıştır. 19. yüzyıl ortalarında milli iradelerini yitirmişler ve 1867 yılında Rusya'nın Kafkasya bölgesinde tam anlamıyla egemen olmasıyla birlikte Şamhallık sona ermiştir.

Kafkas halklarıyla birlikte bölgede Rusya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Kumuklar, 1918 yılında kurulan Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'nin büyük ve önemli bir parçası haline gelmişlerdir. Yeni kurulan bu Cumhuriyetin önemli birimlerine Kumuklar yerleştirilmiştir. SSCB'nin kurulmasından sonra bu cumhuriyet sona erdirilmiş ve Kumuklar Sovyetler Birliğine bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'ne bağlanmışlardır.[21]

Kumuklar da, *"Sovyet İnsanı"* yaratma amacıyla oluşturulan siyasetlerden payını alarak, Stalin'in zorbalığına uğrayan Türkler arasındadır. Türklerin alfabelerinde, benliklerini kaybettirmek, kültürlerini ve tarihlerini unutturmak amacıyla iki kez değişiklik yapılmıştır. Dağıstan halkları arasında eğitim seviyesi en yüksek topluluk Kumuk Türkleri'dir, fakat aydınların sürgün edilmesi, hapisle cezalandırılması ile birlikte halkın eğitim seviyesi geriletilmiştir. 1990'lı yıllara geldiğimizde bir süre Kuzey Dağıstan ovaları ve Hazar Denizi kıyılarının hakimiyetini elinde tutan Kumuklar azınlık durumuna düşmüşlerdir. Rusya'nın bütün baskılarına ve göçlere rağmen, güçlü bir Türk kimliğine sahiptirler. Günümüzde Dağıstan'da kurdukları Kumuk Tenglik Örgütü ile Dağıstan ve Rusya içinde Kumuk Özerk Bölgesi oluşturma mücadelesi vermektedirler. [22]

---

[21] Tavkul, **Kumuk Türkleri: Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme**, s. 30.
[22] Tavkul, **Kumuk Türkleri: Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme**, s. 33.

1.3.5. Nogay Türkleri

Nogay kelimesi kesin olmamakla birlikte "*it*" anlamına gelen toteme dayalı bir düşünce sistemi olan "Nohol" kelimesinden geldiği düşünülmektedir.[23] Nogaylar, Kıpçak grubuna bağlıdırlar. Moğol kabilelerinden biri olan Mangıtlar'dan geldiği belirtilmektedir. Ayrıca Uz ve Peçenek Türk boylarına mensup oldukları da düşünülmektedir.[24] Ayrıca, Nogay adının Cengiz Han'ın büyük torunu olan Nogay'dan geldiği de ileri sürülmektedir.[25]

Cengiz Han'ın torunu Nogay, Dinyeper Nehri ile Don nehirleri arasında bulunan topraklarda etkili olmuştur. Altın Orda hanlarından Berke Han'ın ölümünün ardından Nogay, bağımsız bir han gibi hareket etmeye başlamıştır. Yabancı devletler ile ilişkiler kurmuş, ayrıca Altın Orda Devleti'nde ortaya çıkan taht kavgalarında etkili olmuştur. Nogay Han, Tula Buğa'ya karşı, Tokta'yı 1290 yılında tahta çıkarmıştır. Tokta, Nogay'ın da etkisiyle, birçok Nogay beyini öldürtmüştür. Nogay'ın kontrolü altında Altın Orda Devleti'nin tahtına geçen Tokta, Nogay ile uzlaşamayınca, mücadeleye girmiş ve 1299'da Kafkasya dağlarının önünde Nogay'ın ordusunu yenmiştir. Nogay Han savaş alanında öldürülmüştür. Nogay'ın himayesinde toplanan boylar, ölümünden sonra Nogaylar olarak anılmaya başlamıştır. Altın Orda Devleti'nin sonlanması ile birlikte, Nogay Hanlığı adı altında bir araya gelmişlerdir. Başkenti Saraycık olan bu Hanlık, İdil Nehri'nden Balkaş Gölü'ne, Hazar Denizi'nden Aral Gölü'ne kadar uzanmaktadır. İçerisinde birçok boyu barındıran hanlı içerisinde söz sahibi olan topluluk Nogaylar'dır.[26]

Kazan ve Astrahan hanlıklarının Rus himayesine girmesinden ardından, Nogay Hanlığı'nda da bölünmeler yaşanmıştır. Kafkasya'nın kuzeyinde bulunanlar Küçük Orda; Emba Göl'ü civarında yaşayanlar da Altıul (Altıoğul) Ordası; İsmail Han'ın idaresinde kalanlar ise Büyük Nogay Ordası adı altında, Çar IV. İvan'ın himayesi altına girmişlerdir. 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra, Küçük Orda Nogayları üzerinde Rus etkisi söz konusu olmuş ve Kazaklar tarafından batıya göç

---

[23] Nesrin Güllüdağ, "Nogay Türkleri", **Türkler Ansiklopedisi**, XX. Cilt, 1999, ss. 557-564; Bayraktar, Hilmi, "Kırım Savaşı Sonrası Adana Eyaleti'ne Yapılan Göç ve İskanlar (1853-1861)", **Bilig**, Bahar 2008, s. 46.
[24] Osman Bavbek, "Nogay Türkleri", **Türk Kültürü**, Mart 1986, s. 160.
[25] Mehmet Alpargu, "Dünden Bugüne Kafkasya'da Nogaylar", **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996, ss. 197-198.
[26] Bavbek, **Nogay Türkleri** , ss. 160-165.

etme yönünde baskı kurularak, Bucak Ordası, Yedisan Ordası, Canıboyluk Ordası, Yedikul, Azak ve Kuban gibi bölümlere ayrılmış ve Kırım Hanlığı'na dâhil olmuşlardır. Ayrıca General Potemkin'in emri ile General Aleksandr Suvorov'un gerçekleştirmiş olduğu eylem, Nogayların bir kısmının Ural bölgesine, bir kısmının da Hazar bozkırına sürülmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Önemli bir kısmı da Osmanlı Devleti'ne göç ederek, Anadolu'ya iskân edilmiştir. Nogay Türkleri, Kuzey Kafkasya, Kırım, Romanya, Türkiye ve Astrahan'da Nogay adı ile Türkistan'da özellikle Buhara ve Hive'de, Mangıt adıyla bilinmektedirler.[27]

19. yüzyılda Nogay Türkleri'nin bir bölümü Azak kıyılarına giderek, Ten ve Kuban arasına yerleşirken, bir bölümü de Bükreş Antlaşması sonucunda Türkiye'ye göç etmişlerdir.[28]

1853-1856 yılları arasında Besarabya'dan göçen çok sayıda Kırım göçmeni ile birlikte Nogay Türkleri de Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kalmışlardır. 1860 yılına ait kayıtlara göre; bu tarihlerde Osmanlı topraklarına, tahmini olarak 180.000 kişinin geldiği anlaşılmaktadır.[29]

1.3.6. Kıpçak Türkleri

Kıpçaklar, 11. yüzyıldan başlayarak Don ve Volga nehirleri havzasına yerleşmişlerdir. Moğollar tarafından uygulanan baskılarla birlikte bulundukları yerden Kuzey Kafkasya'ya doğru yayılmaya başlamışlardır. Bu istilalar Asya ve Ortadoğu'nun siyasi dengelerini bozmuş ve bölgedeki halklar başka yerlere göç etmek durumunda kalmışlardır. Bu göçler ırksal ve dinsel ögeleri barındıran yeni kültürleri ortaya çıkarmıştır. Kafkasya bölgesi de sosyolojik açıdan yaşanan bu süreçten kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. Farklı kültür ve farklı soylardan bir çok topluluğa sahip olan Kafkasya'ya, Moğol istilasından sonra yoğun bir şekilde Kıpçak nüfusu yönelmiştir. Alan, Çerkes ve Lezgiler'den meydana gelen bir orduya karşı çarpışan Moğollar, yapılan savaşlarda galip gelmişlerdir. Ruslarla ortak bir ordu

---

[27] Bavbek, **Nogay Türkleri** , s. 160.
[28] Rifat Uçarol, "Küçük Kaynarca Anlaşması'ndan 1839'a Kadar Osmanlı İmparatorluğu", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, XI. Cilt, İstanbul, 1989, s. 181.
[29] Bayraktar, **Kırım Savaşı Sonrası Adana Eyaletine Yapılan Nogay Göç ve İskânları (1859-1861)**, ss. 45-72.

oluşturarak Moğol istilalarına karşı direnmek isteyen Kıpçaklar, girişilen Kalka Savaşı'nda ise Moğollara yenilmişlerdir.[30]

Altın Orda Devleti, kısa zamanda kendi içine kattığı Kıpçak Türkleriyle birlikte İslami kimliği olan bir devlettir. 1395 yılında Timur Devleti ile Terek Irmağı yakınlarında giriştikleri savaşı Timur kazanmış ve Altın Orda Devleti yenilmişitr. Bu yenilginin ardından, Kıpçak Türklerinin bir kısmı Kafkas dağlarına sığınmışlar ve göçlerle birlikte bölgedeki nüfusunun artışını etkilemişlerdir.[31] Altın Orda ve Timur arasında yaşanan mücadelede, Gürcülerle Kıpçaklar arasında sürekli sorunlar yaşanmıştır.

Kars bölgesinin son derece önemli topluluklarından biri olan Ahıska Türkleri, Selçuklu ve Gürcü devletleri döneminde yerleşen Kıpçak Türkleriyle yakın akraba ilişkisi olan topluluklardandır. Moğol-İlhanlı devrinde Kıpçak Atabekleri Hükümeti adıyla bu topraklarda egemen olmuşlardır. Günümüzde Ahıska Türkleri'nin Gürcü Devleti ile olan ilişkileri sorunlu bir şekilde devam etmektedir.[32]

Kıpçak yerleşimin yoğun olduğu bölgeler daha çok Karadeniz kıyılarıdır. Gürcülerin başında bulunan Kraliçe Tamara ve çoğunluğu Kıpçaklardan oluşan ordusunun 1204-1461 yılların arasında varlığını sürdürmüş olan Trabzon Rum Devleti'nin kuruluşunda önemli olduğunu söyleyebiliriz. Bu Kıpçaklar'ın büyük bir çoğunluğu ise Osmanlı döneminde Müslüman olmuşlar ve Trabzon, Ordu ve Rize çevresinde varlıklarını sürdürdükleri kültürel ve tarihi çalışmalarla tespit edilmiştir.

1.3.7. Karapapak Türkleri

Karapapak Türkleri'ne verilen bu adın benimsenen genel bir düşünceye göre, siyah kuzu derisinden kalpak/papak giydikleri için olduğu düşünülmektedir.[33] "Karakalpak", "Karapapak" veya "Karabörklü" isimleri de kullanılmaktadır.[34] Ayrıca Karapapaklar'ın bir kısmına Terekeme de denilmektedir.

---

[30] İlyas Kamalov, **Moğolların Kafkasya Politikası**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003, s. 19.
[31] Adilhan Appa, "Karaçay-Balkar Türklerinin Kökeni", **Türkler**, II. Cilt, ss. 572-590.
[32] M. Fahrettin Kırzıoğlu, "Ahıska Bölgesi ve Türklük", **Türk Kültürü Dergisi**, VIII.Cilt, Sayı: 86, Ankara, 1969, s. 203; Zeyrek, Yunus, "Ahıska Anayurttan Nasıl Koparıldı", **Bizim Ahıska Dergisi**, VIII. Cilt, Sayı: 25, Ankara, 2012, ss. 3-10.
[33] Ali Halhali "Azerbaycan'ın Sulduz Vilayetinde (Nağadey Şehristanında) Meskunlaşan Borçalılar (Karapapaklar)", **Nevidi Azerbaycan Gazetesi**, 11 Behmen 1382, Urmiye, 31 Ocak 2014, s. 2.
[34] Mirza Bala, "Karapapak", **İslam Ansiklopedisi**, VI. Cilt, 1977, s. 330.

Terekeme terimi Arapça "Türkmen" sözcüğünün çoğulu "Terakime" sözcüğünden gelmektedir. At sürülerine sahip olan ve koyun bakıcılığı yapan bu boylar, siyah astragan kalpak giydikleri için komşu boylar tarafından "Karapapahlar" olarak nitelendirilmişlerdir. Çoğunlukla Gürcistan'da Borçalı bölgesinde yaşamlarını sürdürmektedirler.[35]

Karapapakların yoğun olarak yaşamlarını sürdürdükleri yerler arasında başta Kars olmak üzere, Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesi gelmektedir. Kars, Iğdır ve Ardahan'da nüfusun büyük çoğunluğu Karapapak'tır.[36] Bu bölgelerde yaygın olarak "Terekeme" adı kullanılır.

Karapapakların bağlı olduğu Türk boyu Kıpçaklardır. Kafkasya'nın Daryal ve Derbend geçitlerinden gelerek Kafkaslara inmişlerdir. Daryal'dan geçen Kıpçaklar, Kazak, Borçalı, Sıgrak ve Zagatala bölgelerine; Derbend'den geçenler ise Azerbaycan'ın orta bölgelerine yerleşmişlerdir.

Kafkas Karapapakları arasında çok yaygın şekilde bilinen ve konuşulan bir efsaneye göre "Tanrı dünyayı dengede tutabilsin diye Kaf Dağı'nı yarattı. Daha sonra Karapapakları bu dağa bekçi olarak kıldı." ifadesi mitolojik olarak bir tarihin izlerini barındırmaktadır.

1.3.8. Gürcüler

Gürcüler 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar İslam toplulukları tarafından yönetilmişlerdir. İslamiyeti farklı bir kalıba sokarak ve ötekileştirerek kendi kiliseleri etrafında toplanan topluluklar bu gerekçelerle uzun süre farklı kesimler tarafından yönetilmelerine rağmen kimliklerini koruyabilmişlerdir. Gürcü kilisenin Gürcü kimliğinin şekillenmesi üzerindeki etkisi çok fazladır. Yani kilisenin var oluşu, Gürcü ulusal kimliği ile özdeşleştirilmiş ve kilisenin güvencesi olmadan Gürcistan'ın varlığını koruyamayacağı inancı topluma kabul ettirilmiştir.

Gürcü kimliğinin oluşmasında bir diğer önemli öge ise *"batılılık"* kavramıdır. Gürcistan kendisini, Avrupa topraklarında yaşamayan fakat Avrupalı bir topluluk

---

[35] Muhammet Kemaloğlu, "Terekeme-Karapapah Türkleri Ağzına Ait Sözcükler "Muş-Bulanık Çevresi", **Türkiyat Mecmuası**, XXII. Cilt, 2012, s. 65.

[36] Kemaloğlu, **Terekeme-Karapapah Türkleri Ağzına Ait Sözcükler "Muş-Bulanık Çevresi…**, s. 65.

olarak görmektedir. Batılı olmak ise Gürcistan'ı diğer bölgelerden soysal sorunlar bağlamında ayıran bir olgudur.

Gürcistan bağımsız olduktan sonra 1994 yılında, Samstkhe bölgesini Cavaheti ile birleştirerek idari açıdan Samstskhe-Javakheti adında tek bir bölge oluşturduğu dikkat çekmektedir. Daha önceki zamanlarda Sovyet yönetimi altında kalan bölge, Sovyetlerin belli bir hiyerarşisine dayanan etnik-federal idari yapılanmasında Gürcistan Sosyalist Cumhuriyeti sınırları içerisinde kalmıştır. Sovyet döneminden gelen etnisitiye dayanan bu anlayış sürmüş ve Cavaheti bölgesinde yer alan Ermeniler için bir üst kimlik oluşturulmasını önlemiştir.

Coğrafi koşulların ön planda olduğu Gürcistan ile, arasında doğal engeller olan Cavakheti'deki etnik kimlik bilinci kendine ait kiliseye sahip oluşları, bölgedeki Ermenileri farklı aktörlerin etki alanı içerisinde görmesi sonucunu doğurmuştur. Bölgede mevcut statüsünü korumaya çalışan Gürcistan, milli birliğini ve ortak vatandaşlık anlayışını oluşturmaya çalışan Tiflis yönetiminin yanı sıra, Ermeniler için koruyucu olarak nitelendirilen Rusya'nın da varlığı söz konusudur.[37]

Gürcistan'a bölgede atfedilen önem ve coğrafi olarak Ahıska'nın da içerisinde yer aldığı Kafkasya bölgesi sahip olduğu doğal kaynaklar nedeniyle bölgesel ve küresel güçlerin dikkatini çekerek odak noktası haline gelmiştir. Dolayısıyla Ahıska sorununda rekabete giren her devlet sorunun çözümüne ilişkin bir takım savunular (*arguments*) ortaya koymuştur.

Gürcistan, stratejik konumu itibariyle askeri ve ekonomik etkiye sahip bir bölgede yer almaktadır. Soğuk Savaş sırasında birçok önemli askeri üsse ev sahipliği yapmıştır. Fakat bu üslerde mevcut olan Rus askerleri ve silahları güvenlik açısından hâlâ nihai çözüme ulaştırılamamış bir sorun olarak devam etmektedir. Gürcistan Kafkasya'nın güvenlik politikalarının anahtar bölgesidir. Gürcistan'ı önemli kılan bir diğer faktör ise Rusya'dan Güney Kafkasya'ya uzanan demiryolları ile karayollarının Gürcistan ve Abhazya'nın coğrafi sınırları içinden geçiyor olmasıdır.[38]

---

[37] Timuçin Kodaman ve A. Ali İren, "Gürcistan Ulus-İnşa Çabalarının Önünde Bir Engel: Cavaheti Ermenileri", **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, V. Cilt, Sayı: 2, 2013, s. 70.

[38] Giray Saynur Bozkurt, "Gürcistan'daki Etnik Çatışmalar Karşısında Türkiye ve Rusya'nın Tutumu", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, V. Cilt, Sayı: 19, 2008, ss. 2-3.

1.3.9. Çerkesler

Çerkeslerin kim olduğuna dair bilgileri, gezginlerin eserlerinde görmekteyiz. Evliya Çelebi 1660'lı yıllarda Kafkasları gezmiş ve Çerkesler hakkında gözlemlerde bulunmuştur. Kendilerine özgü gramerleri ve alfabeleri bulunmayan Çerkesler, 20. yüzyılın başlarında Latin harflerinden meydana gelen bir alfabeye sahiplerdir. Fakat mevcut durum fazla sürmemiş ve 1939 yılında Kiril alfabesine dönülmüştür.[39]

Çerkesce'nin birçok lehçeye ayrılması ve okunuşunun zor olması nedeniyle, Çerkesler kendilerine özgü bir yazı sistemi geliştirememişlerdir. Kendilerini "Adıge" diye adlandıran Çerkesler Batı tarafından medeni olmadıkları iddia edilerek eleştirilmektediler. Bu eleştirilerin yersiz olduğunu göstermek amacıyla Çerkes-Osmanlı ilişkilerinin en dostane olduğu II. Abdülhamid döneminde kendi tarihlerini kaleme almak için harekete geçmişler ve medeni bir toplum olduklarını ispatlamaya çalışmışlardır.

1864 tarihinden itibaren Kafkasların Ruslar tarafından işgal edilmesi ile Ruslar göç, sürgün ve soykırım politikalarını Çerkeslere karşı da sert bir şekilde uygulamış ve Çerkesler de bulundukları bölgelerden yoğun bir şekilde göç ederek Osmanlı'ya sığınmışlardır. Rusya'nın Kafkasları istilası karşısında Çerkeslerin, Kürtlerle işbirliği sonucunda Ermenilere karşı taarruzunun durdurulması kayıt altına alınmıştır.[40] Bu durum Çerkeslerin, Osmanlı Birliği içindeki gayri-müslim azınlıklar bağlamında olumsuz bir şekilde değerlendirildiğinin göstergesidir.

Osmanlılar açısından Çerkesler, Kafkas politikasında çok önemli bir role sahiptirler. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Rusya'nın, Kafkasya üzerinden Anadolu'ya inmesini önleyebilmek için Osmanlı Devleti, Çerkesler ile iyi ilişkiler kurmuştur.

Ruslara karşı direnişin sembolü haline gelen, Avarların kahramanı Şeyh Şamil uzun yıllar süren Müridizm adıyla oluşturduğu harekette hem Çeçenleri hem de Çerkesleri yanında bulmuştur. Bu hareketin zayıflamasıyla birçok Kafkas kavmi Rusların egemenliği altına girmeye başlamış, Osmanlı'ya yoğun göç hareketi

---

[39] Mirza Bala, "Çerkesler", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: III, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1977, ss. 375-385.

[40] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi (1876-1908),** (2. Baskı), VIII Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 77.

başlamıştır. Osmanlı'ya göç eden Çerkesler stratejik noktalara yerleştirilmişlerdir. Kimi zaman Kürtlerin rahatsızlık çıkardığı bölgelere yerleştirilmişler, kimi zaman ise Rum ve Ermeni halklarının yoğun bulunduğu yerlere yerleştirilmişlerdir.[41]

1.3.10. Ermeniler

Ermenilerin kökenlerine ilişkin kesin bilgiler bulunmamaktadır. Bir anlatıya göre Ermeniler, Nuh'un gemisinden gelmektedirler. Bu düşünceyi benimseyen tarihçiler, Nuh'un gemisinin Ağrı Dağına oturduğunu ve Ermenilerin de ana vatanlarının Doğu Anadolu bölgesi olduğunu iddia etmektedirler. Bazı tarihçilere göre kökenleri Urartulara, bazı tarihçilere göre ise de Balkan kökenli ve Trak-Frig soyuna ait oldukları söylenmektedir.

Ermenistan isminin, üzerinde Ermeni yaşamasından dolayı ortaya çıktığı düşünülmekle beraber isminin tam olarak nereden geldiğine ilişkin bir bilgi yoktur. Ermeniler kendilerine "Hayk" ismini vermekte ve yaşadıkları yere de "Haysan" demektedirler.[42] Ermeni denilen topluluğun, M.Ö. 4. yüzyıldan itibaren bu bölgede yaşadıkları bilinmektedir ve bu topluluk birbirine dinleri ve konuştukları dille bağlıdır.[43]

Osmanlı Devleti'nde devlet hizmetlerinin her kademesinde görev alan Ermeniler, dini konularda patriğe bağlıydılar. Patrik yalnızca Bab-ı Ali'ye karşı sorumluydu. 18 Şubat 1856 Islahat Fermanı ile Osmanlı'da Hıristiyan halkı, can, mal ve namus açısından Müslümanlarla eşit konuma getirmiştir.

19. yüzyılın sonlarına doğru, yabancı yazarlardan edinilen bilgilere göre Osmanlı Devleti içerisinde 1.300.000-1.500.00 arasında Ermeni yaşamaktaydı.[44] Osmanlı kaynaklarına bakıldığında ise 1.160.000 Ermeni yaşadığı görülmektedir. Ermeni kaynakları da kendilerinin, Müslüman-Türk nüfusundan fazla olduğunu göstererek, bu bölgede bağımsızlık elde etmeye çalışmışlardır. Osmanlı topraklarında

---

[41] Yalçın Küçük, **Çerkes**, YGS Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 97-98.
[42] Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, TTK Yayınları, Ankara, 1985, s. 10.
[43] Mehlika Aktok Kaşgarlı, "Ortaçağ Ermeni Tarihleri Kritiği", **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984, Erzurum)**, Ankara, 1985, s. 329.
[44] Mehmet Ethemoğlu, **Ermeni Terörünün Kısa Tarihi**, Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, 1987, s. 2.

yaşayan Ermeniler, toplam nüfusun yalnızca %13'ünü oluşturduğunu ve hiçbir zaman çoğunluğu sağlayamadıklarını bilmekteyiz.[45]

Ermenilerin yaşadığı coğrafyalara dikkat ettiğimizde, Cavakheti bölgesi Ahıska sorunun bir parçası olduğundan önemli bir yere sahiptir. Gürcülerden sonra gelen en büyük halk Ermeniler'dir. Bu bölgede yaşayan nüfusun çoğunluğu Ermenilerden oluşmaktadır. 1944 yılında Stalin'in Kafkaslar'da asimilasyon, sürgün ve soykırım politikasıyla Ahıska Türkleri'nin göç ettirilmesinin ardından, Ahıska Türkleri'nin öz vatanı olan Samtskhe-Javakheti bölgesinde yaşayan Ermeniler, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsız olan Gürcistan'ın sınırları dahilinde kalmıştır.[46]

Ermenilerin bölgeye yerleşmesi, ilk olarak 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında olmuştur. Ahılkelek olarak bilinen bölgeye çok sayıda Osmanlı Ermenileri göç ettirilmiştir. İkinci göç dalgası ise 1915 yılında cereyan eden sürgün olayları sonrasında gerçekleşmiştir. Ahıska Türkleri'nin de bu bölgeden göç ettirilmesi ile birlikte buy bölgede çok sayıda Ermeni yayılma alanı oluşturulmuştur.[47]

---

45 İlhan Akbulut, "Türk Tarihinde Ermeniler", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, L. Cilt, Sayı: 1, 1995, s. 30.

46 Timuçin Kodaman ve A. Ali İren, **Gürcistan Ulus-İnşa Çabalarının Önünde Bir Engel: Cavahati Ermenileri**, s. 67.

47 Timuçin Kodaman ve A. Ali İren, **Gürcistan Ulus-İnşa Çabalarının Önünde Bir Engel: Cavahati Ermenileri**, s. 68.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİHSEL SÜREÇTE RUSYA'NIN KAFKASYA POLİTİKASI

2.1. Çarlık Rusyası'nın Kafkasya Politikası

Güney Kafkasya, yeraltı zenginlikleri, doğal kaynakları ve coğrafi konumu itibariyle her zaman büyük güçlerin dikkatini çekmiştir. Rus kültünün oluşmasında, Kafkasya bölgesinden gelen etkiler büyük rol oynamıştır.

1242 yılında Rus yurdunun ve Kıpçak bölgesinin ele geçirilmesi amacıyla Batı seferleri başlatılmış ve 1242 yılı ortalarında Altın Orda Devleti'nin kurulması ile bu seferler son bulmuştur. Rusların kontrol altına alınması ise bu süreç içerisinde gerçekleşmiştir.[48] 1481 yılında Altın Orda Hanı Seyyit Ahmet'in Kırım ve Sibir Hanlarının adamları tarafindan öldürülmesiyle, devletin nüfuzu büyük oranda kırılmıştır. Altın Orda Devleti'nin siyasi kuvvetini kaybetmesiyle devletin kontrolünden çıkan Moskova Knezliği ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilk etkileşim Kırım Hanı aracılığıyla gerçekleşmiştir. Gelen Rus elçisinin, protokol kurallarına uygun hareket etmemesi sebebiyle, bundan sonra kendileriyle bizzat irtibata geçmek yerine, Kırım vasıtasıyla irtibatın yürütülmesi kararı verilmiştir.[49]

Bağımsızlığını kazanan Rusya, topraklarını ilk olarak doğuya doğru genişletmeye başlamıştır. Bu istikamet üzerinde 1487 yılında Kazan Hanlığı işgal edilmiştir. Rus Çarlığı'na doğru giden yolda doğuya ve güneye doğru genişlemeye devam etmiştir. Rusya'nın ikinci büyük hamlesi ise 1556 yılında Astrahan Hanlığı'nı işgal etmesidir. Bu işgal Kafkasya açısından da önemlidir. Çünkü önemli ticaret yollarından biri olan İdil ve Volga nehirlerinin kontrolü Rusların eline geçmiş, özellikle Volga Nehri Rus ekonomisinin önem taşıyan bir parçası haline gelmiştir.[50]

Rusya'nın politikaları bu tarihten sonra Kafkasya'ya yönelik olmuştur. Rusya'nın bölgedeki işgalci tavrı, Osmanlı Devleti'nin de dikkatini çekmiştir.

---

[48] Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi,** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010, s. 70.

[49] Halil İnalcık, **Osmanlı-Rus İlişkileri (1492-1700)**, Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl Sempozyumu'ndan Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 26.

[50] A. Muhtar Ataç, **Rusya Tarihi: Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1952, s. 32.

Rusya'nın işgal ettiği Çerkes beylerinin himayesinin geri alınmasıyla, Hazar üzerinden geçerek İran'ın da denetlenebileceği düşünülmektedir.

Rusların *"Büyük Petro"*, adını verdikleri Çar I. Petro, Rusya ile ilgili olarak Avrupa'nın ve dünyanın kaderinde söz sahibi olabilecek potansiyeli ortaya çıkarmıştır. Tahta küçük yaşta geçerek ailesinin gölgesinde bir iktidar sürerken, ilerleyen dönemlerde ailesini taht çevresinden uzaklaştırarak tek Çar haline gelmiştir.

Petro'nun tek hükümdar olduğu yıl 1696'dır. Petro'nun önceliği Karadeniz'e çıkışın sağlanmasıydı. 1695'teki girişimi, seleflerinin ki gibi başarısızlığa uğramıştı. Bu amaç Don üzerindeki Azak'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ele geçirilmesiyle 1696'da başarılmıştır.[51] Sonrasında ise ülkesinin geriliğinin bilincinde olarak saltanatının ilk yılında yurt dışına çıkmıştı. Kendisinden önce hiçbir Çar, Moskova Devleti'nin dışında bulunmamıştı. Batı'yı ilk elden tanımak istemişti. Kılık değiştirip Batıya giderek, askeri alandaki, özellikle gemi yapımındaki en son bilgi ve teknikleri öğrenmek istemiştir. Bu geziye çıkmasındaki siyasi amaç ise Türklere karşı Batıda büyük bir ittifakı örgütlemekti. Fakat Batılı güçlerin isteksizliğinden dolayı başarılı olamamıştır.

Petro'nun dış politikası 16. ve 17. yüzyıl Çarlarının politikalarına benzemektedir: Sürekli açık denizlere çıkma mücadelesi vermiştir. Petro'nun amacı; Batıya pencere açmaktı ve bu düzenli ticaret yollarının Batı Avrupa'ya açılmasını sağlayacak bir Baltık çıkışının zorla ele geçirilmesi anlamına geliyordu.

Rusya genişleme politikası çerçevesinde, hem kuzeyde, hem de güneyde aynı zamanda hareket edemezdi. Rusya 1699 Karlofça Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki kazanımları ile yetinerek, 1700 Temmuz'unda Osmanlı İmparatorluğu ile çatışmasını sonlandırmıştır. Bundan sonra Rusya; Kuzeye, Rusya'nın Baltık'ta genişlemesinin asıl engeli olan İsveç'e yönelmiştir. Düşman bu kez Polonya değil, kuzeyde Avrupa'nın en önemli gücü olan İsveç'ti ve aralarındaki savaş Büyük Kuzey Savaş'ı olarak anılacaktır.

Petro, 14 Ocak 1701 tarihinde Matematik ve Denizcilik okullarını kurmuştur. Bu okulun kurulması Rusya'da resmi laik bir eğitimin başlamasını anlamına

[51] Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu, "18. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: I. Petro'nun İran Seferi", **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 2, Kafkasya Özel Sayısı, ISSN: 2149-9535, s. 116.

gelmektedir. Sonrasında sırasıyla; 1701'de Topçu Okulu, 1705'te farklı türden bir okul "Glück Gymnasium", 1707'de "Tıp Okulu", 1712'de "Mühendislik Okulu", 1717'de "Maden Okulu" açılmıştır. Petro Rus entelektüel yaşamını Devrime kadar etkileyecek "Bilimler Akademisi"ni de kurmuştur.

Petro'nun reformları toplumun her alanında gerçekleşmiştir. 1700 yılında Batı takvimine geçilmiştir. Bu gelişmeden önce Rusların yılı Eylül ayından başlarken, dünya genelinde farklı bir takvimin zorluklarını fark eden Petro, 1700 yılının 1 Ocak'ta başlamasını emretmiştir.

Eski Kiril alfabesi, harf sayısı azaltılarak ve Latin tarzına yakınlaştırılarak sadeleştirilmiştir. Ayrıca, ilk Rus gazetesi çıkarılmış; teknoloji ile ilgili olan ve dini olmayan yabancı yayınların çevirileri özendirilmiştir. Kadınların sosyal ve toplumsal yaşamdan ayrıştırılması engellenmiştir.[52]

Ruslar, Petro öncesinden ileri Batı Avrupa ülkelerini yakalayarak onların önüne geçmek istiyordu. Petro'nun liderliğinde bu çaba doruğa ulaşmıştı. Petro saltanatı boyunca, Rus ekonomisi önemli gelişmeler göstermiştir. Sanayi önemli ölçüde ilerleme içerisindedir. 1725 yılına kadar, en azından 200 imalathane kurulmuştur. Bu sayı 17. yüzyılın sonlarında on beş yirmiye yaklaşmıştır. Avrupa ve Rusya'da yaygın olan merkantilizm ekonomik öğretisine göre, daha güçlü ekonomi için devlet ekonomiye müdahale etmeliydi. Petro da ülkesini güçlendirmek için merkantilizmin gereklerini yerine getirmeye çalışmış, bütün reformlarda "zorlayarak ilerleme" ilkesi ile ekonomik politikalarını ortaya koymuştur.[53]

18. yüzyılda ülkeyi toprak olarak büyütmek öncelikli hedefler arasında yer almaktaydı. Petro, gerek Rus, gerekse Avrupa tarihinin, yaklaşık üç yüzyıl odak noktasıydı. Rus tarihinde 18. yüzyılın sonuna kadar büyüklüğü tartışılmayan Petro ile ilgili 19. yüzyılda görüşlerde kutuplaşma dikkat çekmektedir. Batı yanlıları için Petro, Rus tarihinde uygar ve ileri olan her şeyin temelidir. Diğer tarafta Slava yakın olanlar için ise reformların Rusya'nın yararına olduğu şeklinde Batı yanlılarının görüşlerine karşı çıkılmıştır. Bu görüşte olanlara göre Petro, Rus kurumlarına ve kültürüne örneği olmayan bir baskı uygulamış ve Rus geleneklerini kökünden sökmüştür. Dayatılan yeni fikirlerle, toplumun dokusunu zedelemiştir. Ekim 1917

[52] Celalettin Güngör, **Rusya ve İsyanları**, Barış Platin, Ankara, 2010, s. 166.
[53] Güngör, **Rusya ve İsyanları**, s. 172.

Bolşevik Devrimi ile Petro'ya ilişkin tutum, çok belirsizdi. Bir taraftan emekçi sınıfları sömüren Batı sisteminin temsilcisi olarak değerlendirilirken, diğer taraftan Rus tarihinin büyük kahramanlarından biri olarak gösterilmiştir. Bu farklı yaklaşım, Stalin'in işiydi. Stalin, Nazi Almanyası'na karşı savaşılırken, Petro'yu yararlı bir toplanma noktası olarak görmüştü.[54]

Rus Çarı I. Petro'nun liderliğinde ordu güçlendirilmiş, eğitim kurumlarında ve devlet teşkilatlanmasında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemde Doğu Avrupa ile meşgul olunurken, Kafkasya ile ilgili önemli girişimlerde bulunulmamıştır. Kafkasya'da zayıf kalınması Osmanlı Devleti ile girdikleri mücadeleyi kaybetmelerine neden olmuş ve aralarında Prut Antlaşması imzalanmıştır.[55] Rusya bu antlaşmaya göre; Azak kalesini Osmanlı Devleti'ne geri vererek, Karadeniz'e ulaşma imkanını yitirmiştir ve Don Nehri üzerindeki ticari avantajlarını kaybetmiştir. Rusya antlaşmaya bağlı olarak Karadeniz'e giremediği için, Hazar kıyılarına sefer düzenleyerek bu şekilde Kafkasların güneyine doğru inmeyi başarmıştır.

Rus Çariçesi II. Katerina'nın Kırım'ı ve Kafkas bölgesini ele geçirmeyi istemesi sonucunda 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı çıkmış ve 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Rusya; Osmanlı karşısında üstünlüğünü kabul ettirmiştir. Bu gelişme Rusya'nın Kafkasya'daki etkisini artırmış ve bölgesel aktör konumunu sağlamlaştırmıştır. Bu sebeple Küçük Kaynarca Antlaşması Rusya'nın, Kafkasya'daki politikaları açısından bir dönüm noktasını oluşturmaktadır.[56] Bu tarihten sonra Kırım'ın işgalinin önü açılmış ve Rusya'nın Karadeniz ve Kafkasya'ya inmek için önündeki en büyük engel ortadan kalkmıştır.

1783 yılında Rus Çariçesi II. Katerina'nın yayınlamış olduğu bir ferman ile Gürcistan, Rusya'nın egemenliği altına girmiştir. Bu durumda Güney Kafkasya'da yaşanan diplomatik gelişmelerde Ruslar olaylara doğrudan müdahale etme hakkına sahip olmuşlardır. 1801 yılına gelindiğinde ise, başkenti Tiflis olan Gürcistan'ın Rusya topraklarına katıldığı ilan edilmiştir. Gürcüler ve Ruslar arasında beliren diplomatik ve askeri ilişkiler, Rusların Güney Kafkasya'da önemli derecede söz sahibi olduğu bir konuma yükselmesine neden olmuştur. Gürcistan'ın Rusya

[54] Güngör, **Rusya ve İsyanları**, s. 173.
[55] Ataç, **Rusya Tarihi: Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri**, s. 65.
[56] Osman Köse, **Küçük Kaynarca Antlaşması**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 133.

topraklarına katılması, Rusya açısından Kafkasya egemenliği sürecinde bir dönüm noktası olarak ortaya çıkmıştır. Bu tarihten itibaren Rusya, diğer Gürcü bölgelerini de işgal ederek, egemenlik alanını genişletmiştir. Rusya bu bölgede kurduğu idare sistemi ile Güney Kafkasya'ya yerleşerek, iki yüz yıl sürecek Rus egemenliğini kurmuştur.[57]

İngiltere, Rusya'nın güneye doğru inmesinden rahatsızlık duymuş, İran ile bir antlaşma imzalayarak, askeri yardımda bulunmayı ve bu şekilde Rus etkisini zayıflatmayı hedeflemiştir. İran, İngiltere'den de almış olduğu desteğe dayanarak 1804 yılında Rusya'ya savaş açmış, fakat bu savaştan yenilgiyle ayrılmıştır. Bu savaş sonucunda İran ve Rusya arasında Kürekçay Antlaşması imzalanmış, Karabağ ve Şeki gibi stratejik önem taşıyan hanlıkların idaresi Rusya'ya bırakılmıştır.[58]

Osmalı Devleti'nin Bükreş Antlaşması ile Sırplara imtiyazlar verilebileceği vaadi, Rusya'nın bu durumdan faydalanmasına neden olmuştur. 1821'de Mora'da Rum isyanı başlamıştır. Padişah II. Mahmut ayaklandırmayı bastırmak için, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan istekte bulunmuş, fakat bu istek ordunun yetersiz olduğunu ve müdahaledeki yetersizlikleri ortaya çıkartmıştır. Mora'da çıkan isyanlar esnasında Avrupa devletlerinin ve Rusya'nın müdahalesi ile 1828 yılında Navarin'de Osmanlı donanması yakılmıştır. Daha sonrasında Rusya Osmanlı'ya savaş ilan ederek, Osmanlıyı yenilgiye uğratmış ve 1829'da Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Rusya; Kars, Ardahan bölgesi dışında, Ahıska da dahil olmak üzere bütün Kafkasya'yı ele geçirmiştir.

Rusya, 3 Temmuz 1853'de, Kutsal Yerler Sonunu'nu bahane ederek, Osmanlı Devleti'ne yeniden savaş açmıştır. Kırım'daki bu savaşta; İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır. Bunun sebebi ise Rusya'nın, Osmanlı mirasını ele geçirmek isterken, Avrupalı devletlerle bir girişimde bulunmak istemesi ve bu girişiminin sonuçsuz kalmasıdır. Bu savaş neticesinde Rusya, Kars Kalesi'ni ele geçirmiştir.[59] Kafkasya'daki savaş, Rusya üzerinde baskıya dönüştürülebilecek Şeyh Şamil hareketi ile bir bütün olarak yürütülememesine rağmen, İngiltere, Fransa ve

---

[57] Hayri Çapraz, "Gürcistan'da Rus İdaresinin Yerleşmesi (1800-1850)", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları,** I. Cilt, Sayı: 1, 2006, s. 68.
[58] Zekeriya Türkmen, **XIX. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası**, Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri, I. Cilt, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2003, s. 23.
[59] Süleyman Kocabaş, **Tarihte Türk-Rus Mücadelesi,** Vatan Yayınları, İstanbul, 1989, s. 265.

Piyemonte bigi müttefiklerinin yardımıyla, Osmanlı zaferi ile sonuçlanmıştır.[60] Bu savaş sonucunda 1856 yılında imzalanan Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü, Avrupalı devletlerin güvencesine alınmıştır.

Avrupa'da siyasi dengenin bozulması ve etkili olan milliyetçilik hareketleri, Rusya'nın işine yaramış ve Balkan ülkelerini harekete geçirerek, Panslavizmi güneye doğru yayılmasının en önemli aracı haline getirmiştir. Balkanlardaki Ortodoks Osmanlı vatandaşları üzerindeki etkisini artırma girişimi sonucunda İngiltere, Rusya'nın amacını anlayarak,Londra'da bir konferans toplamak istemiştir. Konferansta hazırlanan protokolü içişlerine müdahale olarak değerlendiren Osmanlı, söz konusu protokolü onaylamamıştır ve Rusya bu şekilde İngiltere'nin de tarafsızlığını sağlayarak, 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.[61]

Osmanlı Devleti'nin bozgunu ile biten savaş, çok ağır koşulları dayatan Ayastefanos Antlaşması'na neden olmuştur.[62] Bu zafer Rusya açısından, Panslavist hareketin büyük bir zaferi anlamına gelmekteydi. Rusya bu antlaşma ile birlikte Kafkasya'yı şekillendiren aktörler arasında katılmıştır.

I. Dünya Savaşı'ndan önce *"Bağdat Demiryolu Projesi"*, Osmanlı Devleti ile Rusya'yı karşı karşıya getirmişti. Osmanlı Devleti ile Almanya arasında imzalanan antlaşma ile söz konusu antlaşmanın imtiyazlarının Deutsche Bank'a verilmesi ve bu projenin hayata geçmesi Rusya'nın çıkarlarını zedeleyecekti. Demiryolunun faaliyete geçmesi Rusya ekonomisi açısından olumsuz bir gelişme doğuracaktı. Ayrıca proje ile Osmanlı Devleti'nin askeri yönünün güçlenmesi, Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasını önleyici bir etki yaratmıştır.

Rusya, Bağdat Demiryolu projesine müdahale ederek, Doğu Anadolu'dan geçirilmesi halinde Osmanlı Devleti'nin, Berlin Antlaşması'ndan olan borcunun tazminini isteyeceğini belirtmiştir. Karşılıklı görüşmeler sonucunda Nisan 1900'de Karadeniz Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre; demiryolu güzergahı Ankara-Kayseri-Diyarbakır üzerinden değil, Konya-Adana-Halep güzergahından geçirilecek

---

[60] Kocabaş, **Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, s. 268.
[61] H. İbrahim İnal, **Osmanlı Tarihi**, Nokta Kitap, İstanbul, 2011, s. 449.
[62] Karal, **Osmanlı Tarihi**, s. 64.

ve Kuzey ve Doğu Anadolu bölgelerinde yapılacak olan demiryolu hatlarının yapım ve işletim imtiyazı Ruslara verilecekti.[63]

Rusya, Boğazlar konusundaki amaçlarına müttefiklerinin de desteğiyle ulaşabileceği düşüncesiyle I. Dünya Savaşı'na girmiş, savaş süresincede bu politikayla örtüşen girişimlerde bulunmuştur.[64] Kafkasya'daki askeri harekat ile Doğu Anadolu'nun büyük bölümünü ele geçirmiş ise de 8 Mart 1917 tarihinde gerçekleştirilen bir ihtilal ile önce Çarlık rejimi devrilmiş, daha sonra Lenin'in önderliğinde 1917 Ekim Devrimi ile Bolşevikler savaştan çekilmiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti ve Bolşevik hükümeti arasında 3 Mart 1918'de imzalanan Brest Litovsk Antlaşması ile savaş sonlandırılmış ve Sovyet hükümeti I. Dünya Savaşı sırasında işgal ettiği toprakları boşaltarak, savaş öncesindeki sınırlarına dönmüştür. Ayrıca, Kars, Ardahan ve Batum'da halkoylaması yapılmış ve halkın tamamına yakınının Osmanlı Devleti'ni tercih etmesi ile bu iller de Osmanlı Devleti'ne katılmıştır.[65]

2.2. SSCB Döneminde Kafkasya Politikası

Ekim 1917 Devrimi ile birlikte Rusya yönetiminin komünistlere geçmesinin ardından, I. Dünya Savaşı'dan çekilen yeni yönetim öncelikle iç politikada otoritesini sağlamlaştırmıştır. Bu arada Kafkasya'daki gelişmeler de yakından izleniyordu. Bolşevikler Kafkasya'da ve işgal altında olan Doğu Anadolu ile yakından ilgilenmekteydiler. Bu bölgeleri kontrol altına alabilmek amacıyla Ermeni kökenli Şuamyan başkanlığında *"Kafkasya Fevkalade Komiserliği"*ni kurmuştur.[66]

11 Ocak 1918'de Lenin ve Stalin imzalı *"13 No.lu Kararname"*nin yayınlanmasının ardından iş başına geçen Bolşevikler, Ermenilerle ilgili niyetlerini de açık bir şekilde belirtmişlerdir. Sovyetler bu kararname ile Ermenilerin kendi bağımsızlıklarını elde edene kadar, kendi kaderlerini belirlemeye haklarının olduğunu belirtmiştir. Rus birliklerinin çekilmesinin ardından Türkiye, Ermenistan'a, bölgedeki güvenliği kendi oluşturacağı kuvvetlerle sağlamayı önermiştir. Bundan

---

[63] Kocabaş, **Tarihte Türk-Rus Mücadelesi** , s. 356.
[64] Ataç, **Rusya Tarihi: Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri** , s. 224.
[65] Esin, Dayı, **Elviye-i Selase/Üç Sancak (Kars, Ardahan ve Batum)**, Kars-Akhaltsikhe (Ahıska) Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildirileri, s. 82.
[66] Selçuk, Ural vd., **Kars Tarihi: Geçmişten Cumhuriyete**, Kafkas Üniversitesi Yayınları, Kars, 2011, s. 607.

daha da önemlisi, Osmanlı tarafından sürgün edilen Ermenilerin topraklarına geri dönmelerini istemiştir.[67]

11 Ocak 1918 tarihindeki kararname hem Şuamyan, hem de Ermeni terör örgütü Taşnak teşkilatı tarafından olumlu karşılanmıştır. Sovyetlerin kışkırtmasıyla harekete geçen Ermeniler, bu durumdan yararlanmak için bazı somut adımlar atmışlardır. Bolşeviklerin gerçekleştirdiği devrime kadar Rus Çarlığına hizmet eden Ermeni Kolordusu, Rus teçhizatı ile kuvvetlendirilerek, Ermeni ordusuna dönüştürülmüştür. Aynı şekilde Gürcüler de Rus teçhizatları ile güçlendirilmiş ve göreve hazır hale getirilmişlerdi. Bu durum, Kafkaslarda bir katliamın çıkacağının ve en yakın olarak Ahıska'nın bu katliamlara uğrayacağının habercisiydi.

Bolşevik hükümeti 1918 yılından başlayarak, Osmanlı ve Almanya'dan Bakü'nün işgal edilmemesi için uyarılarda bulunmasına rağmen, 15 Eylül 1918'de Osmanlı Devleti tarafından ele geçirilmişti. Sovyet Rusya, Osmanlı Devleti'ne telgraf göndererek, bu durumu protesto etmiştir. Brest-Litovsk Antlaşması'nı iptal ettiklerini ve Osmanlı Devleti'nin Kars, Ardahan ve Batum'un ilhakını tanımadıklarını bildirmişlerdir. Daha sonrasında ise Sovyetler, Osmanlı Devleti'nin Ermeni katliamları yaptığı gerekçesi ile Osmanlı Devleti'nin aleyhinde girişimlerde bulunmuştur.

Batum'da alınacak olan hiçbir kararı tanımayacağını açıklayan Sovyet Rusya, buna rağmen Osmanlı Devleti'nin Haziran-Temmuz 1918 tarihinde üç vilayette yaptığı referandumun Brest Litovsk Antlaşması'nın 4. maddesinde belirtilen bazı koşullara uymamasına ve buradaki referandum sonuçlarına uygun olarak aldığı ilhak kararına sessiz kalmayı tercih etmiştir. Osmanlı ordusunun Bakü'ye ilerlemeye başlamasıyla birlikte Sovyet Rusya, bu tutumundan vazgeçerek, ilhak kararını protesto etmeye yönelmiştir.[68]

1919 Yılına gelindiğinde İngiltere, Kafkasya'nın kaderini belirleme açısından önemli bir aktör olmuştur. General Denikin'in kuvvetindeki Çar taraftarları Bolşeviklere karşı İngilizlerden destek almaktaydı. Sovyet Hükümeti 2 Ocak 1920'de Gürcistan ve Azerbaycan'a gönderdiği nota ile Kafkasya'da General

---

[67] Y. Hikmet Bayur, **Türk İnkılap Tarihi: 1914-18 Genel Savaşı/Savaşı Sonu**, III. Cilt, 4. Kısım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 120.
[68] Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s. 493.

Denikin'e ait kuvvetlerin yenildiğini bildirmiş ve buna bağlı olarak işbirliği önermiştir. Bu hareketi Sovyetlerin bölgeye yerleşmek için yaptığı bir hamle olarak gören İngiltere, bölge devletinin koruma altında olduğunu göstermek amacıyla 10 Ocak 1920'de İtilaf devletleriyle Azerbaycan ve Gürcistan'ı resmen tanıdıklarını ilan etmiştir.[69]

Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin sürekliliğini sağlayabilmek için ilk adım Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM)'nin açılmasından üç gün sonra Lenin'e yazılan 26 Nisan 1920 tarhli bir mektup ile başlamıştır. Bu mektuptaki ilkeler çerçevesinde iki taraf arasındaki ilişkiler resmen başlatılmıştır. Ankara Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami(Kunduh) başkanlığındaki bir kurulu 1920 Mayısında Moskova'ya göndermiştir. Sovyet Rusya da Ekim 1920'de Aralof'u Ankara Büyükelçisi olarak görevlendirilmiştir Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa da 21 Kasım'da Moskova Büyükelçiliğine atanmıştır.[70] Londra görüşmelerini, İngiltere'nin Türkiye'ye yakınlaşma çabası olarak gören Sovyetler, Türkiye'nin Rusya'ya göndermiş olduğu ikinci bir heyeti son derece sıcak bir şekilde karşılamıştır. 21 Şubat tarihinde başlayan görüşmeler 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Antlaşması'yla sonuçlanmıştır.

İngiltere'nin Türkiye'ye yakınlaşma çabaları ve Türkiye üzerinden Batum'da ve Gürcistan'da etkili olmaya çalışması, Sovyetleri endişelendiren bir konudur. İngilizlerin bu girişimleri başarılı olması halinde Rus petrolünün ihraç yolları tıkanmış olacaktı. Buna engel olmak isteyen Sovyetler, 19 Şubat 1921 tarihinde Gürcistan'a savaş ilan etmiştir. Bu savaşı firsat olarak değerlendiren Türkiye harekete geçerek Gürcistan'dan, Artvin ve Ardahan'ı boşaltmasını talep etmiştir. Gürcistan istemeyerek de olsa bu bölgeleri boşaltmış ve Türkiye'nin Doğu Cephesi Komutanlığı'na verdiği emirle Artvin ve Ardahan'a müdahale edilerek, 23 Şubat 1921'de, bu vilayetler anavatana katılmışlardır.[71] Bu gelişmelerde TBMM Hükümeti ile Sovyet Rusya arasındaki olumlu diplomatik ilişkilerin olumlu rol oynadığı söylenebilir.

---

[69] Serpil Sürmeli, **Türk-Gürcü İlişkileri (1918-1921)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, s. 496.

[70] Şerafettin Turan, **Türk Devim Tarihi, 2. Kitap. Ulusal Direnişten Türkiye Cumhurtiyeti'ne**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1992, ss. 204- 206.

[71] Kamuran Gürün, **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010, s. 66.

Sovyetler ile Gürcüler arasında çatışmaların sürdüğü sırada, Ahılkelek halkının Menşevik birliklerine ait silahları toplaması ve ayrıca Sovyet yönetimini kurması, Gürcü hükümetini tedirgin etmiştir. Bu gelişmelerin ardından Gürcü hükümeti, 6 Mart 1921'de Türkiye'den; Ahılkelek, Batum ve Ahıska'nın geçici olarak işgal edilmesini talep etmiştir. Türkiye'nin talebe cevapsız kalması sonrasında Gürcü hükümeti yeniden aynı talepte bulunması üzerine Türkiye, söz konusu talebi kabul etmiştir.[72] 9 Mart'ta Ahıska, 11 Mart'ta Batum ve 14 Mart'ta Ahılkelek Türkiye tarafından ele geçirilmiştir.[73]

Sovyetler, Türkiye'nin bu kararına karşı olsalar da, Moskova'daki görüşmelerin olumsuz etkilenmemesi için sert bir tepki göstermemişlerdir. Türk birliklerinin Ahıska'ya girdiği gün, Sovyet Birlikleri de Ahıska'ya girmiş ve Türk birliklerinin karşısında konuşlanmıştır.

Sovyet birliklerinin Batum'a ulaşması üzerine, İngilizlerin denetimindeki Gürcü hükümeti, Batum'u İtalyan gemisiyle terk etmiştir. Batum terk edilmeden önce ise Gürcü Kurucu Meclisi, Batum'un Türklere teslim kararından vazgeçmişlerdir. 19 Şubat 1921'de Sovyet Rusya, Gürcistan'ı işgal etmeye başlamış ve 23 Şubat tarihinde Tiflis'in ele geçirilmesiyle önemli bir noktaya ulaşmıştır. Batum'un ele geçirilmesinden bir gün sonra, Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilan edilmesiyle bu operasyon sonuçlanmıştır.[74] Bolşevik rejimi böylece Kafkasya'da yaptırım gücünü, otoritesini kabul ettirmiştir.[75]

Kafkasya bölgesindeki en önemli gelişmelerden biri, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Sosyalist Cumhuriyetleri arasında 13 Ekim 1921'de Kars Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Transkafkasya ülkeleri arasında hem diplomatik, hem de ticari ilişkiler bakımından Türkiye ile Transkafkasya ülkeleri arasında karşılıklı ilişkiler düzenli hale gelmiştir.[76]

Kafkasya Soğuk Savaş dönemi sona erene kadar Sovyet etkisinde kalmaya devam etmiştir. Kars Antlaşması'nı imzalayan Türkiye'nin, tüm kaynaklarını ulusal

---

[72] Sürmeli, **Türk-Gürcü İlişkiler (1981-1921)**, s. 657.
[73] Dayı, **Elviye-i Selase/Üç Sancak…**, s. 86.
[74] Dayı, **Elviye-i Selase/Üç Sancak…**, s. 87.
[75] Kona Gamze, Güngörmüş, "Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası", **Jeopolitik Dergisi**, XI. Cilt, 2004, s. 97.
[76] Bige Sükan Yavuz, "Türk Kurtuluş Savaşı Yıllarında Uluslararası Rekabet Alanı Olarak Transkafkasya ve Türkiye'nin Ekonomik İlişkileri (13 Ekim 1921 Kars Antlaşması Sonrası)", http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9928, (Erişim Tarihi: 10.11.2017).

kurtuluş mücadelesine yönlendirdiği gibi Rusya da Kafkasları kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirme yönünde kullanmıştır. Bu bağlamda uygulanan en büyük araçlardan birisi de *"Milliyetler Politikası"*dır.[77]

"Milliyetler Politikası" Kafkaslarda ve Orta Asya'da çeşitli yapay halklar oluşturma amacıyla icat edilmiştir. Bu politikaya göre; toprağa ve dile bağlı bir sınıflandırma yapılarak daha sonrasında ise topraklar bölünüp ayrıştırılarak, yönetilmesi hedeflenmiştir. Fakat bu politika Lenin'in öngördüğü şekilde olmayarak, Stalin'in kan ve gözyaşı politikasına, soykırımlara dönüşmüştür.[78]

Ermeniler, Nahçivan, Dağlık Karabağ ve Zenzegur bölgelerinin kendilerine verilmesi için 1920 Aralık ayında Sovyet Rusya ile ve ayrıca Azerbaycan ile bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Dağlık Karabağ'ın ve Nahçivan'ın Ermenistan'a verilmesi talebi kabul edilmese bile, Zenzegur bölgesinin kendilerine verilmesi kararı alınmıştır. Burada dikkat çeken önemli konu Zenzegur bölgesinin Azerbaycan halkı adına alınan bir kararla Ermenilere verilmesinin kabul edilmesidir. Azerbaycan halkı 1921'de yapılan referandumla Azerbaycan halkı ezici bir çoğunlukla hükümetlerinin vermiş olduğu bu kararı reddetmiştir. Buna rağmen Sovyet Rusya konuyu gündeme dahi getirmemiştir. Zenzegur bölgesinin Ermenilere verilmesiyle, Sovyet yönetiminde bulunan halklara eşit davranılmayacağı anlaşılmış, halkların kendi kaderlerini kendileri belirlemesine saygı duyulacağı anlayışının sadece sözde kalacağı fark edilmiştir. Bu tarz bir yaklaşımla halkların eşitliğinden ziyade azınlık halklarına ayrıcalıklar tanınacağı açık bir şekilde ortaya konmuştur.

Sovyetlerin hiçbir zaman çözüme kavuşmayan ulusal politikalarından biri Sovyet ideolojisinin ulus politikasıdır. Bunu da ilk defa eleştirenlerden biri Rus devlet adamı Andropov olmuştur. Ekonomik sorunlar yaşandığını görmüş, fakat iktidarının kısa sürmesi sebebiyle, bu sorunları çözüme kavuşturacak uygulamalarda bulunamamıştır. Kendisinden sonra iktidara gelen Gorboçov ekonomik sıkıntıları çözmek ve Sovyet toplumunu değiştirmek üzerine çalışmalar yapmayı hedeflemişse de, daha sonra sorunların bu yöntemle çözülemeyeceğini anlamıştır. Gorboçov'un reform hareketleriyle çözüme kavuşturmayı planladığı *"açıklık (Glasnost)"* ve

---

[77] Rasim Bayraktar, "Sovyetlerin Milliyetler Politikası ve Ahıskalı Türkler", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, XXXV. Cilt, 2012, s. 225.

[78] Hasan Aksakal, "Stalin ve İkinci Dünya Savaşı Bağlamında Milliyetler Politikası", **Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi**, VI. Cilt, Sayı: 21, Bahar 2009, ss. 24-25.

"yeniden yapılanma (Perestroika)" politikaları başarılı olamamıştır. Bu politikalar geçmişte baskı altında tutulan Rus milliyetçiliğini de alevlendirmiştir.

Bölgedeki milletleri bir potada eritip, onları milliyet duygularından yoksun bırakarak, izlemiş olduğu sürgün, idam ve asimilasyon politikalarının başarıya ulaşacağını düşünen Sovyetler, bu amaçlarında başarısız olmuştur. Ardı sıra yapılan reformlar sonucunda, 25 Aralık 1991 tarihinde, Mihail Gorboçov'un istifasıyla Sovyetler Birliği dağılmıştır.[79]

2.3. Rusya Federasyonu Döneminde Kafkasya Politikası

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlarla mücadele ettiği bir döneme girmiştir. Dağılmayla beraber Rusya Federasyonu'nun Avrupa'daki arazileri 16. Yüzyıl sınırlarına gerilemiştir. Sovyetlerin varisi olarak uluslararası sisteme katılan Federasyon, demokrasiyi ve serbest pazarı yaygınlaştırmaya çalışırken, dışarıda Batı ile işbirliği içerisine girmiştir.

Rusya Federasyonu 1993 yılında Sovyet coğrafyasını "yaşamsal çıkar alanı" ilan ederek, bölgedeki güç boşluğunu kendisinin doldurabileceğini düşünmüştür. Yakın çevresinde bulunan Güney Kafkasya, güvenlik, stratejik ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda önemli bir konumdaydı. Kafkasya'nın coğrafi olarak bir bütün olması, kuzey ve güney bölgelerinde yaşanan gelişmelerde karşılıklı olarak birbirini etkilemesi sonucunu ortaya çıkarıyordu.[80]

Gürcistan'da istikrarsızlıkların yoğun olarak yaşandığı bu dönemde Rusya Federasyonu ve Gürcistan arasında 1994 yılında siyasi, ekonomik ve askeri alanda antlaşma imzalanmıştır. Buna göre; Rusya Federasyonu Gürcistan'ın savunmasına, silahlı kuvvetler oluşturmasına ve eğitilmesine yardım etmek karşılığında bu ülkede askeri üs bulundurma hakkına sahip olmuştur.[81]

Ekonomik anlamda bağımsızlığını elde eden Gürcistan, bu süreçten sonra ise Rusya Federasyonu'nun yörüngesinden kurtulmak için çeşitli stratejiler üretmeye

---

[79] Mehmet Yüce, "Kırgız Türklerinin Ulusal Kimlik Politikası", **Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, ISSN:1694 – 528X, Sayı: 9, 2006, ss. 7-8.

[80] Burçin Canar, "Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan ile İlişkileri", **Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, II. Cilt, Sayı: 1, Bahar 2012, s. 24.

[81] Mustafa Üren, **Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 44.

başlamıştır. Bu stratejilerinden biri ise Batı ile bütünleşme eğilimidir. Bu stratejisi sayesinde küresel güçlerden ve uluslararası kuruluşlardan çeşitli destekler almıştır. Gürcistan'ın askeri üslerin kapatılmasına karşın attığı somut adımlar karşısında Rusya Federasyonu, Gürcistan'daki konumunu kaybetmemek için, Gudauta ve Vaziani askeri üslerini kapattıktan sonra kalan iki üssün boşaltılmasına ilişkin 2006 yılında bir antlaşma imzalamıştır. Buna göre Rusya Federasyonu, iki üssün boşaltma işlemlerinin 2007 yılı sonuna kadar tamamlanacağını taahhüt etmiştir.[82]

Bu süreçte iki ülke arasında yaşanan kriz esnasına ön plana çıkan gelişme ise Ahılkelek halkının üssün boşaltılmasına gösterdiği tepkidir. Bu tepki, Rusya'nın stratejik planlamasına uygun olarak 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması gereği Doğu Anadolu'dan getirilerek bölgeye yerleştirilen Ermeniler ile Ruslar arasında oluşan tarihi bağı göstermektedir.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından, Rusya ekonomik ve politik sorunlarla ve özellikle iç savaş tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. 2000 yılında Vladimir Putin'in göreve gelmesiyle birlikte, ekonomik ve politik alanlarda reformlara gidilmiştir. Soğuk Savaş'ın sonlanması, Rusya'nın tekrar nüfuz sahibi olma çabalarını gündeme getirmiştir.

Rusya açısından Kafkasya, güç dengelerinin çatışma alanı olarak değil, stratejik ve ekonomik çıkarları doğrultusunda politikalar yürütebileceği manevra alanı olarak görülmektedir. Dolayısıyla, dış politikasını bu doğrultuda şekillendirmiş, bölgede yaşayan halklar üzerinde egemenlik kurma çabalarında da bu savunularından yararlanmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlığını ilan eden Gürcistan'ın kendi toprak bütünlüğüne yönelik kaygısı sürmekteydi. Dolayısıyla ülke içerisindeki önceliği, ülkede istikrar ve otoritenin kurulması olmuştur. "*Gül Devrimi*" ile yaşanan iktidar değişimi sonrasında da bu önceliğinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Nitekim Gürcistan'ın küresel güçlerle ve bölge ülkeleriyle olan ilişkileri Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan sorunlarına yaklaşımlarına göre şekillenmiştir.[83]

---

[82] Mustafa Üren, **Çıkar ve Güç Dengesi Kıskacındaki Ahıska Türkleri Sorunu**, s. 45.
[83] Kamer Kasım, **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya,** USAK Yayınları, Ankara, 2011, s. 65.

Gürcistan'da Şaakaşvili'nin Devlet Başkanı olarak seçilmesi ve Mart 2004'te yapılan parlamento seçimleri sonucunda muhalefet liderlerinin Başbakan ve Parlamento Başkanı olarak yönetimde yer alması, ülkede demokratik bir sürece girildiği algısına sebep olmuştur. *"Gül Devrimi"* olarak adlandırılan süreçte yolsuzluklarla mücadele, ülke içinde egemenliğin tesisi ve siyasi istikrarın sağlanması gibi iddialarla başa gelen Şaakaşvili'nin karşılaştığı ilk kriz, Acaristan Sorunu olmuştur. Gül Devrimi'ne karşı çıkan Acaristan lideri Abaşidze, yeni yönetimi tanımayarak, Tiflis ile ilişkileri dondurmuştur. Şaakaşvili, Türkiye ve Rusya'nın da dahil olduğu uluslararası desteği arkasına alarak, Abaşidze'yi tasfiye etmeyi başarmıştır.[84]

Şaakaşvili bu süreçten sonra Batı'ya yönelerek, NATO'ya üye olma girişiminde bulunmuş ve bu durum Rusya'yı rahatsız etmiştir. 2008 yılında Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi ve Batılı devletlerin söz konusu bağımsızlık ilanını tanıması, ayıca Gürcistan ile birlikte Ukrayna'nın da NATO'ya üye olmasının tartışılması ve ABD'nin füze kalkanı gibi konular, Rusya Federasyonu'nun tepkisiyle karşılaşmıştır. Rusya Federasyonu ve Batı ilişkilerinin gerginleştiği bir dönemde Gürcistan, Rus Barış Gücü askerlerinin ülkesinden çekilmesini istemiştir. Buna karşılık, Rusya Federasyonu bazı Gürcü vatandaşlarını sınır dışı etmiş, iki ülke arasında kara, deniz ve hava yollarını kapatmıştır.

Gürcistan Haziran 2008'de, Rusya Federasyonu'nu tarafsızlığını kaybettiğini ileri sürerek, Abhazya ve Güney Osetya'daki Rus barış gücü birliklerinin çekilmesini ve onların yerine, uluslararası barış gücü birliklerinin görevlendirilmesi talebinde bulunmuştur. Bu kararın onaylanması ile birlikte, iki ülke ilişkileri daha fazla gerginleşmiştir. Haziran 2008'de Güney Osetya'da Gürcü ve Oset güçler arasında çıkan çatışmaların şiddetlenmesiyle, Gürcü silahlı kuvvetlerinin bölgeye müdahalesi 8 Ağustos 2008'de Rus silahlı kuvvetlerinin karşı müdahalesiyle sonuçlanmıştır. Rusya, Fransa ve diğer devletlerin araya girmesi ile silahlı kuvvetlerini kısa sürede Gürcistan'dan çekmiş fakat Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlık ilanlarını tanımıştır.[85]

---

84 Mitat Çelikpala, (Der.), "Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi?", **Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)**, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 85.

85 Kasım, **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, s. 215.

Ekim 2012'de Gürcistan'da yapılan parlamento seçimleri sonucunda iktidara gelen Bidzina İvanişvili, Rusya Federasyonu ve Gürcistan ilişkileri açısından da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Gürcistan'da 2013 yılından itibaren başbakanın yetkilerinin genişletildiği bir sisteme geçilmesiyle, bir anlamda Şaakaşvili dönemi son bulmuştur. İvanişvili, Cumhurbaşkanı Şaakaşvili'nin izlediği tamamıyla Batı yanlısı politika yerine, selefi Şevardnadze gibi denge politikasına yönelmiştir. Ekim 2013'te yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini kendi partisinin desteklediği Georgi Margvelaşvili'nin kazanmasının ardından söz verdiği gibi, istifa etmiştir. Yeni Gürcü yönetimi öncelikle Rusya Federasyonu ile ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik somut adımlar atmış, Batı'ya biraz daha mesafeli kalmayı tercih etmiştir.

Kafkasya'da Rusya Federasyonu ve Gürcistan arasındaki bu gelişmeler sürerken, Rusya Federasyonu ve Ermenistan arasındaki ilişkiler stratejik ortaklıktan daha çok bağımlılık ilişkisine dönüşmüştür. İki ülke arasında 1992 yılında imzalanan *"Ortak Güvenlik Antlaşması"* gereği Rusya Federasyonu, üçüncü bir tarafa karşı Ermenistan'a koruma garantisi vermiştir.[86] Rusya Federasyonu ve Ermenistan arasında 1997'de imzalanan *"Askeri İş Birliği Antlaşması"* gereği Rusya Federasyonu'nun Gümrü'de 102. Askeri Üssü, Erivan'da ise bir hava üssü bulunmaktadır. Bunun dışında Ermenistan'da 1998 yılından itibaren yapılan özelleştirmelerle birlikte, madencilik, telekomünikasyon, enerji ve demiryolları gibi stratejik kapsamdaki birçok Ermenistan işletmeleri borç karşılığında, Rusya'nın eline geçmiştir. Rusya Federasyonu, Ermenistan'a petrol ve doğal gaz veren tek ülke konumundadır. Bir bütün olarak bakıldığında bu gelişmeler, Ermenistan yalnızca dış politika ve güvenlik bağlamında değil, ekonomik bakımdan da Rusya Federasyonu'nun hegemonyasına girdiğinin göstergesidir.

2.4. Anti-Türkçülük-Turancılık Politikası

Türkçülük, Ziya Gökalp'e göre, Türk milletini her seviyede yükseltmek demektir. Burada dikkat edilmesi gereken kavram millet kavramıdır. Gökalp'e göre Millet; "……dil, din ise kendisine has bir kültüre sahip olan topluluk demektir." Türkçülüğün yakın ideolojisi Oğuz Türklerinin birleşmesi, uzak ideolojisi ise

---

[86] D. Nigar Göksel, **Ermenistan: Bağımsızlıktan Bugüne**, Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III), Nobel Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 45.

dünyadaki tüm Türklerin siyasi ve kültürel anlamda birlik ve beraberliğinin sağlanması demektir.[87]

20. yüzyılın başında ortaya çıkan bu milli uyanış akımı Kafkaslar'da ortaya çıkmış ve Azerbaycan Türkleri tarafından etkin bir şekilde desteklenmiştir. Siyasi bir boyut kazanması ise 1875 yılında Bakü'de *"Ekinci"* adlı bir dergide vurgulanması sonucunda olmuştur. Mayıs 1917 yılında Müslümanlar arasında birlik ve beraberliği sağlamak, ortak fikirler üzerinde dayanışmayı artırabilmek amacıyla Birinci Rusya Müslümanları Konferansı yapılmıştır. Bu konferansta ortak bir fikir alınamayışı Landau'ya göre Türkçülük fikrinin kırılmasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği kurulduktan sonra Türkçülük fikri bölücü bir fikir olarak kabul edilmiş ve bu fikri ortadan kaldırabilmek ve Ruslaştırmak adına kara propaganda yoluna gidilmiştir.[88]

Ruslaştırma ve Rus milliyetçiliği 1930'lardan başlayarak gündemde olmuş, savaş sonrasında açık bir şekilde kendini göstermiştir. Özellikle Kafkasya ve Ukrayna bölgesindeki topluluklar üzerinde açıkça etkisini hissettirmiştir. Nitekim 1944 Şubatı'nda Çeçen ve İnguşların sürgünü başlatılmıştır. Öte yandan Sovyetlerde, Müslüman millet arasında Tatarların büyük bir çoğunluğu olsa da, dağınık yaşamaları siyasi birlik oluşturmalarının önünde engeldi. Sovyet otoriteleri bu durumu fırsata çevirmişti. İkinci Dünya Savaşı sırasında Stalin, bu halkların belirli bir kısmını Almanlarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle, Orta Asya'ya sürgüne göndermişti. Buna bağlı olarak sürgünlerin gerçekleştiği bölgelerde, demografik ögeler büyük oranda değişimine uğramıştır. 1987 sayımına göre Kafkas coğrafyasındaki yaşayan etnik gruplar aşağıdaki gibidir:[89]

---

87 Mehmet Emin Bars, "Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler", **Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, VI. Cilt, Sayı: 2, 2017, ss. 46-47.

88 Ceylan Tokluoğlu, "Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXVIII. Cilt, Sayı: 84, 2012, ss. 116-117.

89 Luxemburg, Rosa, **Ulusal Sorun: Ulusların Kendi Yazgısını Tayin Hakkı ve Özerklik**, Çev: Osman Akınhay, Belge Yayınları, İstanbul, 2010, s. 256.

Tablo I.

ETNİK GRUPLAR	Bin Olarak
Ruslar	2.192.3
Almanlar	21.5
Grekler	57.3
Ermeniler	975
Osetianlar	157.1
Kürtler	100.0
Çeçenler	234.4
Çerkesler	111.5
Abazalar	72.4
Lezgins	613.8
Gürcüler, İmeritins, Mingrels, Vb.	1.201.2
Yahudiler	43.4
Tatarlar	1.139.6
Kumuk	100.8
Türkler Türk-Tatarlar	70.2
Nogay	55.4
Karaçay	22.0
Kalmuklar	11.8
Estonyalılar, Mordvinyalılar	1.4

Sovyet Rusya'nın Anti-Türkçülük-Turancılık politikası, kendisine karşı geliştirilen politikalara, milletler politikası ve Rus milliyetçiliğine paralel olan politikalarla cevap vermek olarak nitelendirilebilir. Nitekim, Rusya'nın Ahıska Türklerini sürgün politikası değerlendirildiğinde bu politikanın Ahıskalılara getirdiği yıkım, Rusya'nın Anti-Türkçülük politikasını ne denli yoğun ve ezici yürüttüğünün göstergesi olmuştur.

Rusya'nın, Kafkasya'da nüfuzunu güçlendirmeye yönelik gerçekleştirdiği şovenizm, bölgenin istikrarının sağlanmasında geciktirici bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, Ahıska Türkleri sorununun uluslararası nitelik

kazanması, orta vadede Rusya'nın çıkarlarını geri plana iten bir gelişme olarak ifade edilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AHISKA TÜRKLERİ TARİHİ VE AHISKA BÖLGESİNİN YAPISAL SÜRECİ

3.1. Ahıska Bölgesinin Coğrafi Konumu

Ahıska bölgesi, Türkiye'nin Ardahan ile sınırları bulunan, Gürcistan sınırları içerisinde kalan, Güneybatı Kafkasya'da bir bölgenin merkezini oluşturmaktadır. Bu şehrin çevresinde Ahılkelek, Abastuban, Adigön, Azgur, Hırtız, Aspinza gibi önemli yerleşim yerleri mevcuttur ve bu kasabalara bağlı iki yüzden fazla köy varlığını sürdürmektedir. Türkiye sınırına 15 km mesafede, Posof Çayı'nın iki kıyısında yer alan Ahıska, karayolu ile Batum, Tiflis ve Türkiye'ye bağlıdır.[90] Ayrıca Türk sınırına kadar devam eden bir demiryolu şehri Tiflis'e bağlar.[91] Dünyadaki en ciddi ve önemli boru hatlarından biri olan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hatları da bu bölgeden geçmektedir. Bölgenin yerel halkının çoğunluğu yakın zamana kadar Türklerden oluşmaktaydı. Gürcüler bölgeye eski bir kavmin adı olan "*Mesketya*" adını verip, Türk olan yerlilere ise "*Mesh*" demektedirler.[92]

Ahıska bölgesi dağlık ve engebeli arazilere sahiptir. Bölgenin en önemli iki ovası Ahıska ve Ahılkelek ovaları, en önemli akarsuyu ise Kür Irmağı'dır. Bölgenin diğer ırmakları Hazar Denizi'ne dökülür. Bölge koşulları tarım ve hayvancılık için oldukça elverişlidir. Tarım ürünleri arasında yaygın olarak arpa, buğday, mısır, patates, üzüm ve elma bulunmaktadır.

İklim koşullarına baktığımızda rakım seviyesi yükseldikçe sertleşmektedir. Uzun süren kış mevsimleri, sert iklimi, arazi koşullarının dağlık olması bölgede yaşayan nüfusun karakterini şekillendirmekte önemli pay sahibidir. Yaşam ve iklim koşulları Ahıskalıların ekonomik faaliyetlerini, tarım geleneklerini ve sosyal yaşantılarını etkileyen önemli ögelerden biridir.[93]

---

90 Yunus Zeyrek, "Ahıska'nın Tarihi", http://www.ahiska.org.tr/?page_id=1839, (Erişim Tarihi: 20.11.2016).

91 Yunus Zeyrek, "Ahıska'nın Tarihi", http://www.ahiska.org.tr/?page_id=1839, (Erişim Tarihi: 20.11.2016).

92 Nejla Günay, "Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskânı", **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 61, Bahar 2012, s. 125.

93 Asif Hacılı, "Ahıskada Sanayi ve Ticaret", **Bizim Ahıska Dergisi**, Sayı: 10, 2008, s. 18.

1940 yılında Ahıska bölgesinde Linyit madenlerinin bulunmasıyla bölgede enerjiye dayalı endüstriler kurulmuştur. Bu madenler bölgenin ekonomik önemini artıran bir diğer önemli öge olmuştur.[94]

1944 yılında yaşanan Türk nüfusunun büyük sürgünü sonrasında bölgeye Ermeniler ve Gürcüler yerleştirildiği halde Ahıska ve çevresinde nüfus oldukça seyrektir.

Harita II.

3.2. Ahıska ve Ahıska Türklerinin Kısa Tarihi

3.2.1. Eski Dönemler

Ahıska ve çevresi tarihte Mesketya olarak bilinmektedir. Adını Mesk, Meskhi, Massaget soylarından aldığı düşünülse de bu kavimlerin kökenleri hakkında açık ve ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Bu topluluk bölgeye adını vererek başka kavimlerin içerisinde kaybolmuştur.

Bölge Türklüğünün tarihi çok eski dönemlere dayanmaktadır. Kıpçak Türklerinin ataları olan ve İskit olarak da adlandırılan Sakalar, Azak Denizi çevresinde yaşayan soydaşları Kimmerleri MÖ 720 yılında yerlerinden, Kafkas Dağ Silsilesi'nin güneyine atmışlardır. Daha sonra Sakalar, MÖ 655 yılında Kafkas

[94] M. Yaşar Kandemir vd., "Ahıska", **İslam Ansiklopedisi**, I. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 527.

geçitleri aşıp Güney Kafkasya'ya gelmiş, Kür ve Aras Nehirleri boylarına yerleşmişlerdir.[95]

Kür yatağının yukarısında bulunan Ahıska bölgesi, 1177 yılına kadar *"Orbelyanlar"* adlı *"Ordu Başbuğları Hanedanı"*nın ilbeyliğinin sınırları içinde yer almıştır. Gürcistan ordusunun başında bulunan Orbelyanlar, Saka Türklerinin *"Sami-Solge"* (Üç-Ok) oymağını oluşturmaktadır.[96]

Kür ırmağının geçtiği vadide Türklerin yaşadığına dair tarihi bir kaynak, *"Orbelyanlar Tarihi"*dir. Orbenyanlı Stepanos tarafından kaleme alınan kaynakta, hem Kıpçaklar hakkında hem de *"Kartlis-Ckhovreba"*da bahsedilmeyen dönemin önemli olayları anlatılmaktadır.[97]

Ahıska Türkleri'nin ataları olan Kıpçakların ikinci göç dalgası 1118 yılında Yukarı Kür ve Çoruh Nehrine doğru başlamış ve 1195 yılına kadar devam etmiştir.[98] Bu göç olaylarının iki önemli nedeni vardır: bunlardan ilki Rus Krenzliklerinin kendi aralarında ittifak kurarak 1111 yılında Karadeniz ve Kafkas Dağlarının kuzeyinde bulunan Kıpçakları yenilgiye uğratmaları ve bu sebeple de Kıpçakların kendilerine güvenli bir bölge arayışına gitmek zorunda kalmasıdır.[99] Bir diğer neden ise I. Haçlı seferinde yenilgiye uğrayan Anadolu Selçuklu Devleti'nin Anadolu'da gerilemesi ve bu gerileyiş karşısında Gürcü Kralı II. David'in Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasal ve ekonomik egemenliğinden kurtulmak istemesidir.[100]

İkinci göç dalgası belirlenen aralıklarla devam etmiştir. Bunlardan en büyüğü değinildiği gibi son yolda yapılan olmuştur.[101] Ruslarla yapılan savaşın kaybedilmesi ve güvenli bir bölge arayışı için göçüp gelenlere "*Yeni Kıpçaklar*" adı verilmiştir.[102]

3.2.2. Kıpçaklar ve Atabek Hükümeti

"*Kıpçak"* sözcüğü, Türk ve İslam tarihi ile coğrafya belgelerinde 8. yüzyıldan, "*Kuman*" sözcüğü ise Rus kaynaklarında 1054'ten itibaren kullanılmaya

---

95 M. Fahrettin Kırzıoğlu, **Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 31.
96 Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 140.
97 Kırzıoğlu, **Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, s. 22.
98 Kırzıoğlu, **Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, s. 105.
99 Kırzıoğlu, **Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, s. 109.
100 Kırzıoğlu, **Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, s. 105.
101 Kırzıoğlu, **Ahıska Bölgesi ve Türklük**, s. 203.
102 Kırzıoğlu, **Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, s. 133.

başlanmıştır.[103] Kıpçakların tarih sahnesine ne zaman çıktıklarıyla ilgili henüz ortak bir görüş bulunmamaktadır. Ancak genel bir görüşe göre, 8. yüzyıldan başlayarak aşamalı olarak görüldüğü yönündedir.

Kıpçaklar, Batı Göktürk topluluklarından biriydi.[104] Kıpçaklar, Volga Nehri üzerinden batı yönünde ilerlemişlerdir. 1068'de Rus knezlerinin müttefik kuvvetlerini yenilgiye uğratarak güney Rusya sahasına yerleşmişlerdir. Karadeniz'in kuzeyini hakim olmuşlar, 1080'lerde Balkaş Gölü'nden Tuna Nehri'ne kadar, Kıpçak Eli/Komania denilmiştir. Ruslarla mücadeleleri süreç içerisinde sürekli olarak devam etmiştir.[105]

Kıpçaklar yaşadıkları coğrafyalarda güçlü etkiler bırakmalarına rağmen bağımsız bir devlet kurmamışlardır.[106] Buna rağmen geniş bir alanı kaplayan ülke üzerinde yaşamışlardır.

Doğu Avrupa ve Batı Sibirya bozkırları arasında kalan ve beş bölgeye ayrılan Kıpçaklar, İslam ve Batı kaynaklarında farklı isimlendirilmiştir. Buna göre, İslam kaynaklarında *"Kumanların Ülkesi"* anlamında *"Comania"* isimleri kullanılmıştır.[107]

Rus baskısıyla birlikte Yukarı Kür ve Çoruh bölgelerine yerleşen Kıpçaklar, bu büyük Kıpçak ülkesinin üçüncü bölgesinden gelmişlerdir.[108] Bu göçler Gürcü krallığına birçok avantaj sunmuştur. Bölgeye gelen Kıpçaklarda bu durumdan faydalanmışlardır. Bunların başında öncelikle 1177 yılında Gürcü Krallığında yaşanan iktidar sorunu gelmektedir. Sorun, Gürcü Kralı III. Görgi ile başkumandanlık makamına sahip olan Orbelyanlar Hanedanı arasında yaşanmıştır. Ülkede bazı ayrıcalıklara sahip olan Orbelyanlar Hanedanı'nın ülke iktidarını ele geçirme girişimi, Kral III. Görgi'yi endişelendirmiştir. Bunun üzerine Kral, Kıpçakların da desteğiyle Orbelyanlar Hanedanlığı'na son vermiş; Orbelyanlara ait olan mal mülk dahil başkumandanlık makamıyla birlikte Kıpçaklara teslim

---

[103] M. Uydu Yücel, **İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 57.
[104] Mustafa Üren, **Çıkar ve Güç Dengesi Kıskacındaki Ahıska Türkleri Sorunu**, s. 75.
[105] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 8.
[106] Ahmet, Gökbel, **Kıpçak Türkleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, s. 41.
[107] Gökbel, **Kıpçak Türkleri**, s. 129.
[108] Hayati Aktaş ve Seyfeddin Buntürk, "Güney Kafkasya'da Güç Mücadelesi ve Ahıska Türklerinin ABD'ye Göçü", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 167, 2007, s. 130.

etmiştir.[109] Bunun sonucunda Gürcistan'da Orbelyanlar sülalesinden sonra Kıpçaklara ait *"Kubasar Sülalesi"*, devletin askeri ve ekonomik hayatında etkili olmuştur.

Bu gelişmeler Ahıska Türklerinin ataları olan Kıpçaklar'ın hayatında önemli sonuçlar doğurmuştur. Kıpçaklar geçmiş alışkanlıklarını terk ederek, siyasal teşkilatlanma oluşumuna girmişlerdir. Bunun sonucunda Gürcü Krallığı'ndan kopuş süreci başlamış, bölgedeki güç dengesinden yararlanan Kıpçaklar, yaklaşık üç yüzyıl özerk olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Uzun yıllar Gürcistan ordu ve yönetiminde önemli roller üstlenen Kıpçaklar, 1267 yılında Caksu'da Kıpçak Ortodoks Atabek Hükümeti'ni kurarak bölgenin hakimi olmuşlardır.[110]

Atabek Hükümeti, 310 yıl yaşamış olan Anadolu'nun en uzun ömürlü Türk beyliğidir.[111] Gürcü kaynaklarında, Atabek ülkesini tanımlamak için *"Sa-Atabago"* yani *"Atabey Yurdu"* deyimi kullanılmıştır.[112]

1500-1516 yıllarında Artvin, Ardahan, Ahıska Beyi bulunan Kıpçak Atabeki Mirza Çabuk, 1508'de Trabzon Sancak Beyi Şehzade Yavuz Selim'e kendi askerleriyle öncülük yapmış; Batı Gürcistan'ın Osmanlı'ya itaat etmesini ön ayak olmuştur. 1514 Çaldıran Seferi'nde de Osmanlı ordusuna sürülerle etlik koyun, yüzlerce yük yağ bal ve un vererek destek olmuştur.[113]

1551 yılında Erzurum Beylerbeyi bulunan Çerkes İskender Paşa, Atabek topraklarından Ardanuç, Ardahan ve Şavşat bölgelerini kontrol etmiştir. Bu sırada Osmanlı sınırı, Posof-Acara arasındaki Arsıyan Dağı'na kadar ilerlemiştir. Bu tarihlerde Atabekli II. Keyhüsrev, İran Safevileri saflarında bulunmaktaydı ve İran Safevileri'nin elinde Ahıska, Adigön/Koblıyan, Tümük ve Azgur bölgeleri bulunuyordu.[114]

---

[109] Kırzıoğlu, **Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar**, s. 28.
[110] M. Adil Özder, **Tarihte Çıldır Atabeyleri ve Torunları**, Erzurum, 1971, s. 5.
[111] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 10.
[112] Ümit Kılıç, "Oltu'da Arslan Paşa Külliyesi", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, V. Cilt, Sayı: 17, 2008, s. 115.
[113] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 10.
[114] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 10.

1555'te Safevilerle gerçekleştirilen Amasya barışı esnasında, Başvezir Kara Ahmet Paşa, İran elçisiyle Şah Tahmasb'a cevap ileterek, kendisine bağlı olarak bulunan Atabek II. Keyhüsrev'in başkent ilan ettiği Adigön/Altunkala'nın da Osmanlılara teslim edilmesini bildirmiştir.

3.2.3. Osmanlı'nın Fethi

Osmanlı tarafından tamamen işgal edilinceye kadar Atabekler ülkesi, Osmanlı ve Safevi Devleti'nin rekabet alanı olmuştur. Bu rekabet sonucunda Atabekler ülkesi yavaş yavaş Osmanlı egemenliğine girmiştir.

Kafkasya'nın iç bölgelerine ilerlemek için Osmanlı Devleti'ne yollar açılınca, 10 Ağustos 1578'de Saatabego Prensi Manuçar Osmanlı'ya itaatini belirtmek üzere karargâha gelerek, Osmanlı Devleti'ne Kafkasya'nın iç bölgelerine gerçekleştireceği seferler için kılavuzluk etmeyi kabul etmiştir. Lala Mustafa Paşa, Saatabego'yu ele geçirdikten sonra, Kartli'yi ele geçirmek için çabalamıştır. Bu hareketin farkında olan Kartli Kralı Davit, Tiflis'i yakarak dağlara çekilmiştir. Lala Mustafa Paşa, Tiflis'e giderek herhangi bir direnişle karşılaşmadan bu şehri ele geçirmiştir. Tiflis ele geçirildikten sonra, tahriratı yapılarak beylerbeyliğine dönüştürülmüştür. Ayrıca Tiflis'te ikisi padişahın, birisi de serdarın adına olmak üzere üç kilise camiye dönüştürülmüştür.[115]

30 Ağustos'ta Osmanlı Ordusu, Güney Kafkasya'nın doğusuna doğru harekete geçmiştir ve Lala Mustafa Paşa Şirvan'a doğru ilerlemeye başlamıştır. Osmanlı ilerleyişinin durdurulması amacı ile Safevi Devleti Emir Han komutasında Osmanlı Devleti'ne karşı, 20.000 kişilik bir ordu göndermiştir. 10 Eylül tarihinde Koyun geçidi yakınlarında gerçekleşen savaşta Safevi Devleti mağlup olmuştur.[116]

Bu dönemdeki en önemli gelişmelerden biri, halkın 1625 yılında gönüllü olarak dinini değiştirmesidir. Kıpçakların Müslümanlığa geçişleri ilk olarak İlhanlı Devleti'ne tabi olduğu dönemde başlamıştır. Fakat büyük çoğunluğu hala Ortodoks

---

[115] Kırzıoğlu, ***Osmanlı'nın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)***, s. 292; Kütükoğlu, Bekir, **Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1993, s. 58.
[116] Kütükoğlu, **Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)**, ss. 59-61.

Hıristiyan olan Kıpçaklar, bu dönemde kendi rızalarıyla İslam dinini seçerek Müslüman olmuşlardır.[117]

3.2.4. Rus İşgali

Çıldır Eyaleti'nin başkenti olan Ahıska bölgesi, uzun süre Osmanlı yönetimi altında bulunmuştur ve bu süreçte önemli bir kültür ve ticaret bölgesi olması Rusların da dikkatini çekmiştir. 1828 yılında Ruslar tarafından işgal edilen bölgede, Rus, Ermeni ve Gürcü ittifakı karşısında birçok zorlukla karşılaşılmış, bölge halkı Anadolu'ya göçe zorlanmıştır. Bununla birlikte bu bölgelerde çok sayıda Türk nüfus kaybı yaşanmıştır. Bu dönemde, Rusya ve Osmanlı ittifakı dikkat çekse de, Rusya'nın güneye inme politikasında caydırıcı bir etkisinin olmadığını söylemek mümkündür.

1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile Ahıska ve Ahılkelek, savaş tazminatı olarak Ruslara verilmiş ve Kars ile Ardahan'dan sınırından itibaren diğer topraklar Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. Bu tarihten itibaren bölgede bulunan Türk halkı için zor bir dönem başlamış ve bu 1944 sürgünlerine kadar devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu stratejik bölgeyi Ruslardan geri alma çabaları sonuçsuz kalmış, buna ek olarak 1877'de başlayan Osmanlı-Rus Harbi sonunda yapılan Ayastefanos Antlaşması ile Kars, Ardahan ve Batum'da Ruslara bırakılmıştır. Bu savaş sonunda yapılan, Anadolu'ya kitlesel bir göç hareketi başlamış ve 1900'lü yıllardan itibaren Rus-Ermeni işbirliği ile büyük katliamlar yaşanmıştır.

Çarlık Rusya'sı, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nde Osmanlıya yardım ettikleri gerekçesiyle bazı Ahıska Türklerini, Anadolu'ya göç etmeye zorlamıştır. Bu dönemde göçen Ahıska Türklerine Anadolu'da *"Kafkas"*, *"Şark"* veya *"93 Muhacirleri"* denilmektedir.[118]

3.2.5. Esaret Yılları

1828 yılında Ahıska Türklerinin topraklarından ayrı düşmesinin ardından, Osmanlı Devleti'nde eyaletler kaldırılarak yerine vilayetler kurulmuştur.[119] Bu idari yapılanma, Çıldır Eyaleti'nin, Oltu, Ardahan ve Ardanuç kazaları, Oltu merkeziyle

---

[117] Yunus Zeyrek, **Posof'un Çizgileri**, (2. Baskı), Atalay Matbaacılık, Ankara, 2013, s. 49.
[118] Mete Alim, vd., "Ülkemize Yönelik Göçlere Bir Örnek: Ahıska Türkleri", **Doğu Coğrafya Dergisi**, XI. Cilt, Sayı: 15, 2006, s. 307.
[119] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 20.

sancak haline getirilmiş ve Erzurum vilayetine bağlanmıştır.[120] Çıldır, Posof ve Göle de, Ardahan kazasının, bucakları haline getirilmiştir.[121]

Ruslar 3 Temmuz 1853'te Generel Garçakof yönetimindeki orduyla, Purut Irmağı'ndan Osmanlı Devleti sınırlarına geçerek, Eflak ve Boğdan'ı işgal etmişlerdir. Bu işgallerle Osmanlı-Rus savaşları başlamış, 30 Mart 1856 yılında yapılan Paris Antlaşması ile sona ermiştir. Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı'nda, Anadolu, Rumeli ve Batum cephelerinde Ruslarla savaşmıştır.[122]

Türk kuvvetlerinin, Batum Cephesi'nde, bölgede bulunan halkın desteğini de almasıyla, Ruslara karşı galibiyet kazanılmıştır. Bu galibiyetle birlikte, Ardahan Kumandanı Ali Rıza Paşa, Pasof'ta yerleşik olan olan Ahıska göçmenlerinden Ahmet Ağa ve Aziz Ağa liderliğindeki gönüllülerle bir alayı, Rusların üzerine göndermiştir.[123] 5 Kasım 1853'te Posof-Caksu çevresinde Türk ordusunun saldırıya geçmesiyle, General Andornikof liderliğindeki Rus orduları, Ahıska Kalesi'ne çekilmek zorunda kalmıştır. Türk askeri Vale'de halk tarafindan büyük bir sevinçle karşılanmıştır.

Ali Rıza Paşa, Meşe Ardahan'da iken, Posof üzerinden geçen Mirliva Ali Paşa'nın kuvvetleri, Ahıska'ya ulaşmış ve 12 Kasım'da Ahıska Kalesi önünde, Rus ordularını yenilgiye uğratmıştır.[124] Kazanılan Ahıska Zaferi ile birlikte, bölge halkının Rus esaretinden kurtulmaları yönünde umutları da artmıştır.

Türk ordusu, Rus ordusuna karşı her türlü önlemi almış ve buna ilişkin olarak Abastuman, Azgur ve Koblıyan'a kuvvet yerleştirmiştir. Ayrıca kazalara da müdür tayin edilerek kontrolü sağlanmak istenmiştir.

Andronikof, Tiflis'ten aldığı yardımla birlikte ordusu ile Azgur Boğazı'na saldırmıştır. 19 Kasım'da, Azgur Boğazı'nı elinde tutmaya çalışan birliklerimiz bozguna uğratılmış ve Ahıska'ya doğru ilerlemekte olan Rus birlikleri, 26 Kasımda *Suhlis* köyü yakınlarında Ardahan tümenini de bozmuştur. *"Ahıska Bozgunu"* olarak

---

[120] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 20.
[121] M. Fahrettin Kırzıoğlu, **Kars Tarihi**, Işıl Matbaası, İstanbul, 1953, s. 550.
[122] M. Fahrettin Kırzıoülu, **1855 Kars Zaferi**, Işıl Matbaası, İstanbul, 1955, s. 33.
[123] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 20.
[124] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 21.

nitelendirilen bu olaylardan sonra, Ali Rıza Paşa'nın beceriksizliğinin de etkisiyle, askerlerimiz Ardahan'a çekilmiştir.[125]

Ahıskalılar'ın kısa süren sevincinden sonra Ruslar, "Türklerin gelişine sevinip, yardımda bulundunuz!" diyerek ve bu açıklamanın arkasına sığınarak katliamlar gerçekleştirmişler ve bununla yetinmekle kalmayıp, Ahıskalı Türklerin mallarını yağmalamışlardır.[126] Aynı sebeplerle bu tür bir vahşet, 1915'e gelindiğinde Ardahan'da da gerçekleştirilecekti.[127]

Ahıska ve çevre bölgesinin Çarlık Rusya'sı himayesi altında geçen süre, acılarla doludur. Halkın belirli bir kısmı Türkiye'ye göç ederek, Muş, Çorum, Hatay ve Bursa yörelerine yerleşmiştir. Türk halkının yerine Rus, Ermeni, Gürcü ve Yahudiler yerleştirilmiştir. Orada kalan kesim, Rus egemenliği altında yaşamlarını zor koşullar altında sürdürmüşlerdir. Bu esaret yıllarında, asıl adı Yusuf Kökten olan Posoflu Zülali (1873-1956), halkın yaşadığı zorluklara aşağıdaki şiiriyle dikkat çekmiştir:[128]

Biz bu zulmetler içinde çıkarız bir gün olur;
Şarka garba yıldırımlar çakarız bir gün olur.

Kara bulutlar içinden parlayıp şimşek atar,
Gök gürler, dolular yağar; bakarız bir gün olur.

Kafkas, Buhara, Kırım'dan çevrilen hisarları,
Vurur milli külünk ile yıkarız bir gün olur.

Türkistan'ın güneşinden alırız bir kıvılcım;
Cehennem olur cihanı yakarız bir gün olur.

Anadol'dan Hindistan'a geçeriz Temür gibi,
Himalaya dağlarını çalkarız bir gün olur.

Dağıstan, Kırım, Kazan'ı; İran, Turan, Kaşgar'ı,
İttihadın zinciriyle sıkarız bir gün olur.

Bizi boğmak için yurda akan acı selleri,
Dinimizin kuvvetiyle tıkarız bir gün olur.

Türk doğarız, Türk gezeriz, Türk yaşarız dünyada;
Devrilen Moskof elinden çıkarız bir gün olur.

Der Zülali, Volga, Tuna, Ceyhun, Araslar gibi,
Tuğyan eder, deryalara akarız bir gün olur.

---

125 Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 21.
126 Yunus Zeyrek, "Ahıska'nın Tarihi", http://www.ahiska.org.tr/?page_id=1839, (Erişim Tarihi: 20.09.2016).
127 Kırzıoğlu, **1855 Kars Zaferi**, ss. 63-70.
128 Yunus, Zeyrek, "Posoflu Zulali", Ankara, 2004, s. 165. http://www.ahiska.org.tr/kitap_muhteviyat/posoflu%20asik%20zulali.pdf, (Erişim Tarihi: 10.07.2016).

Çar hükümeti Müslüman halkı askere kabul etmemiş; onun yerine 40 manat para almıştır.[129] Silah tutmasını bilmeyen gruplar, o tarihten sonra meydana gelen savaşlarda bunun sonucuna katlanmak zorunda kalmıştır. Çar idaresi, halktan az vergi almış, askere kabul etmemiş ve ılımlı davranıyor gibi gözükerek, dini ve etnik unsuları daima ön planda tutmuştur. Bu şekilde ayrışmalara sebep olarak bölge halkı arasındaki düşmanlığı tetiklemiştir.

3.2.6. Sürgün Yılları

Sovyet döneminin başlamasıyla birlikte Gürcistan'da Abhazlara, Osetlere ve Acar Müslümanlarına tanınan siyasi özerklik, aynı pozisyonda bulunan Ahıska'ya tanınmayarak bölge doğrudan Tiflis'e bağlanmıştır.[130]

Rus Çarlığı Güney Kafkasya'da yaşayan Türkleri adlandırırken "*Tatar*" terimini kullanmıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Türk adlandırması tekrar yaygınlaşmaya başlamıştır. Gürcistan'da Sovyet yönetiminin kurulmasıyla birlikte, Türk kelimesinin unutturulması çabası yeniden başlamıştır. Buna bağlı olarak 1924 yılında Stalin, Ahıska Türkleri'nin önemli öncülerinden Ömer Faik'e kendi halkına örnek olması amacıyla milliyetini değiştirmesi teklifinde bulunmuştur.

1920 yılı itibariyle Ahıska ve Ahılkelek'te eğitim kurumları oluşturulmaya başlanmıştır ve bu dönemde Türkiye ile ilişkiler kesilmiştir. Azerbaycan ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünde girişimlerde bulunulmuştur. Buna bağlı olarak Azerbaycan'dan gelen öğretmenler aracılığıyla eğitim ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır.

4 Haziran 1923'te Gürcistan Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından Ahıska'daki devlet kurumlarında, Azeri ve Rus dillerinin kullanılmasına karar verilmiştir ve 1926 yılı itibariyle Ahıska ilçe ve köylerinde Azerbaycan Türkçesi kullanılmaya başlamıştır. 1920 yılından itibaren Ahıskalılar, Gürcistan'da kültürel baskı ile karşı karşıya kalmıştır. 1919-1921 yılları arasında bağımsız Gürcü devletinin, ülkede bulunan Müslümanları asilime etmeye yönelik izlediği politika, 1926 yılına kadar, Sovyet Gürcistan'ı idaresinde de devam etmiştir. Bu tarihten itibaren Ahıskalı Türkler, kendilerini *"Türk"* olarak kayıtlara geçirebilmişlerdir.

---

[129] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 23.
[130] Elif Arslan, (Der), **Vatanlarına Dönemeyen Son Türk Topluluğu: Ahıska Türkleri**, Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 649.

Sovyet yönetimi tarafından 1936 yılında alınan karar gereği Ahıska Türkleri, artık Azeri olarak nitelendirilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda okullarda eğitim dili Azerbaycan Türkçesine çevrilmiştir. Ayrıca Ahıskalılara Türk yerine, Azeri kimliği ve pasaportu verilmiştir. Bu yüzden 1949 yılında yapılan nüfus sayımında, daha önce Türk olarak gösterilen birçok kişi, Azeri olarak yazılmıştır. Sovyet yönetiminin bu tutumu, iktidarda bulunan yetkililerin Azerbaycanlıları da Türk olarak kabul ettikleri şeklinde değerlendirilebilir.

1937 yılına gelindiğinde Stalinist temizlik politikaları, Ahıskalıları da kapsamına almıştır. Ahıskalı birçok aydın tutuklanarak idam edilmiş, özellikle o dönem Ahıska Emniyet Müdürlüğü'ne atanan Ermeni kökenli B. Kabulov'un zalimce uygulamaları, Ahıskalıların bu uygulamaları günümüzde dahi hatırlamalarına yol açmıştır. 1930'lardan başlayan artan Sovyet baskısı, Ahıska bölgelerinden Türkiye'ye göçleri doğurmuştur. Bu dönemde göç eden Ahıskalılar, genel olarak Muş ve Ağrı illerine yerleştirilmiştir.[131]

1940 yılından itibaren Sovyet yöneticiler tekrar başlangıçtaki politikalarına dönmüştür. Ahıskalılara ırksal köken bakımından yine *"Gürcü"* denmiştir. Bu yüzden okullarda Gürcü dili ve alfabesi kullanılmaya başlanmıştır. Ahıskalıların etnik kökenlerinin değiştirildiği bu süreçte, sürgün edilmelerini getirecek koşullar yavaş yavaş oluşturulmaya başlamıştır.

Sovyetler Birliği döneminden 1940 yılına kadar, bölge halkının görece rahat bir yaşam sürmesine karşılık, Stalin ile birlikte baskı artmış, birçok Türkün soy ismi Gürcüce'ye çevrilmiş ve Türk toplumunun önde gelen aydın kişileri tutuklanıp, sürgüne gönderilerek ortadan kaldırılmıştır.[132]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Stalin, yüz binlerce insanı açık vagonlara ve kamyonlara koyarak, yurtlarından Kırgızistan, Kazakistan Özbekistan ve Sibirya'ya sürmüştür. Ahıskalıların yaşadığı bölgelere ise Gürcü ve Ermenileri yerleştirmiştir. Sürgüne gönderilen insanların birçoğu, henüz gidecekleri yere varamadan hayatlarını kaybetmiştir. Yaşayanlar ise vatanlarından, ait olduğu topraklardan uzak yerlere sürülmenin acısıyla yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu yıllarda, 40 bin civarında

---

[131] Deniz Ekinci, (Editör), "Ahıska Türk Toplumunun Acı Mirası Üzerinden Geçmişi Analiz Etmek, Günümüzü Okumak ve Geleceğimizi Hayal Etmek", **Ahıska Vizyonu 2013,** Ahıskalı Öğrenciler Mezunlar ve Mensuplar Derneği Yayını, İstanbul, 2013, s. 21.

[132] Yunus Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, Pozitif Matbaacılık, Ankara, 2001, ss. 36-39.

Ahıska Türkü askere alınmış ve savaşın sonlarına doğru, bölge halkı hiçbir gerekçeye dayanmadan, yaşadıkları topraklardan sürgüne uğratılmışlardır. Geriye kalan 86 bin yaşlı, kadın ve çocuktan eli iş tutabilenler Borjom-Vale demiryolu hattı inşaatında çalıştırılmıştır. Demiryolu hattının yapımı bittikten sonra, 14 Kasım 1944 gecesi sürgün başlamıştır.[133]

Sürgünün nedeni konusunda kesin bir bilgi olmamasıyla birlikte, öne sürülen iddialar şunlardır: Bunlardan ilki, Almanlarla işbirliği yapıldığı gerekçesiyle Ahıska Türkleri'nin sürgün edildiğidir. Bu iddiayı, genel olarak Sovyet-dışı kaynaklar kullanmaktadır. Sovyet kaynakları bu iddiaları, Kuzey Kafkasya ve Kırım'dan sürgün edilenler için kullanmıştır. Almanlarla işbirliği yapıldığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Kırzıoğlu, Ahıska Türkleri'nin Almanya ile işbirliği yapmadığını, Ahıska Türkleri'nin ayrı tutulması gerektiğini ve Ahıska'nın Stalin tarafından Ermeni ve Gürcülere peşkeş çekildiğini belirtmiştir.[134] Diğer iddia ise Sovyet kaynaklı olmakla birlikte, Sovyet yönetimine göre; Türkiye üzerinden gelebilecek Alman saldırısını durdurabilmek için, güvenlik gerekçesi ile Türk sınırının boşaltılmasıydı.

1944 yılının Kasım ayında, Alman askerleri geri püskürtülmüş ve Balkanları boşaltmaya başlamıştır.[135] Savaşın galibinin Müttefik Devletleri olacağına kesin gözüyle bakılarak, savaş sonu düzenlemeleri konuşulmaya başlanmıştır. Sürgünden kısa bir süre önce Ağustos-Ekim 1944'de, Birleşmiş Milletler anayasasının zemininin oluşturulduğu Dumbarton Oaks Konferansı yapılmıştır.[136] 1944'de 80.000'nin üzerinde halk, Orta Asya çöllerine sürgün edilmiştir. Halkın bir kısmı, bir ay süren vagonlarda tren yolculuğunda, diğer kısmı ise yerleştirildikleri yerlerde açlıktan ve kış şartlarından dolayı hayatını kaybetmişlerdir. Savaştan sadece 17 bin Ahıskalı

---

[133] Nergiz Nadir,"Bir Milletin Sürgüne Mahkum Olan Dört Nesli", http://www.ahiskalilar.org/portal/modules.php?name=News&file=print&sid=91 , 20.01.2011, (Erişim Tarihi: 04.09.2016).

[134] M. Fahrettin Kırzıoğlu, "Ahıska Ardahan-Artvin ve Oltu'da Hristiyan Atabekler Hükümeti-l (1268-1578) ", **Bizim Ahıska Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 10, Bahar 2008, s. 13.

[135] "II. Dünya Savaşının Kronolojisi", https://tr.wikipedia.org/wiki/II._D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1#Kronoloji, (Erişim Tarihi: 24.09.2016).

[136] Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1944**, (13. Baskı.), İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 193.

asker geri dönebilmiş, bununla birlikte 120.000 insandan sadece 57.000 insan sağ kalabilmiştir.[137]

12 yıllık askeri rejimin 1956 yılında kaldırılmasıyla birlikte, Ahıska Türkleri de örgütlenmeye başlamıştır. Sürgünün hemen ardından, bu sürgünü sorgulamaya başlamışlardır. Özbekistan'da Mevlüt Bayraktar, Kırgızistan'da Enver Odabaşev ve onun en yakın adamı Ellez İzzetov halkı örgütleyerek vatana geri dönüş mücadelesi başlatmışlardır. 1964 yılında gayri resmi Vatan Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Bu tarihten itibaren aralıksız geri dönüş mücadeleleri başlamıştır.[138] Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Azerbaycan'da ileri gelen Ahıskalılar, vatanlarına dönebilmek için dilekçe yazmışlar ve çeşitli başvurularda bulunmuşlardır. Sovyetler Birliği merkezi yönetimi bu sorunun Gürcistan'ı ilgilendirdiğini söyleyerek, Ahıska Türkleri'nin Gürcistan yönetiminin aldığı bir kararla sürgüne gönderildiği üzerinden Ahıska Türkleri'ni oyalamışlardır. Ahıskalılar, bu tarihten itibaren seslerini duyurabilmek amacı ile başta BM olmak üzere, uluslararası kuruşlara bilgi vermeye ve onlardan yardım istemeye çalışmışlar, Moskova'daki Türkiye Büyükelçiliği'ne giderek, çözüm aramayı denemişlerdir.

Ahıska Türklerinin sürgün edilmeleri çok uzun yıllar gizli tutulmuştur. Batılı gözlemciler tarafından birinci bilgi kaynağının MWD kaçağı Binbaşı Burlizky olduğu; Burlizky'nin Balkarlar hariç bütün sürgün politikalarında görev aldığı bildirilmiştir. Kruşçov'un açıklamalarından önce, sadece bu tür kaynaklardan bilgi alınabildiği ifade edilmektedir. Yirmi beş yıla yakın bir süre gizlenen bu sürgün, savaş sonrası haritalarında bile, hala Türklerle meskun bölgeler olarak gösterilmekteydi.[139]

Sovyet rejimine göre; Stalin'in Ahıska Türklerini sürmesinin gerekçesi, bu yörenin insanlarını Alman ilerleyişi tehdidine uğramaktan kurtarmaktı. Fakat bu hareketi, cezalandırma olarak değerlendirilmemekte, sadece gelecek düşmanlardan korumak olarak ifade etmişlerdir.

---

[137] Nadir, "Bir Milletin Sürgüne Mahkum Olan Dört Nesli", http://www.ahiskalilar.org/portal/modules.php?name=News&file=print&sid=91, 20.01.2011, (Erişim Tarihi: 04.09.2016).

[138] Ahmet Niyazov, Elşan İzzetov, "Milli Mücadele ve Ellez İzzetov", **Ahıska Dergisi**, Ekim 2007, ss. 10-17.

[139] Robert Conquest, **Stalins Völker Mord (The Nation Killers)**, Wien, 1974, ss. 51-109.

Bir Batılı gözlemci sürgünü çok farklı yönleriyle ortaya koyarken şunları söylemiştir:

> *"15 Kasım 1944 tarihinde bölge halkı buraların düşman eline geçebileceği bahane edilerek evlerinden çıkarıldı. Aslında yıkımın eşiğinde olan Alman ordusunun buralara gelmesi mümkün değildi. Asıl sebep siyasi ve stratejikti. Nitekim bu olaydan bir yıl sonra Sovyetler, Türkiye'nin kuzeydoğu illerini istemişlerdi."*[140]

Stalin, tasarladığı planlardan Kars ve Ardahan'ı Gürcistan'a ilhak etmek için sürgünü hazırlık evresi olarak gerçekleştirmiştir. Batılı gözlemcilerde bu şekilde düşünmektedir: *"Onların sürgün sebebi, Sovyetlerin, Türkiye üzerine yapmayı düşündüğü bir saldırıda, stratejik önemi olan bu bölgeyi Türk unsurundan temizleme maksadıydı"*[141]

Stalin'in hesabına göre, Ahıskalıların Orta Asya'ya sürgün politikası onların Orta Asya Müslüman Türk boyları arasında asimile olacakları, bu şekilde bu tarihi kahramanlıkların tarihe karışacağı ve sadece Rus arşivlerinde yer alacağı şeklindeydi. Halbuki onlar dil, din, gelenek ve kültürlerine sırt dönmemiş, asimile olmamışlardır.

Ahıska Türkleri sürgününde Ermeniler de dikkat çeken konulardan bir diğeri olmuştur. Çünkü Türk-Rus savaşları sırasında Türk'e ihanet ettikten sonra, bu topraklarda daha fazla kalamayacaklarını düşünen Ermeniler, Rus ordularının desteğini arkasına alarak Anadolu'yu terk etmiş, Ruslar tarafından bu bölgelere iskan edilmişlerdir. Günümüzde bölgede çıkarları olan Ermenilerin, Ahıska ve çevresinin Türklerden arındırılmasında etkili oldukları bilinmektedir. Nitekim Batılı gözlemcilerde bu olasılık üzerinde durmuşlardır.

Bu sürgün, Kuzeydoğu Anadolu topraklarını ilhak etmek isteyen Gürcülerin, öncelikle Ahıska topraklarını arındırma girişimidir.[142] Bu sürgün, bir soykırımdır ve uluslararası hukukun reddettiği suç kapsamına girmektedir. Dolayısıyla, ortada hukuki bir sorun bulunmaktadır ve Ahıska topraklarında işlenen suçların hukuki boyutu dünya gündemine taşınmalıdır.

---

[140] Conquest, **Stalins Völker Mord (The Nation Killers)**, s. 51.
[141] Elizabeth, Füller, **Georgian Moslems Deported by Stalins Permitted to Return**, RL Program Sup. Munich, Jan 14, 1986.
[142] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 52.

3.2.7. Fergana Olayları ve İkinci Sürgün

1980'lerin sonlarına gelindiğinde, Sovyetler Birliği'nde eski sorunların gündeme geldiği ve iç dinamiklerin değişkenlik gösterdiği bir durum hâkim olmuştur. Fergana Vadisi, birçok etnik sorunu içinde bulunduran, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin üzerini örtmek istediği bölge olmuştur.[143]

Gorbaçov'un iktidara gelmesinden sonra ortaya çıkan ve uygulanan Perestroyka ve Glastnost politikaları Ahıska Türkleri'ne vatanlarına dönebilmeleri için mücadele etme firsatı tanımıştır. Bu esnada gerçekleşen Fergana olayları, burada yaşayan 17.000 Ahıska Türkü'nün ikinci kez yeni bir yurt aramasına yol açmıştır. Fergana'da yaşanan şiddet dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir.

Olaylar başlamadan önce Ahıska Türkleri'nin vatanlarına geri dönüş amacıyla kurdukları *"Kurtuluş İçin Geçici Organizasyon Komitesi"* üyelerinin, Sovyet yetkililer tarafindan sorguya alınması dikkat çekicidir.

23 Mayıs 1989'da Fergana Vilayetine bağlı Kuvasay ilçesinde nedeni tam olarak bilinmeyen bir tartışma kavgaya dönüşmüş, kısa sürede ayaklanma ve katliama halini almıştır. Olaylar 3 Haziran 1989'da tekrar şiddetlenmiş ve 11 Haziran 1989 tarihinde Sovyet ordusunun müdahalesiyle sonlanmıştır. Ahıskalılar, Sovyet ordusu tarafindan askeri bir eğitim alanında toplanarak koruma altına alınmıştır.

Olaylar sonucunda 112-117 arasında kişi hayatını kaybetmiştir. Ölenlerin 63'ünün Ahıskalı olduğu tahmin edilmektedir. Diğerleri ise polis ve olaylara karışan Özbeklerdir. Yaralı sayısı 1.000 civarındadır. Olaylar sebebiyle 856 ev ve kamu binası yanmış ve zarar görmüştür. Olaylara yaklaşık 70.000 Özbek vatandaşı katılmıştır. Bunların 800'ü kolluk kuvvetleri tarafindan yakalanmış, 250 dava neticesinde 420'si suçlu bulunmuştur.[144]

Olaylarla müdahale sonrasında Sovyet ordusu, askeri poligonda toplanan 17.000 Ahıska Türkünü hava araçlarıyla bölgeden almış Orta Rusya'daki, Kursk, İvanovsk, Orlov, Smolonsk, Voronij, Nalçik, Krasnodar, Rastov ve Svastopol bölgelerine taşımıştır. 9 Haziran 1989'da başlayan taşıma işlemi 18 Haziran 1889'da

---

[143] Onur Şükran, (Editör: Kemal İnat ve diğerleri) "Fergana: Orta Asya'nın Sorunlu Vadisi", **Dünya Çatışma Bölgeleri**, Nobel, Ankara, 2004, ss. 337-345.

[144] Murat Köylü, **Gurbetteki Vatan Kırgızistan: Ahıska'dan Fergana'ya Bir Sürgün, Bir Soykırım Hikâyesi**, Astana Yayınları, Ankara, 2014, s. 92.

tamamlanmıştır. Fergana olaylarına benzer olaylar, Şubat 1990'da Taşkent'te tekrarlanmak istenmiştir. Fergana'da başlayıp Taşkent'te devam eden olaylardan endişe duyan 70.000 Ahıska Türkü, kendi imkanlarıyla Özbekistan'ı terk ederek çoğunluğu Azerbaycan'a olmak üzere Rusya Federasyonu, Ukrayna, Kazakistan ve Kırgızistan'a yerleşmiştir.[145]

1989 yılı Gorbaçov'un SSCB topraklarında Perestroyka politikasını aktarmaya çalıştığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Gürcistan ve Özbekistan'da SSCB'den ayrılma isteği; Moskova'da ise KGB'nin Gorbaçov'u zor bir pozisyon içine sokma planları hazırlanmaktadır.[146] Bu dönemde Özbekistan İçişleri Bakanlığı'nın tutumu da dikkat çekmiştir. Ülke içerisindeki milliyetçi çatışmalardan haberi olan güvenlikten sorumlu İçişleri Bakanlığı yetkililerinin zamanında önlem almaması yaşanan olayları doğrudan etkilemiştir.[147]

Gorbaçov ve reformun gerçekleşmesi gerektiği düşünen kesime karşı olan ordu, KGB ve Komünist Parti eski kadroları, Fergana olaylarının zeminini oluşturan girişimlerde bulunmuşlardır. Öncelikle iş başındaki mevcut yönetimi savunmasız bırakmak amacıyla Ahıska Türkleri, Abhaz ve Güney Osetyalılar Gürcistan'a karşı kullanılmış, sonrasında Özbekistan'da artan Rus düşmanlığı, kardeş olan Ahıska Türkleri üzerine yönlendirilmiştir. Son olarak ortaya çıkabilecek olan etnik gerginlikler aracılığıyla Özbekistan'daki yolsuzluk dosyaları unutturulmak istenmiştir. Etnik çatışmalar sebep gösterilerek Gorbaçov idaresindeki yönetimi katı önlemler almaya, ordu ve KGB'ye bu doğrultuda eskiden olduğu gibi esnek yetkiler vermeye hazırlamak amacıyla Özbek gençler Ahıskalılar üzerine topluca saldırtılmıştır. Sovyet gizli servisinin etkisi altında kalan bazı Özbek liderler de bu olaylara istemeden katkıda bulunmuştur.

Ahıska Türkleri birinci sürgünden sonra yerleştirildikleri Özbekistan'da yeni bir hayata adapte olmaya başlamışlar fakat beklenmeyen bu olaylardan sonra sahip oldukları her şeyi geride bırakmak zorunda kalmışlardır.

---

145 Rasim Bayraktar, “Bilinmeyen Yönleriyle 1989 Fergana Faciasının İç Yüzü”, **2023 Dergisi**, Sayı 31, 2003, s. 59.
146 Kıyas Aslan, **Ahıska Türkleri**, Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayını No 1, Ankara, 1995, s. 14.
147 Bayraktar, **Bilinmeyen Yönleriyle 1989 Fergana Faciasının İç Yüzü**, s. 57.

Fergana'da yaşanan felaketin ardından dünya kamuoyu Ahıska Türkleri dramından tam anlamıyla haberdar olmuşlardır. Ahıska Türkleri, dünya kamu oyunun desteğini almış olsa da, yeni dönemin yeni acıları beraberinde getireceği kısa bir süre sonra anlaşılacaktır.

Katliam Türkiye gazetelerinde kendine yer bulmuştur. "Meshet Türklerinin Acısı Bitmiyor, Özbekistan'da kalan Türklerde Sürgüne Gönderildi.", "Özbekler Saldırdı, Binlerce Türk Evlerini Terk Etmek Zorunda Kaldı", "Ahıska Türkleri Baskı Altında", "Mesketlerden "Bizi Alın" Çağrısı", "Ahıska Türkleri Yok Edilmek İsteniyor!", ve "Misketler Fergana Katliamını Andı" başlıklarıyla yer etse de medya unsurları tarafından Ahıska Türklerinin yaşadığı sorunlar göz ardı edilmiştir. Ahıska Türklerinin sürgün yıllarında çektiği acılar üzerinde durulan konulardandır. Ayrıca Ahıska Türklerinin vatanlarına dönme arzusu içerisinde olduğu ön plana çıkan bir diğer husustur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. RUSYA'NIN AHISKA POLİTİKASI VE AHISKA'NIN STRATEJİK ÖNEMİ

4.1. Çarlık Rusyası'nın Ahıska Politikaları

Rusya'nın Balkanlarda ve Kafkasya'da hâkimiyet kurması ile birlikte, Osmanlı topraklarından güneye inmeyi hedeflemesi, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin en önemli rakibi konumuna gelmesine neden olmuştur. Fakat Osmanlı Devleti 17. yüzyılın ortalarından itibaren kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan Kafkasya'ya egemen bir pozisyonda idi.

Rusya'nın yayılmacı politikaları Osmanlı Devleti toprakları üzerinde sürerken, bir taraftan da İran toprakları üzerinde genişleme amaçlanmaktaydı. Gülistan ve Türkmençayı antlaşmalarıyla, Erivan da dahil olmak üzere, Aras Nehri'nin kuzeyindeki bütün toprakları İran'dan almıştır. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşlarında Osmanlı Devleti'ni yenilgiye uğratarak, Edirne Antlaşması ile Ahıska, Poti, Anapa, Ahılkelek ve Gürcistan'ı ele geçirmiştir.[148]

19. yüzyılın ortalarında Rusya'nın Balkanlarda ve Kafkasya'da etkinliğini artırması, İngiltere, Fransa ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu rahatsız etmiştir. Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni destekleyen bu devletler, 1856'da Paris Antlaşması'na koydukları "Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü Avrupalı devletlerin garantisi altındadır." Maddesiyle Rusya'nın, Osmanlı toprakları üzerinde genişlemelerine büyük oranda engel olmuşlardır.[149] Buna karşın, Kafkasya'da Rusya'nın karşısına güçlü bir devlet çıkmamıştır. Rusya bölgedeki hâkimiyetini sürdürebilmek için, ilk olarak 1801'de ilhak ettiği ve nüfusu Hıristiyan olan Gürcistan'da, Gürcü Kilisesi'ni Rus Ortodoks Kilisesi'ne bağlayarak eğitim yapısını Ruslaştırmış ve toprağa dayalı kölelik sistemini uygulayarak mutlak hâkimiyetini göstermiştir.

Gürcistan'ı yayılma politikasının bir parçası olarak gören ve üs olarak faydalanan Rusya, başka bir üs temin ederek Kafkasya'nın güneyinde kontrolü tümüyle kendi sağlamak istemiştir. İran'la ve Osmanlı Devleti ile daha önce barış

---

148 Abdullah Saydam, "Rusya'nın Kafkasya'yı İşgali", **19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 1990, s. 249.

149 Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 74.

antlaşması yapmasının temel amacı, ele geçirdiği topraklarda Ermenilerin çoğunluk olmasını sağlayarak, bu bölgede bir Ermenistan oluşturulmasıdır. Bunun için 1828'de Revan ve Nahçıvan hanlıklarını birleştirerek, Ermeni Vilayetini kurmuştur. Bölgeye Rusya'nın desteği ile Osmanlı toprakları ve İran'dan yoğun olarak Ermeni göçü başlamıştır. Bilhassa Erzurum ve Ardahan'dan gelen Ermeni göçmenler, Ahıska ve Ahılkelek civarına yerleştirilmiştir. Rus hükümeti, Müslümanların ellerinde tuttukları arazileri mahkeme kararı ile alarak öncelikle devlet hazinesine aktarmış, sonrasında göç eden Ermeni halkına vermiştir.[150]

Rusya'nın dikkat ettiği hususlardan bir diğeri ise Nogay, Tatar, Çerkes ve Türk gibi farklı etnik yapıları ve dini öğeleri barındıran bölgeleri işgal etmek olmuştur. 1837-1989 yılları arasında Karadeniz kıyı hattının Sohum-Anapa arasında kalan bölümünde 17 istihkâm inşa etmiş[151] ve yerli halka karşı askeri müdahalede bulunmuştur. Bunun yanında Rusya, işgal ettiği topraklarda yaşayan ve Ortodoks olmayan halkı propaganda ve şiddetle dininden döndürmek, bu bölgelere yerleştirdiği Ermenileri yerli halk karşısında üstün gösterip, stratejik mevkilere yerleştirerek, yerli halkı Rus göçmenlere yardıma zorlamak, verimli arazileri halkın elinden alarak Ruslara ve Ermenilere verip halka çorak arazileri verme politikasını benimsemiştir. Rusya'nın halkı ayrıştırarak parçalama politikasını benimsemesi 19. yüzyılın başlarından itibaren Kafkaslar'da Ruslara karşı direnişin başlamasını uyarmıştır.

Rusya'nın yerel yönetimlere otoritesini kabul ettirebilmek amacıyla baskı ve parçalama politikası benimsemesi, ayrıca 1860 yılında dağlık bölgelerde yaşayan halkı düzlük arazilere indirerek, onlardan açılacak olan yerlere Kazak köylülerin yerleşmesi kararını alması otoritesini ne denli yansıttığının bir göstergesidir. Ayrıca bu karara uymayanların, Osmanlı topraklarına göç ettirilmesi öngörülmüştür. Bu plan doğrultusunda göçlere ivme kazandırabilmek amacıyla, 10 Mayıs 1862'de, bir komisyon kurulmuştur. Göçlerin yoğun olduğu bölgelerde bu sürgünü örgütleyecek komiserler atanmıştır. Ayrıca göçmek isteyenlere, yani "*gönüllü*" sürgünlere Rusya hükümeti gerekli kolaylıkları sağlamıştır. Bu gelişmeler, Kafkaslarda Ruslara karşı bir direniş hareketinin başlamasını doğursa da, yerli halkın Ruslara karşı bu direnişi

---

[150] Kemal Beydilli, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", **Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, XIII. Cilt, Sayı: 17, Ankara, 1988, ss. 369-392.
[151] Tuğan Kumuk, **Çerkeslerin Türkiye'ye Sürgünü**, Çev: Murat Papşu, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul, 2004, s. 24.

başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1864 yılından itibaren Rus nüfuzu fazlasıyla hissedilmiş ve Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına doğru kitlesel bir göç hareketi başlamış ve 1865 yılından sonra da göç dalgaları kitlesel olmaktan çıkmış olsa da devam etmiştir.

Rusya'nın Kafkasya ve Ahıska ile ilgili politikalarının temel argümanları belirlenirken, Rusya Federasyonu'na kadar olan zaman diliminde hükümet ve dış politika ögelerinin değerlendirilmesinin sebebi, Çarlık Rusya ile başlayıp Soğuk Savaş'ın sonlanmasına kadar geçen süreçte Rus hükümetlerinin benimsediği dış politika araçlarının geçirdiği dönüşümleri açık bir şekilde ortaya koymak ve çok yönlü olarak ele almaktır.

4.1.1. Göç Politikaları

Ahıska Türkleri'nin Osmanlı topraklarına yerleşmesi 19. yüzyıldan sonra daha yoğun bir şekilde gerçekleşmiştir. Kafkas halklarının, Rusların bölgedeki halkı Ruslaştırması ve göçe zorlamasına karşı çıkması, özellikle 1859'da Şeyh Şamil'in ardından Çerkeslerin Ruslara karşı verdiği mücadeleyi kaybetmelerinden sonra Kafkaslar'dan kitlesel şekilde Anadolu'ya göç hareketleri başlamıştır. Bu hareketlerin kitlesel biçimde 1865 yılına kadar devam ettiğine daha önce değinilmişti. Bu tarihten sonra göçler münferit olarak sürmüştür. Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaybedilmesinin ardından Kafkasya'nın muhtelif bölgelerinden Anadolu'ya göç eden halklar arasında Ahıska Türkleri de bulunmaktadır.

Rusların dil yapısını ve kimliklerini değiştirmeleri hususunda, Ahıska Türkleri üzerinde baskı kurması ve nihayetinde Ahıska Türkleri'nin vatanlarını terk ederek farklı bölgelere göç etmeleri kolay olmamıştır. Dolayısıyla Anadolu'ya göç etmek isteyen Ahıska Türkleri'nin buraya gelmeden önce bölgeye birilerini göndererek mevcut duruma baktığı bilinmektedir. Bunun gerekçesi, 1878 yılından sonra Ahıska Türkleri'nin Anadolu'ya yerleşme arzularını gösteren dilekçeler vererek sığınma talebinde bulunmalarıdır.

1866 yılında Kars, Ardahan, Ahıska, Çıldır, Batum gibi yerlerden 5.000'in üzerinde kişinin Osmanlı Devleti'ne sığınma talebinde bulunması, Osmanlı Hükümeti'nin konuyla ilgili düzenlemeler yapması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. 1888 yılında bu bölgelerden Anadolu'ya gelmek isteyenlere izin verilmesi konusunda

Rusya ile görüşülmesi kararı alınmıştır. Ayrıca Batum'a bağlı Derunka, Çamuşlı, Bardiz ve Livane yerleşiklerinin sığınma talebini belirten dilekçelerini Trabzon Valiliği'ne sunmaları önerilmiş, gerekli cevabın kendilerine verileceği söylenmiştir. Bu gelişme ile birlikte sığınma taleplerinin valiliklere bildirilmesini sağlayan bir karar çıkarılmıştır.

4.1.2. Etnik Yapının Bozulması

Ahıska Türkleri sorunu, Rusların tarihi derinliği olan iki önemli dış politika stratejisinin ortaya çıkardığı sonuçlar çerçevesinde şekillenmiştir. Bunlardan birincisi, hem güvenlik endişelerini ortadan kaldırmaya yönelik politikalar, hem de sıcak denizlere inmek için kendi doğal hayat sahası olarak gördüğü Kafkasya'yı işgal etmektir.[152] İkincisi ise günümüzde devam edecek şekilde bölgenin Hıristiyanlaştırılma ve Ermenileştirilme çabalarıdır.[153]

Bölgenin etnik yapısını değiştirebilmek ve politik çıkarlarını korumak için Rusya Çarlığı, Kuzey Kafkasya'yı işgal ederek başlattığı nüfuz mücadelesini, işgalin kalıcılığını sağlamak amacıyla 10 Şubat 1828'de Türkmençayı Antlaşması'nı imzalayarak desteklemiştir. Bu antlaşmanın ortaya çıkardığı sonuç, gelecekte Ermenistan'ın temellerini atacak olan Azerbaycan'ın ikiye bölünmesi ve İran'da yaşayan Ermenilerin kendi rızalarıyla Rusya'ya göç etmeleri olmuştur.

Revan ve Nahçıvan bölgelerinde antlaşmadan önce yaklaşık olarak 25 bin Ermeni yaşarken, antlaşmadan sonra bu bölgeye İran ve Osmanlı Devleti'nden Ermenilerin göç ettirilmesi ile bu vilayetlerin etnik bileşimi Ermenilerin lehine olacak biçimde değişmeye başlamıştır. Revan, Nahçıvan ve Ordubad bölgelerinde yaşayan Türklerin büyük bir çoğunluğu Osmanlı Devleti'ne ve İran'a göçmek zorunda kalmışlardır. Amaç, Ermenileri bu bölgelere planlı bir şekilde yerleştirirken, Türklerin ise göçe zorlanmasıdır.

Rusya dış politika amaçlarının gerçekleştirilmesi yolunda sadece İran ile savaşmakla yetinmemiş, Kafkasya bölgesinin tamamını ele geçirmek için de Türkmençay Antlaşması'ndan hemen sonra Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. 1828-

---

152 Nazim Cafersoy, "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", **Avrasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, IV. Cilt, Sayı: 8, 2002, s. 55.

153 Okan Yeşilot, "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 36, Erzurum, 2008, s. 192.

1829 Osmanlı-Rus Savaşı Çarlık Rusya lehine sonuçlanmış ve Rusya, Kafkasya'nın geriye kalan bölgelerini de işgal etmiştir.

14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması ile Anapa, Poti, Ahıska ve Ahılkelek savaş tazminatı olarak Rusya'ya verilmiş, ayrıca Türkmençay Antlaşması'nda olduğu gibi, bu sefer Doğu Anadolu'da yaşayan Ermenilerden isteyenlerin Rusya'ya göç etmesine izin verilmiştir.

4.1.3. İdari ve Siyasi Reformların Uygulanması

1985 yılında Gorbaçov'un yönetime gelmesiyle birlikte, Sovyet toplumunda derin gelişme sürecinin bir sonucu olarak bir takım değişiklikler gerekmiştir. Bu değişimin ortaya çıkmaması halinde ciddi sosyal siyasi ve ekonomik problemlerin ortaya çıkacağı düşünülerek, birtakım reformların yapılması planlanmıştır.

Buradan hareketle siyasi bir hamle yapılarak perestroyka (yeniden yapılanma) reformu için düğmeye basılmıştır. Bu reformla hedeflenen, ülkeye yeni bir dinamizm kazandırmaktı. Fakat Sovyetlerin iç ve dış siyasetinde zayıflıklarını açığa çıkararak, SSCB içerisinde şiddetli etnik çatışmaları başlatmıştır. Bu etnik çatışmalardan ilki Özbekistan'ın Fergana Eyaleti'nde yaşanmıştır ve 90.000'in üzerinde Ahıskalı'nın Özbekistan'dan ayrılmasına neden olmuştur. Sovyet yönetiminin, halklar arasında gerginlik, nefret ve güvensizlik yaratmaya yönelik politika izlediğine dikkat çekilmiştir.

1989 yılında Fergana Eyaleti'nde başlayan olaylardan çıkan resmi rakamlara göre 5'i Ahıska Türkü, 38'i Özbek, 25'i farklı halklardan olmak üzere 12 kişi yaşamını yitirmiştir. Fergana Eyaleti'nin 15 farklı bölgesine yayılan olaylara farklı günlerde 70.000'in üzerinde insan katılmıştır.[154] Moskova olayları kontrol altına alabilmek amacıyla bölgeye askeri kuvvet göndermiştir. Gorbaçov bu olaylardan din faktörünü sorumlu tutarken, bazı Sovyet yetkililere göre Ahıskalıların Özbekistan'ın bölgeye hakim olması için çalışan Birlik Halk Cephesini desteklememesi çatışmaların temel nedeni olmuştur.[155]

---

[154] İbrahim Hasanoğlu, "Ahıska Türkleri: Bitmeyen Bir Göç Hikâyesi", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XIV. Cilt, Sayı: 1, Yaz 2016, s. 11.
[155] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010, ss. 1121-1122.

4.2. SSCB'nin Ahıska Politikaları

Ahıska bölgesi, Sovyetler Birliği için hassas bir konu olmakla birlikte, uyguladıkları zorunlu göç politikaları bu dönemde yerini, daha güçlü asimile politikalarına bırakmıştır.

25 Şubat 1921 tarihinde Tiflis'in Bolşeviklerin eline geçmesinin ardından Menşevik Gürcü Hükümeti, Tiflis'den ayrılarak Batum'a çekilmiştir.[156] Kazım Karabekir, aldığı emir üzerine Posof-Caksu'daki süvari bölüğünü ve yerli askeri kuvvetlerle 9 Mart'ta Ahıska'ya girmiştir. Aynı gün Kızıl Süvari Birliği de Ahıska'ya gelmiş ve Ermeniler tarafindan büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Kızılordu, 11 Mart'ta Batum'a doğru yola çıkmıştır. Oysa Batum, o gün Türk askeri tarafindan işgal edilmişti. Bu gelişmelerle birlikte 14 Martta Ahılkelek Türk askerine kavuşmuştur.[157]

Türk ordusu Moskova Antlaşması ile Ahıska ve Ahılkelek'ten çekilmiş ve antlaşma Türkiye'nin bu bölgelerdeki gerileyişini göstermişti.

4.2.1. Ahıska'da Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Durum

Fergana olaylarının ardından yaklaşık olarak 17.000 Ahıskalı Rusya Federasyonu'na yerleştirilmiştir. Ayrıca, Özbekistan'ın Taşkent, Sırderya ve Semerkant bölgelerinden ilk aşamada 4.000'den fazla insan kendi imkânlarıyla Rusya'nın Krasnodar ve Stavrapol bölgeleri ile Kabardino-Balkar ÖSSC'ye göç etmişlerdir. Göçmenlerin buralara gelmesiyle birlikte yerel halka tepkiler başlamış ve etnik çatışmalarla karşılaşılmaması için tedbirler alınmıştır. İlerleyen yıllarda Rusya'nın güney bölgesi göç almaya devam etmiştir. Böylece yerel halkla birlikte yöneticiler de bu durumdan rahatsızlık duyarak, Ahıska Türklerine karşı gösteriler başlatılmıştır.

Rusya 1989-2002 yıllarında 11 milyon göçmen almıştır. Bu dönemde Rusya vatandaşlığı alan Ahıskalıların sayısı 15.000-17.000 civarındadır. Krasnodar'da yaşayan Ahıskalıların büyük çoğunluğu eski Sovyet pasaportu taşımaktaydı. 2002 yılında değişen vatandaşlık yasası ile Ahıskalıların kayıt yaptırması zorlaşmış ve neredeyse ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardı. Krasnodar'da yerel otoriteler özel kararları kabul ederek, Ahıskalıların temel haklarını sınırlandırmıştır. Mülkiyet ve

---

[156] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 34.
[157] Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 926-932.

çalışma haklarına kısıtlamalar getirilmekle birlikte, sosyal ve sağlık güvencesinden mahrum bırakılmışlardır. Ayrıca evlenmek isteyenlere resmi nikah kıyılmamış, yeni doğan çocukların kimliklerinde babalarıyla ilgili bilgilere yer verilmemiş ve orta öğretimden sonra eğitimlerini sürdürmeleri engellenmiştir.[158]

Yerel yöneticilerin bu davranışları kısmen başarıya ulaşsa da, durumdan rahatsız olan Ahıskalılar mevcut durumu ABD'nin Rusya'daki makamlarına iletmişlerdir. Bunun sonucunda ABD 2004 yılında, Ahıska Türkleri'nin ABD'ye sığınmasını olanak tanıyacak göç programını açıklamıştır. Buna göre başvuru sahibi etnik anlamda Türk olduğunu ve 2004 yılından önce Krasnodar'da yaşadığını kanıtlayacaktı.

Krasnodar bölgesinde yaşayan yaklaşık 12.000 Ahıskalı ABD'ye göç ederken, 100.000 Ahıskalı bu süreçye Rusya'da yaşamaya devam etmektedir. Sürgün ve göç politikalarıyla asimile noktasına getirilen Ahıskalılar ABD'ye yerleştikten sonra arzu ettikleri bir ortama girdikleri için mutlu olmuşlardır. Gelecekle ilgili endişeleri sürerken, vatandaşlık hakkı ve yerleşme imkânlarının kazanılmasıyla bu durum biraz daha yumuşamıştır.[159]

Yapılan çalışmalarda elde edilen verilerin sonucuna göre, teknolojinin sağladığı olanaklarla akrabalarıyla görüşebilen ve onları ziyaret ederek özlem gidermeye çalışan Ahıskalıların toplumsal kültürlerini ve geleneklerini korumaya çalıştıkları gözlemlenmiştir.[160]

4.2.2. Stalin'in Ahıska Politikası

Çarlık Rusysıa döneminde toplumdan ayrıştırılarak askere dahi alınmayan Ahıskalılar, Sovyetler Birliği döneminde bir parça umutlansalar da mevcut durumlarında herhangi bir değişiklik olmamış, acı ve ızdırap dolu yıllar devam etmiştir. Sovyet komünizmi döneminde Abhaz, Oset ve Acarlara Gürcistan içerisinde özerklik tanırken, Ahıskalı Türkler bundan faydalanamamış; yok sayılarak kaderlerine terk edilmiştir.

---

158 Hasanoğlu, **Ahıska Türkleri: Bitmeyen Bir Göç Hikâyesi**, s. 11.
159 Hasanoğlu, **Ahıska Türkleri: Bitmeyen Bir Göç Hikâyesi**, s. 12.
160 Ayşegül Aydıngün, İsmail Aydıngün, **Ahıska Türkleri: Ulus ötesi Bir Topluluk-Ulus ötesi Aileler**, Türk-Kazak Üniversitesi Yayını, Ankara, 2014, ss. 129-130.

Ahıska'da kolhozların kurulduğu 1927 tarihinden itibaren ileri gelen Ahıskalıların, suçsuz olduğu halde yargılanmaları ve hapse atılmaları, işkence görmeleri baskı ve şiddetin ön planda olduğunu göstermektedir. Bu baskı ve şiddet Stalin döneminde dozunu artırarak, devam etmiştir. Aynı zamanda bir Gürcü olan Stalin, Ahıskalıları Gürcü asimilasyon sürecine götürmüştür. Bu dönemde Stalin'in yürüttüğü faaliyetler sırasında birçok Ahıskalı Türkün soy isimleri değiştirilerek, Gürcüceye çevrilmiştir.

1930'lu yıllarda baskılardan kaçan Ahıskalı Türklerin bir kısmı Türkiye'ye sığınmıştır. Sovyetler Birliği'ni rahatsız eden bu durum 1937 yılına gelindiğinde Ahıskalıların Türkiye Türkleri ile bir tutularak *"Rejim Düşmanı"* olarak nitelendirilmesi sonucunu doğurmuştur.[161]

Stalin döneminde, sadece asimilasyon politikalarına maruz kalmayan Ahıska Türkleri'nin öğrenim dilleri 1935-1936 yıllarında Azericeye çevirtilmiş ve Türk yerine Azeri kimliği yerleştirilmeye çalışılmıştır. Daha sonra ise okullara Gürcü alfabesi getirilerek, buralarda Gürcü dili kullanılmaya başlanmıştır.[162]

4.2.3. II. Dünya Savaşı'nın Etkileri

Sovyetler Birliği'nde kontrol, 1930'lu yıllarda Joseph Stalin ve Lavrenti Beriya gibi Gürcülerin eline geçince, Ahıska bölgesinde mevcut rejimin baskılarının yanına ayrıca Gürcü baskısı da eklenmiştir. Bunlardan ilki, totaliter yapının insan hak ve hürriyetlerini sınırlandıran sıkıyönetim tarzı, diğeri ise mahalli Gürcü yönetiminin ırkçı yaklaşımına bağlı uygulamalardı. Yönetimin Stalin kontrolüne geçmesi bölgedeki Ahıskalıların yaşamını zorlaştıran en önemli faktörlerden biri olmuştur.

Sovyetler Birliği'nde *"kolhozlaşma"* ile birlikte şahsi mülkiyet edinme hakkı ortadan kalkarak, varolan mal ve mülkün tamamıyla devlete devri söz konusu olmuştur. Sovyetleşme olarak ifade edilen kavramın uygulamasını kolaylaştıran bir araç olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca kolhozlara Türk kültürüne uygun olmayan isimler verilerek asimile çalışmalarına girişilmiştir. Bu çiftçilik sistemine uymayanlara ağır vergi yükü getirilmiştir.

[161] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 37.
[162] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 37.

II. Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde, yaşam koşullarının ağır olduğu Ahıska'yı daha olumsuz günler beklemekteydi. Kolhoz Sistemi ile zaten bütün varlıklarını devlete veren ve herhangi bir malı kalmayan halktan bu sefer savaşa katılmaları istenmiştir. Miting ve propagandalar ile halkın savaşa katılması yönünde teşvikler yapılmıştır ve ulusal varlıkları dahi kabul edilmeyen Ahıska Türkleri, *"vatan savunması"* adı altında savaşa gönderilmişlerdir.

Ahıskalılar eli silah tutan çocuklarını savaşa göndermiş ve geride kalan aileler de bu yönde her türlü desteği sağlamışlardır. Savaş zamanı Ahıskalılar fırsattan yararlanmak yerine, görevlerini yerine getirmiş ve halk arasında ordu için gerekli yardımlar toplanmıştır. Sırtından paltosunu ve ayağından ayakkabısını çıkarıp yardım kampanyalarına katılanlar olmuştur.[163]

Resmi kaynaklara göre; Ahıska'dan cepheye ne kadar insanın gittiğine ilişkin herhangi bir belgeye rastlanmamış olsa da, Şamil Gurbanov'un *"İzvestiya"* ve *"Trud"* gazetelerini kaynak göstererek belirttiği rakamlara göre Ahıska'dan cepheye çoğu gönüllü olmak üzere 40.000 kişinin gittiği ve 25.000 kişinin cephelerde hayatını kaybettiği ifade edillmiştir.[164]

Köylüler tarafından hazırlanan listelere göre 1938-1944 yılları arasında hangi köyden kimlerin cepheye gidip, kimlerin döndüğü aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

[163] Alipaşa Ensarov, "Mesheti Türklerin Faciası", **Diderginler**, Bakı, 1990, ss. 203-211.
[164] Şamil Gurbanov, "Mesheti Türkleri", **Diderginler**, Bakı, 1990, ss. 191-200.

Tablo II.

Köyün Adı	Cepheye Giden	Cepheden Dönen
Gomoro	64	9
Orçoşan	35	12
Hero	151	67
Zanav	153	59
Zarbastuban	32	14
Dersel	45	17
Adigön	39	5
Gortuban	90	27
Zeduban	97	26
Bennara	28	7
Gorgul	43	11
Tsre	77	30

1943 yılında Ahıska'yı Borcomi'ye bağlayan demiryolunun yapımına başlanmıştır. Burada çocuklar ve yaşlılar çalıştırılmıştır. Savaşın bölgesel olarak genişlemesi durumunda bu demiryollarına ihtiyaç olduğu belirtilerek 1944 yılına kadar inşaatın tamamlanması istenmiştir. İnşaatın tamamlanması sürecinde çok sayıda Ahıskalı açlık ve hastalıktan dolayı hayatını kaybetmiştir. 1943 yılında Alman ordusunun teslim olması savaşın bu alanlara yayılmayacağı olasılığını güçlendirmiştir. Bu da sürgün planlarının henüz o tarihlerde yapıldığını açıkça ortaya koymaktadır.

4.2.4. Sıkıyönetim Döneminde Ahıskalılarla İlgili Alınan Kararlar

Rusya Devlet Savunma Komitesi'nin *"gizli"* ibaresiyle hazırlanmış 31 Temmuz 1944 tarihli ve Joseph Stalin imzalı kararname şöyle demektedir: "Ahıska, Adigen, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka rayonlarıyla Acaristan Özerk SSC'den Türk, Kürt, Hemşin, olmak üzere toplam 86.000 kişiden meydana gelen 16.700

hanelik nüfustan, 40.000'i Kazakistan SSC'ye, 30.000'i Özbekistan SSC'ye ve 16.000'i de Kırgızistan'a tahliye edilsin”[165]

1944 yılında, Ahıska Türklerine, Almanların sınırlara yaklaştığı ve onları geçici olarak güvenli bir bölgeye götürüleceği açıklanmıştır. O gece Ahıskalılar için geri dönüşü olmayan bir “yolculuk” başlamıştır. Ahıska Türkleri bu sürgün sırasında, hastalık nedeni ile pek çok kayıp vermiştir.

Ahıska Türkleri Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan'a dağıtılmışlardır. Asimilasyon politikasının bir parçası olarak gerçekleşen bu sürgün neticesinde, Ahıskalılar gittikleri yerlerde sıkıyönetim altında tutulmuşlardır.

Hazırlanan raporlarda dikkat çeken noktalardan biri Türk, Kürt ve Hemşin nüfusunun tamamen sürgün edilmesidir. Bu nüfusun ortak paydası Müslüman olmaları ve Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında çıkabilecek bir savaş olasılığında Türkiye'yi arkasında olacağının düşünülmesidir. Nitekim 1946 yılına gelindiğinde, Sovyetler Birliği Türkiye'ye, boğazlarda geçiş üstünlüğü ve Kars ile Ardahan'ı istediğini belirten bir nota vermiştir.

1945 yılında savaşın son bulmasının ardından askerde olan Ahıskalı Türkler döndüğünde kendi vatanlarına alınmamışlardır. Henüz sürgünden haberi olmayanlar ailelerini aramaya koyulmuşlardır. Fakat sıkıyönetimden dolayı sürülen halk resmi belge almadan bölgelerini terk edemeyecektir, dolayısıyla bu arayış tahmin edilenden daha uzun sürmüştür.

1956'da sıkıyönetimin sonlanmasının ardından serbest dolaşım hakkı tanınmıştır fakat Ahıskalıları kapsayan bir hak değildir. Kendi vatanlarına dönemeyen Ahıskalılar kültür ve dil olarak yakın buldukları Azerbaycan'a yerleşmişlerdir. Vatanlarına dönebilmek için resmi makamlara başvuran Ahıskalılar olumsuz yanıt almışlardır.[166]

4.3. Rusya Federasyonu'nun Ahıska Politikası

Rusya Federasyonu'nun Ahıska politikalarını ortaya koyarken, Kafkasya coğrafyasında mevcut bölgesel ve küresel aktörler ile bunların arasındaki ilişkilerin

---

[165] “Ahıska Dosyası”, **Parlamento Dergisi**, Sayı 8, Kasım 2013, s. 42.
[166] “Ahıska Dosyası”, **Parlamento Dergisi**, Sayı 8, Kasım 2013, s. 43.

doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve neden-sonuç ilişkisi içerisinde ortaya konması gerekmektedir. Dolayısıyla Kafkasya'ya Rusya Federasyonu'nun verdiği önem, öncelikli olarak ele alınmalıdır.

Kafkasya, Rusya açısından hassas bir alan olmakla birlikte, Asya ve Avrupa arasında köprü olması ile karadan Basra Körfezi'ne, ayrıca Boğazlar aracılığıyla dünya denizlerine ulaşarak siyasi ve ticari amaçlarını gerçekleştirmesine olanak sağlayan jeostratejik bir bölgedir.[167] Dolayısıyla Rusya Federasyonu bu bölgeyi 1993'te ilan ettiği *"Yakın Çevre Doktrini"* çerçevesinde çıkarları doğrultusunda şekillenen politikalarını yürütebildiği bir alan olarak görmektedir. Rusya Federasyonu'nun *"Monroe Doktrini"* olarak isimlendirilen bu faaliyet, Eski Sovyetler Birliği topraklarının, ekonomik ve güvenli yaşamsal çıkar alanları olarak belirlendiği bölümdür ve bu bölgelerin denetlenmesi gerektiğine dikkat çeken bir içeriğe sahiptir.[168]

Rusya *"Yakın Çevre Doktrini"*ni askeri uygulamalarla desteklemektedir. Kasım 1993'te ilan edilen ve 2000'li yıllarda değişiklikler yapılarak son halini alan doktrine göre ordu iç güvenlikten de sorumludur. Rusya Federasyonu ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinin korunmasında, Rus askerinin ülke dışında konuşlanabileceği öngörülmüştür.[169]

Rusya açısından Kafkasya bölgesinin önemli olmasının ilk nedeni, Kafkasya'nın Kara Rusya'sının güvenliğine derinlik kazandırma niteliğine sahip olması dolayısıyla tesis edilen iki politik fay hattına sahip çıkması gibi, statükosunu koruyabilmek amacıyla Ermenistan'da askeri bir üs bulundurması; diğeri ise, bölgede aktif bir aktör rolünde bulunabilmesi için Kafkasya'nın denetiminin yapılması gerekliliğidir. Bu nedenlerle Rusya Federasyonu, NATO'nun bölgede yayılmasına karşı çıkmakta ve Gürcistan'ın NATO'ya girmesi fikrine sıcak bakmamaktadır. Bölgedeki sorunların kendi lehine çözülmesi yönündeki girişimleri de, bölgesel ve küreler örgütlenmeleri işlevsiz hale getirmektedir.

---

[167] Ufuk Tavkul, **Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002, s. 17.
[168] A. Sait Sönmez, "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi Rusya Federasyonu'nun BDT Ülkeleriyle İlişkileri", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 27, 2010, s. 279.
[169] Okan Mert, **Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 169.

Rusya Federasyon'u kendi yaşamsal çıkarlarını koruduğu kadar, Gürcistan ile ilişkilerine de hassasiyetle yaklaşmaktadır. Gürcistan'a verilen önemin sebeplerinden birincisi, Rusya Federasyonu'nun güvenliği açısından Gürcistan'ın coğrafi konumunun çok önemli olmasıdır. Gürcistan doğu-batı geçiş güzergâhı üzerinde bulunmakta ve kuzeye yönelik askeri harekatlara üs desteği sağlayabilecek niteliktedir. Güneyde Türkiye, Akdeniz, Karadeniz ve İran'a doğru kontrol fırsatı verirken, diğer taraftan kuzeydeki Rusya Federasyonu topraklarını kontrol altında tutmaktadır. İkincisi, Gürcistan'ın diğer aktörlerin etkisi altına girmesinin Rusya Federasyonu'nun güvenliğinde yaratabileceği potansiyel tehlikelerdir. Sonuncusu ise Ermenistan'daki Rus Askeri Üssü'ne bağlantı için Gürcistan'ın ulaşımından faydalanma zorunluluğudur.[170]

Rusya Federasyonu'nun, Gürcistan üzerinde etkili olabilmek amacıyla kullanabileceği iki baskı öğesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Gürcistan'a Rusya Federasyonu tarafından verilen doğalgazdır. Doğalgaz alışverişi iki ülke arasında zaman zaman problem yaşanmasına neden olmaktadır.[171] Rusya Federasyonu'nun 2006 yılında doğalgaz fiyatlarını iki katına çıkarmak istemesini kabul etmeyen Gürcistan, Azerbaycan ile yapılan ikili antlaşma çerçevesinde doğalgaz ihtiyacının büyük bir kısmını Azerbaycan'dan karşılamaya başlamıştır. 2013 yılına gelindiğinde Rusya Federasyonu'ndan, kendi ülkesi aracılığıyla Ermenistan'a giden Rus doğalgaz boru hattının kira bedeli olarak yıllık doğalgaz ihtiyacının yaklaşık %6'sını almaktadır. Bunun sonucunda Gürcistan enerji bağlamında, Rusya Federasyonu'na bağımlı olmaktan kurtulmuş ise de, Azerbaycan'a bağımlı bir duruma gelmiştir. Azerbaycan'la ilişkilerin bozulması halinde geriye kalan seçenek Rusya Federasyonu olacaktır. Bir diğeri ise Cavakheti bölgesinde Ermenilerdir. Rusya Federasyonu bu bölgedeki Ermenilerle yakın ilişki içerisindedir.[172] Bu ilişki Ahıska Türkleri sorununa da etki etmektedir. Rusya Federasyonu'nun bu durumu lehine kullanmak istemesine bağlı olarak Gürcistan, istikrarsızlığa sebep olacağını öne sürerek Ahıska Türkleri'nin vatanlarına geri dönüşünü kabul etmemektedir.

---

170 Senem Öztürk, "Jeopolitiğin Rusya Federasyonu'na Etkilerinin Kuzey Kafkasya-Gürcistan-Osetya Çerçevesinde İncelenmesi", **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, Sayı: 17, 2013, s. 227.
171 Kasım, **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, s. 133.
172 Robert M., Cutler, **Kafkasya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri**, İkinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, s. 116.

Ahıskalıların vatanlarına geri dönüşüyle ilgili uluslararası alanda atılan adımlardan en somut olanı 9 Ekim 1922 tarihli Bişkek Antlaşması'dır. Antlaşmaya göre, sürgün ve zorla yerleştirme totalitarizm olarak nitelenmekte ve uluslararası insan haklarına karşı işlenmiş olan bir suç olarak kınanmaktadır. Rusya Federasyonu, söz konusu anlaşma gereği geri dönüşün Gürcistan'a gerçekleşmesini istememektedir. Sonuçta hem Rusya Federasyonu, hem de Gürcistan Bişkek Antlaşmasını onaylamamıştır.

Ahıskalıların vatanlarına dönüşü konusunda sorumluluk almaktan kaçınan Rusya Federasyonu, Ahıska Türkleri'nin Gürcistan'a veya istedikleri diğer bir ülkeye geri dönüşünü destekleyen bir politika izlediğini söyleyebiliriz. Bu politika, Rus yerel yöneticilerin bölgelerinde yaşayan Ahıskalı Türklere yönelik baskıcı tutumunu da açıklamaktadır. Rusya Federasyonu, bölgelerinde yaşayan Ahıska Türklerini incelemek amacıyla 1994 yılında bir komisyon kurmuştur. Aynı yıl Gürcistan ve Rusya Federasyonu'nun, Ahıskalı Türklerin Gürcistan'a geri dönüş konusunun görüşülmesi amacıyla yaptığı antlaşma, tarafların niyetini ortaya koymaktan öteye geçememiştir.

Rusya Federasyon'u Ahıska Türkleri sorununu Gürcistan'a karşı bir koz olarak kullanmıştır. Bu yaklaşımı ortaya koyarken çıkar ve söylem arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklar da dikkat çeken bir diğer konudur. Ahıskalı Türklerin vatanlarına dönmesi Rusya'nın çıkarları ile örtüşmediği halde, uluslararası ortamda söylemleri bundan tamamen farklıdır. Krasnodar'da Ahıskalılara karşı insan hakları ihlallerinin yoğunlaşmasının ardından uluslararası kamuoyunun baskısı karşısında, "Sorunun tek çözümün Ahıskalıların Gürcistan'a geri dönüşünün sağlanması" olduğunu ifade etmiştir. Rusya bu açıklamayı yaparken Gürcistan'ın Ahıskalıların geri dönüşünü kabul etmeyeceğinden emindir. Ayrıca Gürcistan bunu kabul etse dahi, Ahılkelek'teki Ermeniler Rus çıkarlarını gözetmek amacıyla bölgede güvenliği sağlamak üzere bulunmaktadırlar. Dolayısıyla, Rusya'nın elindeki Ermeni kozunu kullanmasından çekinen Gürcistan, Rusya Federasyonu'nu tahrik etmekten kaçınmaktadır.

4.4. Ahıska'nın Stratejik Önemi

ABD ve Batı dünyasının petrol ve doğalgaz boru hatlarının geçtiği güzergâhta bulunan Ahıska bölgesinin güvenliği çıkar politikası çerçevesinde değerlendirilmiştir

ve hayati bir öneme sahiptir. Dolayısıyla Ahıska'nın stratejik öneminin farkında olan Batı dış siyasetini bu doğrultuda şekillendirmekte, bu bölgede çıkabilecek herhangi olası bir etnik çatışma veya istikrarsızlık durumunun çıkmasını önleyici tedbirler almaktadır.

Ermenistan'ın doğal sınırlarına ulaşma çabası çerçevesinde Ahıska bölgesi bir taraftan dünyaya, diğer taraftan ise Rusya Federasyonu'na açılan bir kapı niteliğindedir. Dolayısıyla Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönmelerini de zorlaştırıcı bir faktör olarak karşımıza çıkar.

Ahıska bölgesinde bulunan Cavakheti Ermenileri, Ermenistan Gürcistan ilişkilerinde belirleyici bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Cavakheti Ermenilerinin, iç ve dış politikada etkili olabileceği varsayımından hareketle Ahıska bölgesinin, bölgede bulunan diğer devletlerle kurulabilecek ilişkiler bağlamında jeopolitik öneminin ön plana çıktığı söylenebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. AHISKA TÜRKLERİNİN VAROLUŞ KAVGASI VE AHISKA SORUNUNUN ULUSLARARASI BOYUTU

5.1. Sürgün Mücadelesi

1828-1829 Osmanlı-Rus Ssavaşı'nın ardından, Mesheti ve Cevaheti bölgelerinin Rusya'nın denetimi altına girmesiyle birlikte, bölgede kitlesel bir göç hareketi başlamıştır. İlk göç hareketi 1829 yılında binlerce Müslüman'ın Rusya'da bulunan topraklarından Anadolu'ya göç etmesiyle başlamıştır. Bu göç hareketleriyle birlikte Ahıska Türkleri'nin yaşadığı yerlerin geleceğine ilişkin ilgili kararlar büyük oranda Rusya'nın inisiyatifine kalmıştır.[173] Ayrıca 1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması ile birlikte Ahıska ve Ahılkelek savaş tazminatı olarak Ruslara bırakılmıştır.[174] Bu süreç Osmanlı ve Ruslar arasında yaşanan krizler süresince devam etmiş ve kitlesel olarak göç süreci 19. yüzyıl boyunca devam etmiştir.

Osmanlı Ddevleti'nde yaşanan azınlık isyanları ile Rusya'nın Balkanlarda genişleme politikalarına yönelik adımları sonucunda, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonucunda, Osmanlı Devleti'nin kaybetmesiyle birlikte yeni bir göç başlamıştır ve Ahıska Türkleri de bu göç dalgasına katılan gruplardan olmuştur. 1886 yılında özellikle Tiflis, Ardahan, Ahıska, Kars, Çıldır ve Batum bölgelerinden 5.000'in üzerinde kişi Osmanlı Devleti'ne sığınma talebinde bulunmuştur.[175]

5.2. 1945-1967 Dönemi Mücadeleler

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet lideri Stalin'in istekleri doğrultusunda, Ahıska Türkleri Gürcistan'dan Orta Asya'ya sürülmüştür. 14-15 Kasım 1944 yılında SSCB'nin Savunma Komitesi'nin 31 Temmuz kararıyla, bütün Müslüman Ahıska Türkleri Orta Asya ve Kazakistan'a sürgün edilmiştir. Göç sırasında hava şartları, hastalık ve açlıktan binlerce kişi hayatını kaybetmiş ve Ahıskalı nüfusu %30 azalmıştır. Özellikle yaşlılar ve çocuklar bu zor şartlarla mücadele edememiş, ilk

---

[173] İsmail Rafatov, **Mesheti'ye ve Meshtiler (Meshetiye-i Meshi),** İlim Yayınevi, Bişkek, 1996, ss. 12-13.
[174] Erdinç Demiray, "Anavatanlarından Sekiz Ülkeye Dağıtılmış Bir Halk: Ahıska Türkleri", **Turkish Studies,** VII. Cilt, Sayı: 3, Yaz 2012, s. 879.
[175] Günay, **Osmanlı'nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu'ya Göç ve İskânı**, s. 127.

aylarda ölen çocuk sayısı 17.000'i bulmuştur. 14 Kasım 1944 Ahıskalılar için ana yurtlarından sürgün edildiği dönemin başlangıcı olmuştur.[176]

Ahıska Türkleri 1946 yılında geri gönderilmeyeceklerini fark ederek bir anket doldurmaya zorunlu bırakıldılar. Ankette *"Orta Asya'ya daimi olarak yaşam için gönüllü geldim"* yazıyordu. 1956 yılında emniyet denetiminin sonlanmasından sonra iki belge daha imzalamışlardır. Bununla birlikte, özel yaşamın denetleme rejiminden kurtarılması öngörülmüş ve göç döneminde kalan mal varlığından vazgeçme ile SSCB'nin arazisi üzerinde dolaşma, oturma hakkı verilmiştir.

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda SSCB karşıtı bir politika izlemesi ve Ahıskalıların Türkiye'ye destek vermesinin, SSCB'nin Ahıska Türklerini sürgün etmesi arasında bir paralellik kurulabilir. Çünkü SSCB'nin tarım alanlarında ortaya çıkan açlık gibi sorunlar sosyal ve siyasi model olarak ülkeye zarar vermekteydi ve Sovyetlerin sınırları tehlike altındaydı. Askeri nedenlerle sınır bölgelerinde bir sürgün gerçekleştirilmiştir. 1949 yılına kadar yabancı vatandaşlar ve sınırın ötesinde dış ana vatanı olan SSCB vatandaşları risk grubunu oluşturmakta ve siyasi bakımdan güvenli görülmemekteydi.

Stalin'in ölümünden sonra sürgün politikalarının bazı kesimler tarafından tepkiyle karşılanması sonucunda, Ahıska Türkleri vatana dönme mücadelesi içerisine girmişlerdir. Bu doğrultuda teşkilatlar kurulmuş, çeşitli mektuplar imzalanmış ve delegasyonlar Moskova'ya gönderilmiştir. Fakat Sovyetler Birliği'nin devlet organları ve Gürcistan yönetimi buna olumlu bakmamıştır. Bunun aksine güvenlik güçleri tarafından Ahıska Türklerine baskı yoluna gidilmiştir. Ahıska Türkleri bu gelişmeler sonucunda Azerbaycan'a yerleşme teklifini kabul etmiş ve Azerbaycan'ın Mugan Ovası'na yerleşmişlerdir. 1958 yılı itibariyle Ahıska Türkleri'nin, Azerbaycan'a ve Rusya'nın Kuzey Kafkasya'da yer alan Kabarda-Balkar Özerk Cumhuriyetine göç süreçleri başlamıştır. Vatana geri dönebilmek açısından bu iki bölge Ahıska Türkleri tarafından kritik bölgeler olarak nitelendirilmiştir. 1957 yılından sonra Ahıska Türkleri'nin büyük bir çoğunluğu zorla göç ettirilerek, bölgede kalmaya devam etmiştir. Kafkasya'ya dönebilmek amacıyla, kaçınılmaz göçten hemen önce resmi olarak Azerbaycan kimliğini kabul edenlere dönüş için izin imkanı sağlanmıştır.

[176] Aslan, **Ahıska Türkleri**, s. 14.

5.3. 1968-1991 Dönemi Mücadeleler

1962 yılında, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'dan gelen Ahıska Türkleri, ana vatanına dönebilmek amacıyla Tiflis'te toplanarak bir örgüt kurmuşlardır. 1968'de Sovyetler Birliği'nin en yüksek organı Al-i Konseyi'nin yönetim kurulu kararından çıkan yasa ile *"Türklere, Kürtlere ve Hemşinliler'e Gürcistan'a dönme"* ve *"pasaport rejimine göre yerleştirilme"* kararı çıkarılmıştır. Bu pasaport rejimine göre, söz konusu karar Gürcistan'ın sınır bölgesine yerleşmeyi yasaklamıştır. Ayrıca, SSCB'de sınır bölgelerinden alınacak yeni ikametgâh da yasaklanmıştır. Bu da Ahıska Türkleri'nin kendi bölgelerine dönmelerini engellemiştir. Bu sebeplerle Sovyetler Birliği, Ahıska Türkleri'nin kendi bölgelerine dönmesi ve yerleşmesi için şartların elverişli bulunmadığı kararını almıştır.[177]

Stalin'den sonra yeni Sovyet rejimiyle birlikte, beraat kampanyası başlatılmıştır. Kampanyanın başarısızlık nedeni, etno-demografik öğelerin korunamaması olarak belirtilmiştir. Buna karşılık Gürcistan yönetimi ülkedeki etnik dengenin bozulmaması taraftarıydı.

Ahıska Türklerinin dışında Gürcistan'da, 450.000 civarında Azeri Türkü bulunmaktadır. Orta Asya'daki Ahıska Türkleri'nin de eklenmesiyle bu sayı 700.000'e ulaşmaktadır. Gelecekte buna bağlı nüfus artışının Gürcülerden daha fazla olması söz konusudur. Geri dönüş politikasının farklı etnik gruplar üzerinde ve bu grupların bulunduğu coğrafyalarda çeşitli sorunları da beraberinde getireceği ihtimaline karşılık Sovyet Rusya ulusların kendi bölgelerine dönmesine olumlu bakmamaktadır.

5.4. Fergana Olayları Sonrası II. Sürgün Mücadelesi

1980 yılından sonra Sovyetler Birliği'nde yasaklanan halkların rehabilitasyonu ile Cumhuriyetlerin haklarının genişletilme süreci başlamıştır. Bütün bölgelerde etnik sorunlar dikkat çekmektedir ve Ahıska Türkleri de bu süreçten etkilenmişlerdir.

Bulgaristan'daki Türklere yönelik asimilasyon politikalarının uygulandığı dönemde, Fergana olaylarının ortaya çıkması rastlantısal bir durum değildir. Nitekim

---

[177] A. A. Tsutsiyev, **Kafkasların Etno-Siyasi Tarihi Atlası**, Moskova Avrupa Yayınevi, 2006, s. 80.

1989'un başlarından itibaren Türklerin düzenlediği protestoların etkisiyle, Bulgar yönetimi geri adım atmak zorunda kalmıştır. Bunun sonrasında, Bulgar Müslümanlarının ülkelerine dönebileceklerini açıklamış ve Türkiye'den sınırlarını açması talebinde bulunmuştur.[178] Türk kamuoyunun ilgisinin Bulgaristan'daki olaylarda olduğu esnada Fergana olaylarının gerçekleşmesi, Ahıskalılara sahip çıkabilecek tek devletin Türkiye olmasına paralel gelişen bir durumdur.

1991 yılında bir konferans için Taşkent'te bulunan Nadir Devlet, Özbek meslektaşına;

"Ahıska Türklerine niçin böyle davrandınız?" sorusu yönelttiğinde *"Provokasyon oldu... Zaten biz onları buraya misafir olarak kabul ettik ama onlar misafirliklerini bilemediler!... Çünkü onlar bizden daha iyi yaşıyorlar!"* yanıtını almıştır.[179]

29 Mayıs 1989'da Fergana Vilayeti'ne bağlı Kuvasay İlçesi'nde nedeni tam olarak anlaşılamayan bir tartışmanın büyümesi sonucu, durum kavga ve ayaklanmaya dönüşmüş, sonrasında katliam ile sonuçlanmıştır. 3 Haziran 1989'da olaylar tekrar şiddetlenmiş ve Sovyet ordusunun müdahalesi ile son bulmuştur. Yaklaşık iki hafta süren olaylar sırasında çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir.

Olaylarda 112-117 kişinin hayatını kaybettiği bilinmektedir ve ölenlerden 63'ü Ahıskalı olduğu düşünülmektedir. Diğerleri ise polis ile birlikte olaylara karışan Özbekler'dir. Bu esnada 856 ev ve kamu binası yanmış ve zarar görmüştür. Ayrıca olaylara karışan 70.000 Özbek vatandaşından 800'ü kolluk kuvvetlerince yakalanmış, 420'si suçlu bulunmuştur.[180]

Sovyet yönetimi olaylardan sonra, konuyla ilgili olarak 26 Haziran 1989 tarihinde 503 sayılı ve 13 Temmuz 1989'da ise 292 sayılı kararları almıştır. Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan bu kararlarla, Fergana Vadisi'nde çatışmalardan zarar gören ve Orta Rusya'ya göç ettirilen Ahıska Türkleri'nin belirlenen bölgelerde yaşamaları ile ilgili temel esaslar belirlenmiştir.

---

[178] Kader Özlem, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, I. Cilt, Sayı: 2, 2008, s. 352.
[179] Nadir Devlet, "Azınlık Konumundaki Türk Topluluklarının Sorunları", **Bizim Ahıska Dergisi**, Sayı: 7, 2007, s. 21.
[180] Köylü, **Gurbetteki Vatan Kırgızistan: Ahıska'dan Fergana'ya Bir Sürgün, Bir Soykırım Hikâyesi,** s. 92.

Fergana olaylarına geniş bir perspektiften bakılacak olursa, 1989 yılı Gorbaçov'un SSCB topraklarında Perestroyka'yı aktarabilmek için çaba harcadığı bir dönem olduğu ve Gürcistan ile Özbekistan'ın SSCB'den ayrılma isteği duyduğu ön plana çıkmaktadır. Moskova'da ise KGB'nin Gorbaçov'u güç bir duruma sokmak için planlar yaptığı söylenebilir.[181] Özbekistan'da İçişleri Bakanlığı yetkililerinin zamanında gerekli tedbirleri almaması da yaşanan olayların neticesini etkilemiştir.[182]

Gorbaçov ve reform taraflarına karşı olan ordu ile KGB ve Komünist parti eski kadroları, Fergana olaylarının zeminini oluşturan girişimlerde bulunmuşlardır. Mevcut yönetimi güç bir pozisyona sokmak için, Ahıska Türkleri, Abhaz ve Güney Osetyalılar Gürcistan'a karşı kullanılmıştır ve Özbekistan'da artan Rus düşmanlığı, Ahıska Türklerine yönlendirilmiştir.

Ahıska Türkleri ilk sürgünün ardından yerleştirildikleri Özbekistan'da yeni bir düzen kurmuşlardı, fakat Fergana'daki acı olayların ardından sahip oldukları her şeyi tekrar arkalarında bırakmışlar ve gittikleri yerde Özbekistan'da yaşadıkları aynı sorunları tekrar yaşamışlardır.

Fergana'da yaşanan olaylar dünya basını ve kamuoyunun Ahıska Türkleri dramından haberdar olması açısından önemlidir. Sorunun uluslararası bir boyut kazanması ve Ahıska Türkleri'nin bu durumuna kayıtsız kalamayan aktörlerinde soruna müdahale etmesi neticesinde, sorunun çözüme kavuşturulması yönünde somut adımlar atmak kolaylaşacaktır.

Fergana'daki acı olaylardan altı gün sonra İzvestia Gazetesi'nde çıkan bir haber gelecekte yaşanacak kötü durumların habercisi niteliğindeydi. *"Acılar daha sönmedi, devam ediyor..."*[183] Nitekim bundan sonra yaşananlar bu öngörüyü doğrular nitelikte olmuştur.

1989 Fergana olaylarından sonra Özbekistan'ı terk ederek Rusya Federasyonu'na yerleşen Ahıska Türkleri için Krasnodar Eyaleti'nde sıkıntılı bir dönem başlamıştır. Çeçenistan'daki savaşla beraber Ahıska Türkleri'nin Krasnodar'daki durumu, o dönemde Rusya Federasyonu'ndaki etnik ayrımcılığın önemli ve uzun süredir devam eden bir örneğini ortaya koymaktadır.

---

[181] Aslan, **Ahıska Türkleri**, s. 14.
[182] Bayraktar, **Bilinmeyen Yönleriyle 1989 Fergana Faciasının İçyüzü**, s. 57.
[183] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, s. 120.

Sovyetler Birliği'nde 1989 yılında yapılan sayımlara göre, Krasnodar Eyaleti'nde 2.315 Ahıska Türkü yaşamaktaydı. Bölgedeki resmi otoriteler, olaylardan sonra Özbekistan'dan bölgeye gelen yaklaşık 13.000 Ahıska Türkünü Rus vatandaşı olarak kabul etmeyi reddetmiştir. Hatta onları sınır dışı etmek için çabalamıştır. Devlet vasıtasıyla gerçekleşen bu baskının en önemli aracı Krasnodar'daki aşırı milliyetçi Kosaklar ve Ermeniler olmuştur.[184]

Ahıska Türkleri, 1989'da Özbekistan'daki olaylardan kaçarken, Sovyet vatandaşları olarak hiçbir uluslararası sınırı geçmemişlerdir. Fakat Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılması, onları bürokratik bir karışıklık içine sokmuştur. Sovyetler Birliği'nden ayrılan devletlerin hiçbirisinin vatandaşlığını alamayınca, var olmayan bir devletin vatandaşları olarak ortada kalmışlardır. Özbekistan'dan ayrılırken ikamet kayıtlarını sildirmemelerini bahane olarak öne süren Krasnodar'daki yerel otoriteler de, Rus vatandaşlığı vermeyi reddetmiştir. Bu sırada Özbekistan'da ülkeden ayrılanları tanımadığını açıklayınca, Krasnodar'daki 13.000 kadar Ahıska Türkü uyruksuzluk statüsünden dolayı, büyük bir sorun yaşamaya başlamıştır.[185]

Perestroyka süresince ve 1990'lı yıllarda Krasnodar Eyaleti'nde aşırı sağcı bilim insanları ve medya üyeleri, Slav olmayan halklara karşı kullanılmak amacıyla faşist bir ideoloji formüle etmişlerdir. Bu durum Rus Kazak milliyetçiliğinin yeniden ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu hareketin ideologları, Türk ve Slav halklarının uyuşmazlığını ispatlayan bilimsel olmayan teorilerin propagandasını yapmıştır. Bu teorilere göre; Ahıska Türkleri ve diğer etnik azınlıklara, vatandaşlık hakkı verilmesi halinde bölgede etnik ögeler arasında çatışmaların meydana geleceği iddia edilmiştir. Devlet kontrolündeki yerel medya da, Ahıska Türkleri ve diğer etnik azınlıklara karşı milliyetçi duyguları sürekli tahrik etmek suretiyle yabancı düşmanlığını daha da kuvvetlendirmiştir.

1997 yılından itibaren Rusya Federasyonu'nun Ahıskalıların Türkiye'ye göç etmek zorunda olduklarına dair açıklamaları, Krasnodar'daki yerel yöneticileri sert tedbirler almaya yöneltmiştir. Bu kapsamda 1997-2000 yılları arasında bir grup

---

184 Mahmut Sezgin ve Kamil Ağacan, **Dünden Bugüne Ahıska Türkleri Sorunu**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara Çalışmaları, Ankara, 2003, s. 22.
185 Sezgin ve Ağacan, **Dünden Bugüne Ahıska Türkleri Sorunu**, s. 22.

Ahıskalı, yerel yöneticilerin baskısıyla Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılmıştır.[186]

Bu dönemde Ahıskalıların en büyük sorunlarından biri eğitim alanında olmuştur. Ahıskalı öğrenciler hem mülteciler için hazırlanmış ayrı okullara gitmek zorunda bırakılmış, hem de eğitim alanında ayrımcılığa uğramışlardır. BM Gözlemci Komitesi, Mart 2003'te özellikle Ahıska Türklerine karşı bu ayrımcı uygulamaları nedeniyle, Rusya Federasyonu'nu kınamıştır. Bölgedeki bazı sivil toplum kuruluşları da BM Komitesinin bu kararından önce, bölge halkının dikkatini ayrımcı uygulamalara çekmek amacıyla konuyu gündeme taşımaya çalışmış fakat olumlu bir sonuç alamamıştır.

Eğitim alanındaki bu ayrımcı uygulamalardan kurtulmak isteyen Ahıska Türkleri, Krasnodar halkının desteğini kazanmak istemişler, fakat buradaki yöneticilerin buna engel olmasınedeniyle, girişimlerini başaramamışlardır. Krasnodar'daki yerel yöneticilerin, halkı Ahıskalı Türklere karşı kışkırtmaları bölge halkının Ahıskalı Türklerden nefret etmesine sebep olmuştur. Bölgede yaşanan sorunların zamanla sürekli Ahıskalı Türklere atfedilmesi, onlara karşı nefret duygularını ve etnik ayrımcılığı tetiklemiştir.[187]

Krasnodar'da Ahıskalı Türklere karşı yapılan insan hakları ihlallerinden en sert olanı, onların geçim kaynaklarına yoksul bırakılmalarıdır. Tamamına yakını kırsal alanda yaşayan Ahıskalıların, oturma izni belgesi olmadan tarım alanı kiralamaları ve pazarda ticaret yapmaları olanaksızdı. Yerel yöneticilerin yaratmaya çalıştığı durum buydu. Bu bağlamda Krasnodar yönetiminin Haziran 2002'de tarım amaçlı toprak kiralamasını önleyen bir yasayı uygulamaya koymasıyla Ahıska Türkleri'nin çaresizliği doruk noktasına ulaşmıştır. Bununla birlikte geçim kaynaklarından yoksun bırakılan yaklaşık 40 Ahıskalı, 10 günlük açlık grevine başlamıştır.

Açlık grevi, tam olarak amacına ulaşmamıştır. Genel olarak başarılı olmasa da hem insan hakları örgütlerinin, hem de BMMYK'nin dikkatini sorun üzerine

---

[186] Arif Yunusov, **Meskhetian Turks: Twice Deported People**, The Research Document Published the Institute of Peace and Democracy, Bakü, 2000, s. 48.
[187] Sezgin ve Ağacan, **Dünden Bugüne Ahıska Türkleri Sorunu**, s. 23.

çekmeyi başarmış, yeterli sayıda destek elde edildikten sonra, durum uluslararası alana taşınmış ve "Uluslararası Af Örgütü" devreye girmiştir.

Rusya Federasyonu Krasnodar'daki insan hakları uygulamalarının iyileştirilmesi konusunda yetersiz kalmıştır. Gürcistan ise geri dönüşü uygulamama politikasını sürdürmüştür. Ahıska Türklerinin sorunun çözüm olarak öne sürülen entegrasyon ve geri dönüş programlarının uygulanması imkansız hale gelmiştir.

Bu dönemde uluslararası kurum ve büyükelçiliklerin yanında ABD ve Rusya Federasyonu'ndaki tanınmış insan hakları örgütleri arasında uluslar ötesi bir dayanışma ağı oluşmaya başlamıştır. Bu ağın genişlediği dönemde Krasnodar'daki baskıdan bunalan Ahıska Türkleri, hiç beklemediği bir anda ABD desteğini yanında bulmuştur. Bu durumu ilginç kılan husus ise Türk ve Müslüman devletlerin konuya ilgi göstermemesi fakat hiçbir ilgisi bulunmayan ABD'deki Yahudi kuruluşlarının Ahıskalıların sorununa çözüm üretmek için çaba sarf etmesidir.

Uluslararası insan hakları örgütleri, Krasnodar'da yaşanan olaylara müdahale etmeye 2002 yılında başlamıştır. Bu ilginin başlamasında, Ahıska Türklerine yönelik baskının yoğunluğunun bu dönemde artması ve bunun sonucunda yaşanan bazı olayların Amerikan basınına yansıması etkili olmuştur. Ekim 2002'de Krasnodar eyaletinde, Uluslararası Af Örgütü'nün Washington bürosu, Krasnodar'daki insan hakları eylemcileri, Ahıskalı temsilciler ve Amerikan mülteci sorunlarıyla ilgili yetkilileri bir araya gelerek sorunu tartışmışlardır. Toplantıda ABD'ye göç programının temeli atılmıştır.

ABD Dış İşleri Bakanlığına ait bir heyet, konuyu yerinde incelemek üzere Krasnodar eyaletini ziyaret etmiştir. Heyetin olumlu raporu sonucunda ABD tarafından mülteci statüsünde kabul edilen ilk grup 2004 yılının ilkbahar ayları itibariyle ABD'ye hareket etmiş ve 2006 yılının sonuna kadar göç hareketi devam etmiştir.

Krasnodar'da uğradıkları ayrımcı uygulamalardan kurtulmak için ABD'ye göç etmek zorunda kalan Ahıska Türkleri, bu göçle daha önce bir kıtada yaşarlarken şimdi kıtalararası bir bölgeye dağılarak yaşamak zorunda bırakılmışlardır.

Ahıska Türkleri sorununun uluslararası bir boyut kazanmasında Kırgızistan'daki Ahıska Türklerine saldırının da payı vardır. Kırgızistan

Cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev 6-7 Nisan 2010 tarihinde halk ayaklanması ile devrilmesinden sonra iktidara Bakiyev karşıtı liderler gelmiştir. Nisan 2010'da ayaklanmayla iktidarı ele geçiren muhalefet, ülkede kontrolü sağlayamamıştır. Bunun sonucunda belirli bölgelerde çatışmalar çıkmış ve devlet otoritesi tam anlamıyla kurulamamıştır. Bu gelişmeler sonrasında iki önemli olay meydana gelmiştir.[188] Bu kapsamda biri başkent Bişkek'e yakın olan Mayevka köyünde ve nispeten küçük ölçekli; diğeri ise güneydeki Celalabad ve Oş eyaletlerinde ve büyük ölçekli etnik çatışmalar yaşanmıştır.

Kırgızistan'da başlayan kanlı ayaklanmaların ardından merkezi otoritenin tamamen zayıflamasıyla ülkenin yapısal sorunları, ülkedeki toplumsal şartları da ağırlaştırmıştır. Bişkek'e yakın Ahıska Türkleri'nin yoğun olarak yaşadığı Mayevka köyünde Rus, Çeçen ve Ahıska Türklerine ait 700 hektarlık ekili tarlalar Kırgız göstericiler tarafından ele geçirilmek istenmiştir. Ahıskalı Türklerin direnişi sonucunda 19 Nisan 2010'da çıkan kanlı çatışmalarda, biri Ahıska Türkü olmak üzere toplam beş Kırgız hayatını kaybetmiş, 20 kişi de ağır yaralanmıştır. Gece boyunca süren kundaklamalar sonucunda Ahıska Türklerine ait bazı ev ve iş yerleri de yıkılmış ve yakılmıştır.[189]

Çatışmalar ve yağma sebebiyle azınlıklar, evlerini ve mallarını bırakarak köyü terk etmişlerdir. Olaylarla ilgili Geçici hükümetin İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan resmi açıklamaya göre, etnik ayrılıkların yükseldiği köye 200 polisin gönderilerek asayişin sağlandığı bildirilmiştir. Olaylardan sonra köyü ziyaret eden Türkiye'nin Bişkek Büyükelçisi, *"Türkiye Cumhuriyeti tarafından Ahıska Türklerine her türlü yardımın yapılacağını, yıkılan ve yağmalanan evlerin yeniden onarılmasında maddi destek verileceğini"* açıklamıştır.[190] Nitekim Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, yıkılan beş evin yeniden inşasını ve 15 evin onarımını tamamlayarak, Ekim 2010'da sahiplerine teslim etmiştir.[191]

Orta Asya'nın ekonomik açıdan en zayıf ülkelerinden olan Kırgızistan, bağımsızlığını kazandığından itibaren önemli olaylara sahne olmuştur. Bu

---

188 Yaşar Sarı, "Kırgızistan'da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev'in Düşüşü", **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, V. Cilt, Sayı: 9, 2010, s. 44.

189 Nezir Aliyev, (Editör: R. Bayraktar), "Kırgızistan Mayevka Olaylarında Yaşananlar", **Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu**, Astana Yayınları, Ankara, 2014, s. 268.

190 Aliyev, **Kırgızistan Mayevka Olaylarında Yaşananlar**, s. 269.

191 Aliyev, **Kırgızistan Mayevka Olaylarında Yaşananlar**, s. 269.

çerçeveden bakıldığında iki devrim, biri küçük diğer ikisi büyük çaplı olmak üzere üç etnik çatışma yaşanmıştır.

Bu çatışmaların benzer özelliklerinden birincisi, ülkedeki yapısal problemlere çözüm üretmede başarısız olan iktidarın meşruiyetinin zaman içerisinde zayıflamaya başlaması ve iktidarın halk hareketiyle el değiştirmesidir. İkincisi, etnik çatışmaların tamamının iktidar değişimlerinin yaşandığı dönemde merkezi otoritenin kaybolmasıyla ortaya çıkmış olmasıdır. Örneğin; SSCB'nin son döneminde merkezi otoritenin yıkılma sürecinde ilk olay, Fergana Vadisi'nin Özbekistan bölümünde Mayıs 1989'da Ahıska Türklerine saldırı ile başlamış, vadinin Kırgızistan bölümünde ise Haziran 1990'da Kırgız-Özbek çatışmasıyla son bulmuştur. Bundan 20 yıl sonra yaşanan çatışmalarda benzer bir sıralamaya göre ortaya çıkmıştır. Merkezi otoritenin yok olmasından güç alan Kırgız gruplar, Ahıska Türkleri ve diğer azınlık gruplara saldırarak bazılarının ölümüne neden olmuştur.

Bu olaylar değerlendirildiğinde ev sahibi halk önce küçük grup üzerinde nefretini ortaya koyarak milliyetçilik duygularını ateşlemiş, daha sonra düşman olarak belirlediği grubun üzerine yürümüştür. Maalesef olaylar sırasında günah keçisi olarak Ahıskalılar kullanılmıştır. Bu bağlamda sürgün kararının gerçek amacının ortaya konulması, günümüze kadar süregelen sorunların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

5.5. Mücadelelerin Uluslararası Arenaya Taşınması

Mücadelenin uluslararası ortama taşınmasında, Fergana olayları sonrasında Birleşmiş Milletler tarafından sorunun insan haklarına aykırı olarak meydana geldiğinin raporlara yansıması oldukça etkili olmuştur. Göç politikalarını gerçekleştiren yönetimlerin eleştirilmesi, sorun farklı boyuta taşımıştır.

Ahıska Türkleri, 1956 Kararnamesine kadar Sovyet politikalarına bağlı olarak ve bunun sonucunda *"özel iskân rejimi"* ile kendilerini temel düzeyde medeni haklarından yoksun bırakan, çok zor koşullarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Ahıska Türkleri'nin örgütlü bir şekilde yürütmüş olduğu mücadele sonunda ilk olarak 30 Mart 1968'de SSCB Yüksek Prezidyumu Ahıska Türkleri'nin diğer Sovyet yurttaşları ile eşit haklara sahip olması gerektiğini ifade eden bir karar almıştır. 1974'te alınan karar ile farklı bölgelerde yaşayan Ahıskalılar vatanlarına dönme

hakkını elde etmişlerdir. Bu kararlar 1979 yılına kadar Gürcistan engelini aşamayarak uygulanamamıştır. 1981-1988 yılları arasında 1300 kişinin Gürcistan'a dönüşü sağlanmış ise de bu grubun yarısı etnik şiddet eylemleri yüzünden ülke dışına kaçmak zorunda kalmışlardır.[192]

Mayıs 1996'da gerçekleştirilen "BDT Konferansı" Ahıska Türkleri sorununun kamuoyunun dikkatini çekmesi açısından önemli bir girişimdir. AGİT, BMMYK ve Uluslararası Göç Örgütü (UGÖ) tarafından düzenlenen konferansta, kendi istekleri dışında farklı ülkelerde sığınmacı konumunda olan ve ülkelerine dönmek isteyen toplulukların durumları görüşülmüştür. Konferans sonunda yapılan açıklamalara ek olarak *"sürgün edilmiş halklara mensup kişilerin gönüllü olarak vatanlarına geri dönme haklarının var olduğu"* konusuna da vurgu yapılmıştır.[193] Uluslararası kamuoyunun, Ahıska Türklerinin hâlâ sürgünde olduğunu ve vatanlarına dönüş sorunları yaşadıklarını öğrenmesi açısından önemli bir gelişmedir.

Uluslararası kuruluşların dünya kamuoyunun dikkatini Ahıska sorununa çekmesindeki amaç, sorunun insan hakları ile ilgili olmasıdır. Tarafların hak ve yükümlülüklerine göre çözüm odaklı bir baskı oluşturulması anlamında, uluslararası kuruluşlar soruna uluslararası hukuk bağlamında tepki göstermektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Ahıska Türkleri'nin vatanlarına dönmelerinin sorumluluğu Gürcistan'a geçmiştir. Gürcistan, başlarda sorunu göz ardı etmekteydi, fakat sorunun uluslararası bir nitelik kazanmasıyla birlikte yakından ilgilenmeye başlamıştır. Gürcistan'ın 1999 yılında Avrupa Konseyi'ne kabul edilmesinde, Ahıska Türkleri'nin yurtlarına geri dönmelerini sağlamaları taahhüdünü vermelerinin payı büyüktür. Buna göre: Gürcistan 12 yıl içerisinde Ahıska Türkleri'nin vatanına dönmelerini sağlamış olacaktı. 2007 yılında Gürcistan, Ahıska Türkleri'nin vatanına dönmelerini kapsayan bir düzenlemenin mecliste onaylanmasını sağlamıştır. Bu yasaya göre, 2008-2009 yıllarında başvurular yapılacak, 2010 yılından başlayarak da *"vatana dönüş statüleri"* verilecekti. 2008'in başından itibaren başlaması gereken müracaatlar 6 ay gecikmeli olarak başlamıştır. Bunun sebebi istenen belgelerin fazla olması ve kullanılan dilin Gürcüce olmasıdır. Bu koşullarda 14 bine yakın kişi başvuruda bulunmuştur. Ayrıca Gürcistan'ın 2007

[192] Sezgin ve Ağacan, **Dünden Bugüne Ahıska Türkleri Sorunu**, ss. 26-27.
[193] M. Akif Kütükçü, "Ahıska Türklerinin Haklarının İadesi ve Vatana Dönüş", **Bizim Ahıska Dergisi**, Sayı: 2, 2005, s. 18.

yılında bu yasayı uygulamaya koymasında en önemli ve baskın rol uluslararası kurum ve kuruluşlardadır. Bu konuda ise lider aktör, 1999 yılından itibaren Avrupa Konseyi'dir. Süreç içerisinde, söz edilen kurum ve kuruluşların yanı sıra taraf olan devletler de sorunda etkili olabilmektedir.

Gürcistan, Avrupa Konseyi'ne verdiği sözden dolayı, 2011 Haziran ayından beri Ahıska Türkleri'ne *"vatana dönüş statüsü"* vermeye başlamıştır. Bu süreçte, Gürcistan'ın oyalama çabaları göze çarpmaktadır ve bu durum Avrupa Konseyi raporlarına yansımıştır.

Özel iskân yerlerinde kayıtlı olan sürgün ve tahliye edilmiş kişilerin sayısına ilişkin 15.07.1949 tarihli belge**:**

Tablo III.

BELGE: XI[12]
Özel iskân yerlerinde kayıtlı olan sürgün ve tahliye edilmiş kişilerin sayısına ilişkin
15.07.1949 tarihli Belge:

Nüfus ve Gruplar	Toplam Sayı	Erkek	Kadın	16 yaş altı
Almanlar	1.093.490	286.311	435.413	371.766
Çeçen, İnguş, Karaçay Ve Balkarlar	463.633	114.139	148.919	200.578
Kırım Tatarları, Rumlar, Bulgarlar ve Ermeniler	192.953	55.594	73.346	62.013
Kalmuklar	77.663	22.380	29.577	25.706
Türkler	81.575	19.492	25.107	37.047
Baltik Arazilerinden	91.204	24.028	40.877	26.805
Moldova'dan	34.763	9.233	13.702	11.828
Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ile Karadeniz Bölgesinden	57.246	18.139	18.892	20.035
TOPLAM	**2.092.527**	**549.419**	**787.830**	**755.278**
Ukrayna Milliyetçileri	95.552	22.569	48.583	24.100
Vlasovcular	131.394	131.130	267	-
Litvanyalılar	46.456	13.553	19.698	13.305
Ukaznikler	22.498	11.744	10.754	-
Alman yanlıları	2.277	524	1.162	591
Mesih Tarikatı üyeleri	1.028	168	618	242
Kulaklar (köy zenginleri)	124.585	34.316	41.694	48.574
Polonyalılar	31.988	8.580	12.473	11.435
Diğerleri	3.232	515	1.899	818
TOPLAM	**459.510**	**223.000**	**137.145**	**99.365**
GENEL TOPLAM	**2.552.037**	**772.419**	**924.975**	**854.648**

Albay V.V. ŞİYAN
SSCB İçişleri Bakanlığı Özel İskân Yerleri Başkanı

Kaynak: Rusya Devlet Arşivi (GARF), F.R-9479, Koleksiyon, *http://www.ahiska.org.tr/wp_pdf/sayi16/parcali/09_sayi16.pdf*, (Erişim Tarihi: 03.11.2016).

5.5.1. Konferanslar

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, uluslararası konjonktürün içyapısındaki değişiklikler, eski Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'ndeki çok boyutlu uyuşmazlıklar ön planda olduğu için, Ahıska Türkleri'nin mücadelesi dikkat çeken konulardan olmamıştır. 1996 Mayısında, "Bağımsız Devletler Topluluğu ve Alakalı Komşu Devletlerdeki Mülteciler, Yerinden Edilmiş Kişiler, Diğer Gönülsüz Yerinden Edilme Şekilleri ve Geri Dönenlerin Problemleri Hususundaki Bölgesel

Konferans" gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta Bağımsız Devletler Topluluğu'nda istekleri dışında yerinden edilen kişiler, mülteciler ve geri dönenlerin sorunlarından söz edilmektedir.

Söz konusu konferans bildirisinin içeriği özetle şu şekildedir:

Daha önceden sürgün edilmiş halklara mensup bulunan kişiler gönüllü olarak geri dönme hakkına sahiptir. Bu hak, transit geçişin güvenceye alınmasını, kendilerine ait malvarlığının yasaklanmamış kısmını birlikte götürmelerini ve tarihi vatanlarında birleşmeleri için yardımı da kapsar.

Uluslararası Topluluk, Ahıska Türkleri'nin yeniden yerleştirilmesine ilişkin düzenlemeleri resmen tanımıştır. Konferansta kesin sonuçlar elde edilememesine rağmen, sorun uluslararası bir nitelik kazanmıştır.

5.5.2. Müzakereler

Ahıska Sorunu BDT Konferansı'ndan sonra ilk kez 7-10 Eylül 1998'de La Haye'de AGİT Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri Max Van Der Stoel'in, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ve Açık Toplum Enstitüsü'nün Zorunlu Göç Projesi ile işbirliği ve ev sahipliği çerçevesinde Ahıska Türkleri'ni ilgilendiren hususlarda Rusya Federasyonu, Azerbaycan ve Gürcistan Hükümet Temsilcilerinin yanı sıra, bu ülkelerdeki Ahıskalıların Temsilcileri ve Vatan Örgütü'nün temsilcilerinin katılımıyla müzakereler gerçekleştirilmiştir.[194] Toplantıdan çıkan sonuçta, Gürcistan temsilcisinin muhalefeti karşısında, bu belgenin amaçları çerçevesinde Mesketya Türkleri kavramı benimsenmiştir.

Toplantı sonunda sorunla ilgili bazı konulara dikkat çekilmiştir. Birincisi, ilgili taraflar arasında Ahıska Türkleri ile ilgili mevcut bilgilerin teyit edilmesi ve daha çok bilgi elde edilmesidir. İkincisi, uluslararası kamuoyunun dikkatinin Ahıska Türkleri sorununa çekilmesidir. Üçüncüsü tüm siyasi hakların iadesinin önemine dikkat çekmektir. Dördüncüsü, insan haklarına saygı ile ilgilidir. Beşincisi, devletsiz statüsündeki Ahıskalıların sayısının azaltılmasına ilişkindir. Altıncısı, Ahıska Türklerinin yaşadıkları yerlerde etnik hoşgörü programlarının geliştirilmesi ve BDT

---

[194] Kütükçü, **Ahıska Türklerinin Haklarının İadesi ve Vatana Dönüş**, s. 18.

Konferansı'nda belirtilen konulara hassasiyet gösterilmesi gerekliliğidir. Sonuncusu ise sorunla ilgili gelecekteki faaliyetler için bir programın hazırlanmasıdır.[195]

Toplantıya katılan taraflar arasında, Ahıska Türkleri'nin söz konusu durumu ve geleceği hakkında bilgi alışverişi, konuya uluslararası toplumun ilgisini yönlendirmek, siyasi hakların önemini vurgulamak; insan haklarına saygı, vatansız Ahıska Türkleri'nin sayılarını azaltmak, Ahıska Türkleri'nin yerleştirildiği yerlerde etnik hoşgörü programının desteklenmesi ve geliştirilmesi yönünde adımlar atmak konuları üzerinde fikir alışverişleri sağlanmıştır. 1996 yılındaki Konferansta ortaya konulan prensiplerin uygulanması gibi konular ele alınmıştır.

15 Mart 1999'da Viyana'da düzenlenen toplantıda, La Haye toplantısına katılanların yanında, Ukrayna, Türkiye, Birleşik Devletler ve Avrupa Konseyi'nden de katılımcılar yer almıştır. Toplantıda, Ahıska Türkleri'nin ihlal edilen haklarının geri verilmesi, anavatanlarına dönmeleri ve bulundukları bölgelerdeki statülerinin gözden geçirilerek, düzenlenmesi konuları ön plana çıkmıştır. Fakat somut bir çözüm önerisi getirilememiştir. Rusya Federasyonu Delegasyonu, Ahıska Türkleri'nin, Rus toplumuyla hukuki anlamda bütünleşmesi konusundaki anlaşmayı kabul etmemiştir. Aynı Delegasyon Ahıska Türkleri'nin, Gürcistan'daki anavatanlarına dönmelerinin bütün çalışmalarda temel hedef olarak belirlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Gürcistan Delegasyonu geri dönen Ahıska Türklerinin vatandaşlık sorunun çözmek için taahhüt vermesine rağmen, önceden bahsedildiği gibi bunu Avrupa Konseyi'nde yer alabilmek için araç olarak kullanmaktan öteye gitmemiş ve vatandaşlık konusunda oyalama taktiği kullanmıştır.

Azerbaycan ve Gürcistan tarafından 1999 yılının sonu ve 2000 yılının ortalarında sırasıyla, Azerbaycan ve Gürcistan'da daha sonraki müzakerelerin gerçekleştirilmesi daveti Viyana toplantısına katılan taraflar açısından memnuniyetle karşılanmıştır. Fakat planlanan bu müzakereler gerçekleşmemiştir. La Haye müzakereleri ile Ahıska Türkleri açısından politik bir avantaj olarak görülen durum, uluslararası toplumun dikkatini güncel konulara vermesiyle yön değiştirmiştir.[196] Bu tarihten sonra Avrupa Konseyi'nin, Ahıska Türkleri sorununda lider rolü ile hareket etmesi beklenirken, uluslararası toplum ile eşgüdümlü çabaları yetersiz kalmıştır.

---

[195] Hakan Sargın, "Ahıska Türkleri ile İlgili Politikaların Stratejik Boyutu", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 77.
[196] Sargın, **Ahıska Türkleri ile İlgili Politikaların Stratejik Boyutu**, s. 78.

5.5.3. Kurulan Dernekler

5.5.3.1. Kırgızistan Ahıska Türkleri Derneği

1989 yılında faaliyete başlayan ve genel merkezi Bişkek'te bulunan derneğin Çu, Oş ve Celalabat'ta üç şubesi bulunmaktadır. Dernek genel başkanı, Mürefeddin Sakimov'dur.

5.5.3.2. Ahıska Medeniyet Merkezi

Azerbaycan'da yaşamlarını sürdüren, Ahıska Türkleri'nin sorunlarının belirlenmesi değerlendirilmesi ve bu sorunlara çözüm üretmek amacıyla Bakü'de kurulmuştur.

5.5.3.3. Kırıkhan Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği

Ahıska kültürünü korumak ve yaşatmak amacıyla faaliyet gösteren derneğin başkanlığını Kemal Avcı yürütmektedir.

5.5.3.4. Ahıska Türkleri Derneği

Başkanlığını Tevfik Haşimoğlu'nun yürüttüğü derneğin merkezi Almatı'dır. Ahıska'ya dönmek isteyenlere yardımcı olabilmek amacıyla faaliyet göstermektedir.

5.5.3.5. Ahıska Türkleri Ümit Cemiyeti

Merkezi Krasnodar olan cemiyetin başkanlığını Ekrem Bayrakdarov yürütmektedir. Vatan Cemiyeti'nin faaliyetlerine yardımcı olabilmek amacıyla, 18 Nisan 1994 tarihinde kurulmuştur.

5.5.3.6. As-Türk

Kırgızistan'da, Ahıska Türkleri'ni örgütleyen ve Ahıska Türkleri arasında yardımlaşmayı öngören dernektir. Başkanlığını Türk asıllı milletvekili Maksut İzzet yapmaktadır.

5.5.3.7. Ahıska Türkleri Cemiyeti

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin farklı bölgelerine sürgün edilen Ahıska Türkleri tarafından kurulan bir cemiyettir.

5.5.3.8. Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği

Merkezi Ankara'da bulunan derneğin başkanlığını Kıyas Aslan vekâleten yürütmektedir.[197]

5.6. Gürcistan İle Mücadele

Gürcistan'ın geri dönüş yasasını onaylamasıyla birlikte Ahıska Türkleri'nin geri dönüş süreci, Avrupa Konseyi'nin çabalarına rağmen ağır ilerlemektedir. Geri dönen Ahıskalıların Gürcü toplumuyla entegrasyonu beklenmektedir. Gürcü vatandaşlığının elde edilmesi ve entegrasyonun belirli bir seviyeden sonra asimilasyona dönüşme olasılığı Ahıskalıları endişelendiren konular arasında yer almaktadır. Çünkü vatandaşlıkla ilgili yasada temel esaslar belirsizdir. Bu nedenle geri dönen Ahıskalıların yasal haklarının Gürcistan'daki çoğunluk ve azınlık gruplara göre garanti altına alınması gerekmektedir. Geçmişte yaşanan sorunların tekrarlanmaması için azınlık hakları anayasal güvence ile düzenlenmelidir.

Gürcistan Anayasası'nın 14. maddesinde genel eşitlik ilkesi, 38. maddesinde de azınlıkların eşitliğine vurgu yapılmaktadır. Azınlıkların herhangi bir koşulda ayrımcılığa tabi olmayacağı belirtilmektedir. Buna göre Gürcü politikacılar da, bu düzenlemeyi gerekçe göstererek Gürcistan'da ayrımcılığın olmadığını ifade etmişlerdir.[198] Buna rağmen azınlık haklarıyla ilgili husus tartışılmalıdır.

Ahıskalılar daha önce de Gürcistan'a yerleşmişlerdir. Gelenlerin tamamı *"Gürcü kökenli Müslüman oldukları"* şartını kabul ettikleri için ülkeye yerleşmişlerdir. Bu şartı kabul edenler dahi, yerel yöneticilerin baskıları karşısında geri dönmek zorunda kalmışlardır. Aynı durumla karşılaşmamak için azınlık kavramının, azınlık statüsüne sahip birey ve devlet arasında karşılıklı hak ve yükümlülükler doğurduğu ve azınlıklara ilişkin olarak yerel, bölgesel küresel düzeyde yapılan anlaşma ile sağlanan koruma mekanizmaları olduğu iyi bilinmelidir.

Uluslararası alanda azınlık hakları ile ilgili çalışmaların ilk olumlu sonucu, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesine yansımıştır. 27. Maddede;

---

[197] Aslan, **Ahıska Türkleri**, ss. 22-23.
[198] Kamil Ağacan, "Gürcistan Türklerinin Sorunları: Çözüm mü Yeni Sorunlar mı?", **Stratejik Analiz Dergisi**, Sayı: 59, 2005, s .58.

"Etnik, dinsel ve dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklardan olan kişilerin, gruplarındaki öteki üyelerde birlikte, topluluk olarak kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakları yadsınamaz." ifadesi yer almaktadır.[199]

Adı ve içeriği doğrudan azınlıklarla ilgili olan ilk uluslararası belge *"Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildiri"*dir. BM Genel Kurulu'nun 47/135 sayılı Kararı'yla kabul edilen belgeyi önemli kılan nedenlerden biri, *"ulusal azınlıklar"* konusunun uluslararası resmi bir belgeye dahil edilmiş olmasıdır. Diğer nedeni ise, Bildiri'nin 4. maddesi ile azınlıkların korunması ile ilgili devletlere olumlu yükümlülükler getirilmesidir. Maddenin 1. ve 2. fıkralarına göre devletlerin;

"Hiçbir ayrım yapmadan yasa önünde eşitliği gerçekleştirme ve azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerini, dillerini, dinlerini geleneklerini, örf ve adetlerini geliştirmeleri için gerekli şartları, yaratmak amacıyla tedbirler almakla yükümlü olduğu" belirtilmektedir.[200]

AGİK'in 19-21 Kasım 1990 tarihleri arasında yapılan Paris Zirvesi'nde kabul ettiği *"Yeni Bir Avrupa İçin Paris Antlaşması"*nda da azınlıklar konusu ele alınmış ve 1-19 Temmuz 1991 tarihleri arasında Cenevre'de ulusal azınlıklar konusunda uzmanlar toplantısı düzenlenmesine karar verilmiştir.[201] Toplantı sonunda düzenlenen raporda, *"ulusal azınlıklar konusunun artık "milli yetkiye" dahil olmadığı, yani ülkelerin iç işleri olarak kabul edilmediği"* belirtilmek suretiyle, azınlıklar konusu farklı bir boyuta taşınmıştır.[202] Bu gelişmeye bağlı olarak 10 Temmuz 1992'de Helsinki Zirvesi'nde, doğrudan Avrupa Konseyi'ne bağlı *"Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği"* birimi oluşturulmasına karar verilmiş ve azınlıklarla ilgili belirlenen stratejilerin uygulanmasına geçilmiştir.[203]

Ahıskalılar azınlık grubu bağlamında düşünüldüğünde iki hakka sahiptirler. Bunlardan birincisi, *"var olma hakkı"*dır. Bu hak MSHS'nin 27. maddesi ve BM'nin Bildirisi'nde ayrıca belirtilmemiştir. Fakat söz konusu hak, azınlıkların ve onlara ait bireylerin haklarının temelini oluşturmaktadır. Nitekim *"ulusal, dilsel, dinsel ve*

---

199 Muharrem Balcı ve Gülden Sönmez, **Temel Belgelerde İnsan Hakları**, Danışman Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 108.
200 Naz Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, (2. Baskı), Su Yayınları, İstanbul, s. 38.
201 Balcı ve Sönmez, **Temel Belgelerde İnsan Hakları,** s. 362.
202 Gökçen Alpkaya, "Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler", **İnsan Hakları Yıllığı Dergisi**, Sayı: 14, 1992, s. 152.
203 Alpkaya, "Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri", **AÜ SBF Dergisi**, II. Cilt, Sayı 55, 2000, s. 3.

etnik" açıdan azınlık olarak tanımlanan bir grubun, fiziki olarak yok edilmesine yönelik faaliyetler 1948 tarihli *"Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi"* ile uluslararası bir suç olarak kabul edilmektedir. İkincisi ise, *"azınlık kimliğinin tanınması ve asimilasyona uğramama hakkı"*dır. Bu hakkın korunması, BM'nin Bildirisi'nde devletlere ödev olarak verilmiştir.[204]

Azınlıklarla ilgili hukuki belgelerde bireysel haklara, daha geniş yer verilmektedir. Buna göre azınlık olarak yaşamak zorunda kalan bir Ahıskalı, toplu haklara göre daha fazla bireysel haklara sahiptir. Kendi dilini ve azınlık haklarının temelinde yer alan ana dilini kullanma hakkı bulunmaktadır. Ahıskalıların kendi kültürel kimliklerini günümüze kadar korumalarının en önemli yolu bu olmuştur. Uluslararası hukuk da Ahıskalı Türklere bu hakkı tanımıştır.

Azınlıklara kendi dillerini kullanma konusunda özgürlük tanınması hakkı, kendi dillerinde eğitim görme hakkını da kapsamaktadır. Fakat bu hak, her koşulda kabul edilebilecek bir hak olarak görülmemektedir. Belirli sınırlamaları vardır. Örneğin; azınlık mensuplarının oranı ve dağılımı, ilgili devletin eğitim alanındaki alt yapısı gibi bazı ögeler, azınlıklar tarafından yapılacak talebin ilgili devlet tarafından karşılanmasını doğrudan etkilemektedir.

Bu hukuk belgelerinin hükümleri, Gürcistan'a belirli sorumluluklar yüklemektedir. Gürcistan ise uzun süre Ahıskalılar'ın geri dönüşünü kabul etmemekte direnmiştir. Avrupa Konseyi'nin baskısı sonucunda geri adım atmış ve bu amaçla hazırladığı yasayı onaylamak zorunda kalmıştır. Fakat bu sefer de Ahıskalıların kendi vatanlarına yani Ahıska'ya dönmelerini kabul etmemektedir. Bunun yerine geri dönüşüne müsaade edilen Ahıskalılar'ın, Gürcü yönetimi tarafından planlanan bölgelere gruplar halinde yerleşmeleri istenmiştir. Ahıska Türkleri'nin etnik bakımdan Türk değil, Gürcü olduğunu iddia eden geri dönüşten sorumlu Devlet Bakanı Georgi Haindrava, *"Gürcistan'a dönenlerin Ahıska bölgesine toplu olarak yerleştirilmesinin mümkün olmadığını, bu yüzden sonradan Türkleştirilen Ahıskalıların Gürcistan'ın her yerini vatanları olarak görmeleri gerektiğini"* belirtmiştir.[205] Gürcistan'ın bu yaklaşımı her şeyden önce Avrupa

[204] Alpkaya, **Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler**, s. 159.
[205] Rasim Bayraktar, "Özlenen Vatan, Çözüm Bekleyen Ahıskalılar", **Ahıska Dosyası Dergisi**, Sayı: 1, 2007, s. 22.

Konseyi Parlamenter Meclisi'nin 1428 sayılı Kararı'na aykırıdır. Ahıskalıların vatanlarına geri dönüşleri ile ilgili hususları düzenleyen söz konusu karar, Ahıska Türklerinin *"kendi bölgelerine dönmeleri"* koşulunu içermektedir. Gürcistan Avrupa Konseyi'ne üye olabilmek için bu koşulu kabul etmiştir. Diğer taraftan Gürcistan'ın bu tutumu, Çerçeve Sözleşmesi'nin 14. maddesine de aykırıdır. Söz konusu tutum, toplu olarak bir bölgeye yerleşecek Ahıskalılara kendi dillerinde eğitim verilmemesi için olların kasıtlı olarak dağıtılmak istendiği endişesini yaratmaktadır. Nitekim Gürcistan'ın bu konudaki gerçek niyeti, 2006 yılında hazırladığı *"Taslak Geri Dönüş Yasası"*nda açık bir şekilde orta çıkmıştır. Taslak yasaya göre, tanınan vatandaşlık hakları azınlık haklarını içermemektedir.[206] Ayrıca Çerçeve Sözleşme'nin 14. maddesinin 2. fıkrasında, özellikle *"geleneksel olarak yerleşilmiş bulunan yerler"* tabiri kullanılmamıştır. Buna göre, Ahıskalılar ifade edilmektedir. Bu sebeplerle Gürcistan, geri dönüşüne onay verdikleri Ahıskalıların Ahıska'ya yerleşmelerine müsaade etmek zorunda oldukları gibi, ana dillerinde eğitim almaları içinde sözleşmede öngörülen desteği vermek zorundadır. Aksi bir durum ayrımcılık anlamına gelecek veya bu şekilde değerlendirilecektir.

Gürcistan'ın gerçek niyeti, 21 Ocak 2000'de imzaladığı *"Ulusal Azınlıkların Korunmasına Yönelik Çerçeve Sözleşmesi"*nin Parlamento'daki onaylanma sürecinde ortaya çıkmıştır. Gürcistan Parlamentosu'nun 13 Ekim 2005'te kabul ettiği 1938-I sayılı Kararı'yla *"azınlık tanımı"*na açıklık getirilmiştir. Buna göre, Gürcistan'da yaşayan etnik gruplardan birinin azınlık olarak kabul edilebilmesi için Gürcistan vatandaşı olmaları; kendi dili, kültürü ve etnik kimliği bakımından yaygın bir nüfus oluşturmaları; uzun zamandan beri Gürcistan'ın bir bölgesinde yaşıyor olmaları ve bu bölgede nüfusun gene olarak çoğunluğunu oluşturmaları şartı getirilmiştir. Yani onaylanan karar, Ahıska Türklerinin ana vatanlarına *"Ahıska"*ya neden toplu bir şekilde kabul edilmeyeceğinin göstergesidir.

1938-I sayılı Karar, Ahıskalılar için iki açından önemlidir. Öncelikle, sürgün edilerek vatanlarından koparılan Ahıskalıların, azınlık statüsünü ve beraberinde haklarını kaybettikleri gibi bir durum ortaya çıkarmaktadır. Kendi iradeleri dışında, istenmeyen bir olayla karşılaşan Ahıskalıların bundan dolayı bu hakları kaybetmeleri kabul edilebilecek bir durum değildir. Diğer taraftan, azınlık hakkını vermek için bir

[206] Bayraktar, **Özlenen Vatan, Çözüm Bekleyen Ahıskalılar**, s. 25.

bölgede çoğunluk oluşturma şartını ararken, Ahıska Türklerini toplu bir şekilde ana vatanlarına yerleştirmeyi kabul etmemek, bu kararın altında art niyet aranması sonucunu doğurur. Gürcistan'ın geri dönenleri Ahıska'nın dışında küçük gruplar halinde yerleştirme isteği, onları zamanla asimile etme niyetinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

5.7. Ermenilerle Yapılan Mücadele

Soğuk Savaş sonrası Kafkasya merkezli güç dengesinde Rusya Federasyonu'nun yanında yer alan Ermenistan bulunduğu konum olarak siyasi, askeri ve jeopolitik bir noktadadır. Ermenistan'da konuşlanan Rus "Askeri Üssü"nün yarattığı etki ile bölgedeki diğer güçlerin ve küresel örgütlerin etkinliklerindeki azalış dikkat çekmektedir. Ayrıca askeri üssün varlığı bölgede Ahıska Türkleri'nin lehine sonuçlanabilecek barışın ortaya çıkmasına ve Ahıska sorununun çözümüne ilişkin önemli bir engeldir. Askeri Üsse ev sahipliği yapan Ermenistan, Kafkasya'daki politikasında gücüyle orantılı olmayan bir konuma yükseltilmiştir. Rusya'nın örtülü desteği ile işgal ettiği Azerbaycan topraklarından çekilmemesi, barış girişimlerinden olumlu yanıtlar alınamaması ve en önemlisi de bölgede kalan Ermenileri cesaretlendirmesidir. Bunun en somut örneği Cavakheti Ermenileri'dir. Cavakheti Ermenileri kendilerini Gürcistan'dan daha çok Ermenistan'ın bir parçası olarak görmekte ve bölge ile ilgili planlarının gerçekleşmesini engelleyecek olmasından dolayı Ahıska Türkleri'nin vatana dönüşlerine itiraz etmektedir.[207]

Samstkhe Cavakhetya bölgesinde yaşayan Ermeniler, Gürcistan hükümeti ile sorunlar yaşamıştır. Buna bağlı olarak, Ahıska Türkleri'nin bölgeye dönüşüne karşı bir tutum sergilemiştir.

Samstkhe Cavakhetya bölgesinde mevcut nüfusun yarısından fazlasını oluşturan Ermenilerin, Sovyetler Birliği dağılana kadar Rusya'nın şemsiyesi altında korunacaklarını ifade edebiliriz. Ermenilerin Ahıska Türkler'inin dönüşünü değerlendirirken hangi faktörleri göz önünde bulundurduklarına ilişkin kapsamlı bir

---

[207] Mustafa Üren, "Çıkar ve Güç Dengesi Kıskacındaki Ahıska Türkleri Sorunu", **Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 2, 2016, s. 21.

çalışma olmamasının yanı sıra Ermeni yetkililer Ahıskalı Türklerin dönüşüne ilişkin olumsuz görüşlerini açıkça ifade etmişlerdir.[208]

Ermenistan''ın desteklediği Cavakheti Ermenileri, Ahıska Türkleri'nin vatanlarına dönmesinin önündeki en büyük engellerden biridir. Cavakhetya bölgesinin Gürcistan devleti açısından potansiyel bir çatışma alanı olarak değerlendirilmesi gerekçesi ile Gürcistan yetkilileri, Türklerin bölgeye yerleşmesinin mevcut etnik kökenli sorunları daha da derinleştireceğin düşünmektedir. Bu çerçevede Ahıska Türkleri'nin özellikle Ermenistan devleti ile genel olarak Ermenilerle mücadelesi dikkat çeken hususlardan biridir.

5.8. Türkiye'nin ve Diğer Türklerin Ahıska Mücadelesine Destekleri

Güney Kafkasya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rus etki alanından çıkmış ve bölgesel güçlerin daha ön planda olduğu bir yapı olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak bölgedeki mevcut etnik ve bölgesel çatışmalar, bölgesel güçlerin güvenliklerini de tehdit edici bir düzeye ulaşmıştır. Bu ögelerden en çok etkilenen ülke Türkiye'dir. Bunun nedeni, Kafkas halkları ile sosyal, kültürel ve siyasi ilişkilerinin diğer aktörlere oranla daha güçlü olması gösterilebilir.

Rusya Federasyonu'nun bölgedeki hegemonik yapısına karşılık Türkiye, NATO'da olduğu gibi, ABD ile işbirliği içerisinde bölgedeki çıkar çatışmalarını güç dengesi politikası ile çözebilmeyi hedeflemiştir. Rusya Federasyonu'nun bu tutumu Türkiye'yi rahatsız etmekte ise de, Türkiye'nin güç dengesi politikası Ahıska Türkleri sorununa ilişkin politikalarını da doğrudan etkilemiştir.

Türkiye bu çerçevede Gürcistan ile olan ilişkilerine de önem vermiş; Osetya, Acaristan ve Abhazya sorunlarını Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunması ekseninde çözümlenmesi gerekliliğini savunmuştur.[209] Batıya eğilimi olan Türkiye, Gürcistan'ın da Rusya'nın baskısından kurtulabilmek amacıyla, NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programı kapsamında, Gürcistan Silahlı Kuvvetleri'nin NATO standartlarına ulaştırılmasına destek vermiştir.[210]

---

[208] Ayşegül Aydıngün ve İsmail Aydıngün, **Ahıska Türkleri: Ulus ötesi Bir Topluluk-Ulus ötesi Aileler,** s. 70.
[209] Kasım, **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, s. 112.
[210] Kasım, **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, s. 113.

Kafkasya, Orta Asya'ya geçiş için önemli olduğu kadar, Ahıska da bu bölgelere gidebilmek için bir giriş kapısı niteliğindedir. Dolayısıyla Ahıska stratejik ve jeopolitik önemi oldukça fazla olan hassas bir bölgedir. Fakat Ahıska Türkleri'nin yaşadıkları sorunların Türk siyasetinde yeri çok azdır. Bunun sebebi; Ahıska Türkleri sorunu konusunda, kamuoyunda eksik bir bilgilendirmenin olmasıdır. 14 Kasım 1944 sürgününden Türkiye'nin haberi olup olmadığı konusunda resmi bir belge bulunmamaktadır.[211] Dolayısıyla Türkiye'nin politikası da sürgüne farklı aktörler tarafından gelen tepkiler üzerine şekillenmiştir.

Ahıska Türkleri'nin tarihi yerleşim yeri olan Ahıska'ya, vatanlarına geri dönme hakkı olduğunu düşünen Türkiye, sınır bölgesinden sürgün edilen Ahıska Türkleri'nin sorunları ile yakından ilgilenmektedir. Bu sırada komşuluk ilişkilerine zarar vermekten de kaçınmıştır.[212]

Türkiye, Ahıska sorununa ilişkin politikasında 1990'lı yılların başında ilk defa Ahıska Türkleri'nin Türkiye'ye kabul ve iskânına ilişkin olarak, 2 Temmuz 1992 tarihli ve 3835 sayılı kanunun yürürlüğe girmesi ile somut bir adım atmıştır.[213] Bunun yanında yasal olmayan yöntemlerle Türkiye'ye ulaşan Ahıskalılar sıcak karşılanmıştır.

Gürcistan'a geri dönüş belirsizliğinin yanı sıra; Ahıska Türkleri'nin hâlâ yaşadıkları ülkelerin onlara karşı olumsuz tutumları, göçü zorunlu hale getirmiştir. Vatan olarak kabul edilen Türkiye, göçün en uygun olduğu yer olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahıskalı Türklerin Türkiye'ye göç etmesinin farklı nedenler bulunmaktadır. Bunların arasında yaşadıkları ülkelerdeki siyasi baskı ve iç savaşlar nedeniyle can güvenliklerinin tehlikede olması, daha rahat yaşam koşullarına erişebilme isteği ve daha önce göç edem yakınlarının tavsiyelerine uyma isteği gibi sebepler vardır. Göç yeni yaşam bölgesinde birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar, oturma ve çalışma izinleriyle vatandaşlık ve sosyal güvenlik haklarının elde edilmesi konusunda yaşanan sorunlardır. Bu sorunlar Ahıskalı Türklerin düzenledikleri

---

[211] Nusret Kopuzlu, "Nereden Nereye Geldik", **Bizim Ahıska Dergisi**, Sayı: 4, 2005, s. 4.
[212] Aktaş ve Buntürk, s. 139.
[213] Buntürk, **Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri**, s. 427.

konferanslarda gündeme getirilmiş, ayrıca bazı dernek başkanları ilgili bakanı ziyaret ederek yaşanan sorunu bizzat aktarmıştır.

Oturma izni ile ilgili yaşanan problemler, 2008 yılında yayınlanan bir genelgeyle çözüme kavuşturulmuştur. Ancak çalışma izniyle ilgili problemler varlığını sürdürmektedir. "*Ahıskalılar Vakfi*" başkanı Mehmet Oğuz bu durumla ilgili Türkiye'nin AB ile mevzuat bağlantısına dikkat çekmiştir. AB'ye göre, çalışma iznini İçişleri Bakanlığı değil Çalışma Bakanlığı vermektedir. Dolayısıyla İçişleri Bakanlığı tarafindan düzenlenen ikametgah tezkerelerine "*Çalışma izni verilemez.*" kaşesi vurulmaktadır. Çalışma izni olmadan, gizli olarak çalıştığı tespit edilen kişiler hakkında ceza uygulanmıştır.

Vatandaşlık hakkının alınmasından sonra ortaya çıkan önemli sorunlardan biri, *"diploma denkliği"* konusudur. Sorunun diğer sorunlar gibi bir çözüme ulaştırılmaması birçok kişiyi mağdur etmiştir.

Sosyal güvenlik haklarından mahrum kalınması da karşılaşılan bir diğer sorundur. Göç edilen ülkeden çalışmayla ilgili kazanılmış hakların Türkiye'ye aktarılamaması, bilhassa yaşlılık döneminde maddi ve manevi sorunlara sebep olmuştur.

Türk kamuoyunda Ahıskalıların sorunlarına ilişkin yeterli bilgi olmamasının yanı sıra, Türkiye devlet politikasının bir gereği olarak bu sorunla yakından ilgilendiğini göstermiş fakat siyasi partiler soruna kayıtsız kalmışlardır. Siyasi partiler sorumluluktan kaçınarak, Ahıska sorununu devletin imtiyaz alanı içerisinde olduğunu belirtmişlerdir.

Dışişleri Bakanı Davutoğlu konuyla ilgili olarak yaptığı konuşmada;

> *"Dönecek nüfusun belli olmasına bağlı, Ahıska bölgesinin gelişmesine ve kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla konut inşasından, istihdam ve eğitim fırsatlarının yaratılmasına kadar bölgede yaşayan yerel halkın da faydalanabileceği çeşitli projeleri Gürcistan makamlarıyla işbirliği içerisinde desteklemeye hazır olduklarını"* belirtmiştir.[214]

11-12 Ağustos 2004 tarihleri arasında Erdoğan tarafindan Gürcistan'a yapılan ziyaret sırasında, Ahıska Türkleri sorunu gündeme gelmiştir. Gürcistan

---

[214] Yunus Zeyrek, "Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu: Ahıskalı Kardeşlerimizin Arkasındayız", **Bizim Ahıska Dergisi**, Sayı: 20, 2010, s. 10.

Cumhurbaşkanı Saakaşvili'den *"Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne karşı yükümlülük üstlendiği Ahıska Türkleri'nin geriye dönüş sürecinin hızlandırılması"* istenmiştir. Buna karşılık Gürcistan'dan herhangi bir çözüm önerisi veya açıklama gelmemiştir.[215] 14 Kasım 2007'de, Gürcistan Başbakanı Zurab Nogaideli Başbakan Erdoğan'ın daveti ile Türkiye'yi ziyaret etmiştir ve Ahıska Türkleri sorunu hakkında Gürcistan'ın geri dönüş yasasını onaylaması çerçevesinde önemli bir adım atılmıştır. Erdoğan, Ahıskalıların Gürcistan'daki anayurtlarına dönüşünün iki devlet açısından da olumlu bir gelişme olarak dikkat çektiğini vurgulamıştır. Gürcistan Başbakanı ise Ahıskalıların korunması gerektiğine dikkat çekerek, halklar arasındaki dostluğun istikrarlı ve barışın hâkim olduğu bir bölgede yaşamaya zemin oluşturacağı üzerinde durmuştur.[216]

Eylül 2008'de Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, ABD'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirerek burada Ahıskalılarla da görüşmüştür. Türkiye'den çifte vatandaşlık talebinde bulunan Ahıskalılara, *"Elimizden geleni yapıyoruz ve sizi yarı yolda bırakmayacağız. Ahıskalıların kendi vatanlarına dönüşleriyle ilgili sorunlarıyla ilgileniyoruz demiştir."*[217] Cumhurbaşkanı Gül, 2011 yılında Strazburg'a gelmiş ve Avrupa Konseyi yetkilileri ile görüşmek üzere gelen DATÜB heyetini kabul etmiştir. Ahıska Türkleri sorununu yakından takip ettiğini ifade eden Gül yaptığı açıklamada;

> *"İlk zamanlar Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan gibi Orta Asya ülkelerinde görüşebildiğim Ahıska Türkleri ile şimdi Avrupa'nın merkezinde görüşebiliyoruz. Bu Ahıska sorunun ilerleme sağlanabildiğinin bir göstergesidir"* diyerek, Türkiye'nin Ahıska davasının arkasında olduğunu vurgulamıştır.[218]

2 Şubat 2011'de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve beraberinde bir heyet Kırgızistan'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Türk heyeti, TİKA Kırgızistan koordinatörü ile birlikte 19 Nisan 2010'da çıkan çatışmalarda hayatını kaybeden Ahıska Türkünün yaşadığı Mayevka köyüne giderek incelemeler yapmıştır.[219] Kendisi de Ahıska Türkü olan Devlet Bakanı Faruk Çelik bu ziyaret sırasında yaptığı

---

[215] Rasim Bayraktar, "Rusya'nın Kafkasya Politikası: İkilemler, Çelişkiler, Açmazlar", **2023 Dergisi**, Sayı: 46, 2005, s. 76.
[216] Yunus, Zeyrek, "Ankara-Tiflis Köprüsü: Ahıska", **Bizim Ahıska Dergisi**, Sayı 8, 2007, s. 16.
[217] Elnara, Muradova, "Cumhurbaşkanı Gül, ABD'de Ahıskalı Türklerle Görüştü", **Bizim Ahıska Dergisi**, Sayı: 11-12, 2008, s. 55.
[218] Fahri Uçar ve Ruşen Memmedoğlu, **Ata Yurttan Doğan Güneş**, II. Cilt, Datüb Yayınları, Kazakistan, 2011, s. 31.
[219] Nilüfer Devrişova, "Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Kırgızistan'da Ahıska Türkleri ile Görüştü", **Bizim Ahıska Dergisi**, Sayı: 21, 2011, s. 53.

konuşmasında, “Ahıskalıların vatanına dönmesi ve tekrar ocaklarının tütmesi konusunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağız bu konuyla ilgili TOKİ, TİKA ve bütün devlet kurumlarıyla, Ahıska Türkleri’nin yanında olduklarını” ifade etmiştir.[220]

Ahıska Türkleri’nin vatanlarına dönüş hakkı olduğunu kabul eden fakat herhangi bir sorumluluk almaktan kaçınan Türkiye'de, Bakan, Başbakan, Cumhurbaşkanı düzeyinde gerçekleştirilen toplantılarda Ahıska Türkleri’nin bu sorunlarına dikkat çekilerek destek vaat edilse de, uygulamada devlet adamlarının 14 Kasım'daki Anma Programlari’na katılmaması dikkat çeken bir öge olmuştur. Hâlbuki söylem ve uygulamadaki bu tezat durumun ortadan kaldırılması ve toplantılara katılım sağlanması öncelikle bürokratik düzeyde, sonrasında kamuoyu düzeyinde dikkatlerin bu soruna çevrilmesine yardımcı olabilirdi.

Türkiye, Ahıskalılar arasında birlik ve beraberliğin gerekli olduğu düşüncesinden hareketle DATÜB'ün kuruluşunu örtülü bir şekilde desteklemiştir. Ancak DATÜB'ün kurumsallaşmasına yetebilecek seviyede bir yardım söz konusu olmamıştır.

Kasım 2007'de Türk dünyasından sorumlu Devlet Bakanı Sait Yazıcıoğlu Ahıska Türkleri sorununun takip edilebilmesi için; *“Koordinasyon Kurulu”*nun oluşturulduğunu açıklamıştır. Fakat Ahıska Türkleri sorununun çözümüne ilişkin destek kapsamında kamuoyunun dikkatini çeken bir çalışma gerçekleştirilmemiştir.

Türkiye, Ahıska Türkleri’nin vatanlarına geri dönmelerini sağlayacak projeleri destekleyeceğini açıklamış, fakat bu projelerin hayata nasıl geçirileceği noktasına değinmemiştir. Bu konu Ahıskalıların vatanlarına dönüşünü doğrudan etkileyen bir ögedir.[221] Buna yönelik somut adımların ilki olarak, boş bir köyün yerleşime açılabilmesi amacıyla uzmanlardan oluşan kadroya fizibilite çalışması yaptırılması öngörülmüştür. Bu çalışmalar sonucunda uygun bir taslak plan hazırlanacak ve son olarak bu taslak plan için ihtiyaç duyulan maddi kaynağın bulunabilmesi için girişimde bulunulacaktır. Kaynak bulma açısından Avrupa Konseyi ve AB kaynaklarından faydalanabilme çerçevesinde Türkiye oldukça avantajlıdır. Ahıska Türkleri’nin vatanlarına dönebilmeleri konusunda

---

[220] Devrişova, **Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Kırgızistan'da Ahıska Türkleri ile Görüştü**, s. 53.

[221] Ayşegül Aydıngün, “Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü”, **Asam Bakış**, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, No 6, 2008, s. 16.

geliştirilebilecek bu eylemler neticesinde, belirsizliğin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.

2 Ocak 2012'de Bursa milletvekili Kemal Ekinci 7/81 esas numaralı soru önergesi ile mecliste Ahıska Türklerinin sorunlarına ilişkin olarak vatandaşlık hakları kazanımı ve eğitimlerine yönelik sorular yöneltmiş ve Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşleri ile ilgili olarak çözüm geliştirmeye çalışmıştır.

Tablo IV. 1991 Yılı İtibariyle Vatandaşlığımıza Alınan Ahıska Türkleri

KARAR YILI	**SAYI**
1991	2
1994	2
1995	1
1996	1
1999	1
2000	7
2001	353
2002	1.215
2003	826
2004	2.404
2005	1.182
2006	827
2007	529
2008	582
2009	6.050
2010	5.365
2011	180
TOPLAM	19.527

ABD, Kafkasya'ya bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin sisteme entegrasyonu ve enerji kaynaklarının dünya pazarına güvenli bir şekilde ulaştırılması çerçevesinde bir önem vermiştir. Enerji kaynaklarının taşınması amacıyla oluşturulan Doğu-Batı enerji koridorunun transit ülkesi olması ise bölgede Gürcistan'la ilişkilerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Gürcistan'ın istikrarına son derece önem vermiş ve ülkede kendisi ile işbirliği içerisinde olabilecek demokratik bir yönetim kurulabilmesi yönünde girişimde bulunmuştur.

Bu açıdan bakıldığında Ahıska Türkleri sorununa taraf olan son aktör ABD'dir. ABD'nin bu girişimi, Ahıska Türklerini, ABD'ye sığınma hakkı olan halklar listesine almasıyla başlamıştır.

Ahıska Türkleri'nin ABD'ye göçü için kampanya yapıldığı sırada, ABD yönetiminin dış politikasına ülke içinden ve ülke dışından sert eleştiriler gelmiştir. Bu eleştirilerin temelini ise ortaya çıkan tehditlerin diğer ülkelerin desteği olmadan ve asıl önemlisi sadece askeri güçle çözülemeyeceği yönünde olmasıdır.[222]

Krasnodar bölgesinden ABD'ye göç eden Ahıskalılar, yaşlıları dışında, Rusçayı çok iyi bilmektedirler.[223] Rus kültürüne olduğu kadar, Orta Asya'daki genel kültürel yapıya da hâkimdirler. ABD'ye yerleşen Ahıska Türkleri'nin bazıları yerel dil ve kültürü bilmeleri sebebiyle, başta Moskova olmak üzere, ABD'nin Orta Asya ve Kafkasya cumhuriyetlerine diplomatik personel olarak atanabilecektir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, ABD'nin Ahıska Türkleri sorununa yaklaşımı diplomatik temelde çözüm odaklı sürmüştür.

SONUÇ

Ahıska Türkleri'nin etnik kökenlerine dair çeşitli varsayımlar olsa da, yapılan çalışmalar Ahıska Türkleri'nin Türk boyu Kıpçakların torunları olduğunu ortaya koymaktadır. Kıpçaklar, Rusların sürgün politikası ile birlikte Ahıska'ya yerleşmek zorunda kalmışlardır. Ahıska bölgesi, daha önceki tarihlerde de birçok Türk boylarının vatanı konumundadır.

12. yüzyılda iki büyük göç dalgasıyla Ahıska'ya yerleşen Kıpçaklar, bölgeyi yaklaşık olarak sekiz asır boyunca kullanmışlardır. Ahıska, 1578-1829 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin idaresi altında kalmıştır. Bu süreçte Kıpçaklar, Hıristiyanlıktan İslam dinine geçerek, kendilerini *"Müslüman"* veya *"Türk"* olarak tanımlamaya başlamışlardır. Ahıska Türkleri sorununun başlangıcı, Rus idaresine geçmeleri, yani egemenlik değişimi sonucunda olmuştur.

---

222 Armağan Kuloğlu, "Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye", **Avrasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, IV. Cilt, Sayı: 8, 2002, s. 20.

223 Zeynettin Ağaoğlu, "Eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye Göç Eden Ahıska Türklerinin Göç Koşulları ve Sorunları, Yenibosna Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 62.

Ahıska ve Ahılkelek'in 14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması ile Rus Çarlığı'na savaş tazminatı karşılığında verilmesinde, ayrıca 16 Mart 1921 Edirne Antlaşması ile Ahıska Türkleri'nin haklarının koruma altına alınamaması, Ahıska Türkleri'nin kendini savunmasını zorlaştırmıştır. Ahıska Türkleri'nin sürgününde iki önemli öge ön plana çıkmaktadır: Yaşadıkları bölgenin coğrafi konumu ve etnik kökenleri. Kafkasya'yı işgal eden Rusya'nın ilk hedefi jeostratejik önemi ile ön plana çıkan Ahıska bölgesi olmuştur. Bundan sonra ise Rusya, kendi politik çıkarları doğrultusunda Ahıska bölgesinin denetimini elinde tutmuştur.

SSCB döneminde insanlığa karşı işlenen suçlar genel anlamda, Müslümanlara ve özellikle Türklere karşı işlenmiştir. Avrupa bilim çevrelerinin bu konu üzerindeki hassasiyeti anlayamaması ve yeterince ilgilenmemesi insani açıdan üzücüdür. Stalin döneminde gerçekleştirilen sürgünde Ahıskalı erkekler ülkelerini savunmak adına Kızıl Ordu'da görev yaparlarken, onların aileleri 1944'te acımasız bir şekilde yurtlarından uzaklaştırılmışlardır.

II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru, askeri ve siyasi yönden Türkiye'ye karşı avantajlı bir pozisyon kazanmak isteyen Sovyetler, 1944 sürgünü ile Ahıska'da yaşayan Türklerin rejim tarafından güvenilmeyen etnik grup olması sebebiyle, sürgün kararının amacını doğrudan ortaya çıkarmıştır. Bu sürgünle, jeostratejik bir bölgede yaşayan ögeler temizlenmiş ve Anadolu ile Türk dünyası arasındaki bağlantıyı sağlayan koridor da kapatılmıştır. 1944 Sürgünü ve Fergana olayları ile etnik temelli ve doğrudan Ahıska Türklerini hedef alan bir politika ile Ahıskalılar dünyanın dört bir yanına dağıtılmıştır.

Sürgün kararını veren Stalin, dağınık bir şekilde yaşayan ve kamp hayatına mahkûm bırakılan Ahıska Türkleri'nin, kolayca asimile olacaklarını öngörmüştür. Fakat kamp döneminin sona erdiği 1956 yılında bu bölgelerde yaşayan Ahıskalıların yaşadıkları zorluklarla daha çok birlik ve beraberliğe yönelerek, ortak kimlik altında birleşmeleri ile bu öngörünün doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Geri dönüş mücadelesi birleştirici bir öğe olarak Ahıskalıları birbirine yakınlaştırmıştır. Bu tarihten itibaren başlayan geri dönüş mücadelesi, Sovyet yönetimi üzerinde önemli bir etki yaratmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Ahıska Türkleri sorunu tamamen boyut değiştirmiştir. Daha önce Sovyetler Birliği'nin bir iç meselesi olarak algılanan

Ahıska Türkleri sorunu, uluslararası platforma taşınarak, tek bir devletin egemenliğine dayanan bir problem olmaktan çıkarak, çok aktörlü bir sürecin içerisine girmiştir. Siyasi niteliğinin değişmesinin ardından sorunun tarafları Rusya Federasyonu, Türkiye ve Gürcistan yeni aktörler olarak belirmiştir. Öte yandan sorunun temelini oluşturan Güney Kafkasya bölgesi de egemen tek devletin bir parçası olmaktan çıkıp, uluslararası sistemin bir alt bölgesine haline gelmiştir. Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan bölgenin yeni bağımsız devletleri olarak belirirken; BM, Avrupa Konseyi, AGİT, AB, ABD, Türkiye ve İran gibi küresel ve bölgesel düzeydeki örgüt ve devletler bölgedeki yeni aktörler olarak ortaya çıkmıştır.

Sovyetler Birliği dağılmadan önce, Ahıska Türkleri vatanına dönebilmek için egemen devlet statüsünde bir mücadele içerisinde iken, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yeni bağımsızlığını kazanan Gürcistan'a karşı "asimetrik bir güç mücadelesine" girmek zorunda kalmışlardır. Dağınık bir şekilde yaşayan ve örgütlenme konusunda ciddi problemler yaşayan Ahıskalılar için, en somut gelişme Avrupa Konseyi'nin olaya müdahil olmasıdır.

Ahıska mücadelesinde daha önce Sovyet yönetimi tarafından uygulamaya konulan "zayıflatma stratejisi" Gürcistan tarafından da sürdürülmüş ve Ahıska'ya geri dönmek isteyenlere, "*Gürcü Tezi"* gereği, Gürcü olduklarını kabul etmeleri ve Gürcü soyadı almaları şartını koymuşlardır. Avrupa Konseyi'nin de müdahalesiyle bu politikayı uygulayamayan Gürcistan, geri dönüş yasasını onaylamasına rağmen, süreci olumsuz etkilemekte ve özellikle Ahıska'ya geri dönüşe izin vermemektedir. Gürcistan'ın bu hareketi, AİHS'ye olduğu kadar, Avrupa Konseyi'nin 1428 Sayılı Kararı'na da aykırıdır. Söz konusu karar, Ahıska Türkleri'nin "kendi bölgelerine dönmeleri" öngörmektedir.

Uluslararası Ahıska Türk Dernekleri Federasyonu, 2004 yılı Aralık ayı başlarında ülkemizi ziyaret eden Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin'e, Ahıska sorununa dikkat çeken bir mektup göndererek, Ahıska Türkleri'nin sorunları karşısında Rusya'nın kayıtsız kalmaması gerektiğini ve çözüm için işbirliği yapması gerektiğini dile getirmiştir.

Başkan Yunus Zeyrek tarafından kaleme alınarak, Dışişleri Bakanlığı ve Rusya Federasyonu Ankara Büyükelçiliği aracılığıyla Putin'e iletilmesi istenen mektupta, Ruslar ve Türkler arasındaki savaşlara atıfta bulunularak, Rusların her

zaman Türk coğrafyasında ilerlediği vurgulanmıştır. 1828 savaşı sonrasında Ruslar, Anadolu'dan çekilmiş ise de Ahıska ve çevresi Rusya'ya bırakılmıştır. Ahıska 1918'de Türkiye'ye kavuşmuş fakat; Gürcü istilası sonrasında Sovyet Gürcistan'ına bırakılmıştır. Stalin devri Ahıskalılar için acı dolu yıllar anlamına gelmektedir. Stalinin ölümünün ardınan sürgün halkların bir çoğu ülkesine döndüğü halde, Ahıskalılar dönememiştir ve tarihi sorumluluğun gereği olarak Putin ve yönetiminden Ahıskalıların akıbetine ilişkin eyleme geçilmesi yönünde talepte bulunulmuştur.

Türkiye, Ahıska Türkleri'nin geri dönüş mücadelesini desteklerken sorumluluk üstlenmekten kaçınmayan fakat aynı zamanda bunu ABD ve Gürcistan ile olan ikili ilişkilerine yansıtmaktan çekinen bir tutum sergilemiştir. Çünkü Ahıska Türkleri sorunu, Gürcistan ile olan ilişkilerin olumsuz etkilenebileceği bir boyuttadır.

ABD açısından Ahıska Türkleri sorununa yönelik politikalar jeopolitik ve küresel çıkarlar çerçevesinde, Kafkasya'daki güç dengeleri göz önünde bulundurularak şekillendirilmiştir. Ahıska'nın jeostratejik konumundan ziyade, enerji hatları üzerinden geçmesinden dolayı, istikrarın sürdürülebilirliği ön plana çıkmıştır. Ahıskaya geri dönüş durumunda Türk-Ermeni çatışmaları olasılığına karşılık, Rusya Federasyonu'nu Krasnodar Eyaleti'nde sorun yaşayan Ahıska Türkleri'nin çok daha kısa mesafedeki vatanları Ahıska yerine, ülkesine göç etmelerini tercih etmiştir. Yani, sorunun Kafkasya bölgesinin istikrarını etkilemesine vermemiş; bu düzeyde bir politika izlemiştir.

Sonuç olarak, çalışmada elde edilen bilgiler de göz önünde bulundurulduğunda, Kafkasya bölgesinde istikrarsızlığa yol açan temel parametreler ışığında Ahıska Türkleri sorununun kısa vadede çözümünün bulunmaması, yeni politikalar geliştirme zorunluluğunu dile getirmiştir. Uzun vadede, kurumsal organlar aracılığıyla strateji geliştirerek, yeniden yapılanma yoluna gidilerek, sorunun üstesinden gelinebileceği söylenebilir. Söz konusu yapılanma tarihi Rus-Ermeni dostluk ilişkilerine karşılık, 12. yüzyıldaki Türk-Gürcü dostluğu ve işbirliğinin canlandırılması, Ahıska'nın merkezi yönetim ile olan bağlarının güçlendirilmesi ile mümkündür. Ahıska Türkleri'nin bir arada yaşayabilmesi için uygun zeminin oluşturulması bu açıdan önemlidir.

EKLER

Belge 1[224]

Ahıska'nın Son Günlerine Dair Bir Belge

Çarlık Rusya'sının Lenin ihtilâlıyla yıkılmasından sonra Kafkasya'da da şartlar değişmişti. Rusya'da yeni iş başına gelmiş olan Bolşevik yönetim, Brest-Litovsk Antlaşması'yla, 1878'de Türkiye'den kopardığı yerleri iade etmeye razı oldu. Hata Batum Konferansı'nda Ermeni ve Gürcüler de Kars, Ardahan, Batum ve Ahıska'nın Türkiye'ye katılmasını kabul etiler. Fakat 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra bölgeye gelen İngiltere'nin de kışkırtmasıyla Ermeniler Kars'ta, Gürcüler de Ahıska, Ardahan ve Artvin'i ele geçirmek için her türlü yola başvurdular. Tabii onların bu hareketi yerli ahalinin tepkisiyle karşılaştı.

Aşağıdaki Rusça gazete kupüründe Gürcistan hükümetinin silâhlı kuvvetleri tarafından Ahıska ve Ahılkelek ilçelerinde sıkıyönetim ilânından sonra halka hitaben yayınlanan askerî bir tebligatı sunuyoruz. Kendisini bölgenin genel valisi olarak takdim eden Tümgeneral Kvinitadze ve onun Genel Sekreteri Albay Gvelesiani'nin imzalarını taşıyan tebligat, bölge halkını sindirmek ve gözdağı vermek için düzenledikleri birtakım müeyyideler ve cezaları bildirmektedir.

Gürcistan Millî Arşivindeki Rusça belgenin tercümesi şöyledir:

Gürcistan Cumhuriyeti Hükümetinin Emirnamesiyle Ben Kvinitadze, Ahıska (Akhaltsikhe) ve Ahılkelek (Akhalkalaki) ilçelerinin genel valisi olarak atandım ve aynı zamanda bu ilçelerde (Ahıska ve Ahılkelek şehirlerinde) SIKIYÖNETİM ilân edilmiştir.

Sorumluluğumda olan Ahıska ve Ahılkelek sakinlerine ve yetkili mercilere bu durumu bildirerek açıklıyorum!

1. Sıkıyönetim kararı kapsamına giren bölgeler, İl Genel Kurulu (Общее Губернское Учреждение) Yönetmeliği Cilt:11 Madde:23'e eklenen kararlar gereğince yönetilmektedir.

2. Uyezdlerde (İlçelerde) sıkıyönetim ilân edilmesi sebebiyle kamu düzenini ve devlet güvenliğini sağlamakta olan hükümlerin geçerliliği sona ermekte ve (Уст.Пред.Прест.ст. I прим. II Прил. I) bütün bu yetkiler ordu komutanına geçmektedir.

3.Madde:10,11,12 ve 23. maddeye ek olan hükümler doğrultusunda bütün emirler ordu komutanına verilmiştir. Bunlar:

1) Savaş ihtiyaçlarını karşılayabilecek mesleklere sahip olan kişilerin ikametgâh yerlerinden uzaklaşmalarını yasaklamak;

2) Şahsî ya da toplu olarak mal varlıklarına el koymak;

224 Zeyrek Yunus, "Ahıska'nın Son Günlerine Dair Bir Belge"", Tercüme Yrd. Doç. Dr. Leyla Derviş, **Bizim Ahıska Dergisi**, Sayı: 45, 2017.

3) Ordu ihtiyaçları için gerekli olabilecek araç gereçlerle malzemelerin, aynı zamanda taşıma araçlarının, her türlü gıda, hayvan yemi, odun ve diğer ihtiyaç maddelerinin bölgeden çıkışını yasaklamak;

4) Yukarıda 2. ve 3. maddelerde geçen konularda askerî komutanları ve diğerlerini yetkilendirmek.

4. Sivil yetkililerin askerî yetkililere karşı olan sorumlulukları yasanın 23. maddesine eklenen 13, 14, 15 ve 16. alt maddelerine göre belirlenmelidir.

5. Sıkıyönetim ilân edilen bölgelerde ordu mensubu olmayan ve sivil kuruluşlarda çalışanlar, savaş dönemi hukukuna göre aşağıdaki suçları işledikleri durumlarda askerî mahkemelerce yargılanacak ve cezalandırılacaklardır:

1) Vatan hainliği ve iktidar partisine karşı isyan etmek.

2) Kasıtlı olarak kundakçılık eylemi yapmak veya kasten imhaya çalışmak ya da askeri teçhizatı, savaş gereçlerini, savunmada veya saldırıda kullanılabilir her türlü malzemeleri, aynı zamanda gıda rezervlerini ve hayvan yemlerini harap etmeye çalışmak.

3) Savaş bölgesinde su tesisatı, köprü, su barajı, alavere havuzu, baraj savağı ve tersanelere zarar vermek, sel gelmesi ya da su temini sıkıntısı olması ihtimaline karşı uyarıda bulunmayı ihmal etmek, su kuyusu, bataklık-bozuk araziden geçen tahtadan yapılmış köprü (corduroy road), yol, sığ yer veya diğer geçiş yollarını kasıtlı olarak imha etmek veya büyük hasar vermek.

4) Telgraf, telefon veya iletişim aracı olarak kullanılan diğer araç gereçler; demiryolu, tren vagonları veya demiryolu seyahat güvenliği için kullanılan yol işaretleri gibi kamu eşyalarını kasıtlı bir şekilde imha etmek veya büyük hasara uğratmak.

5) Tersane ve askeri birimlerin muhafızlarına veya nöbetçilerine saldırmak, askeri muhafızlara veya askeri ve sivil rütbeli milislere karşı silahlı direnişte bulunmak, nöbetçi veya askeri muhafiz ve rütbeli milisleri öldürmek.

6. Sıkıyönetim dâhilinde olan bölgelerde kamu güvenliğinin sağlanması ve devlet düzeninin korunması maksadıyla yetki ve yükümlülükler bölgenin genel valisine verilmiştir.

7. Genel valiler veya onlar tarafından yetkilendirilen kişiler aşağıdaki yetkilere sahiptir:

1) Kamu düzeni ve devlet güvenliği ihlallerini önlemek amacıyla taşınmaz mal sahiplerinin ve yöneticilerin yükümlüklerini gözlemleme ve mal sahibi tarafından yetkilendirilen yönetici kişileri belirleme işlemlerinde ve işten çıkarma yöntemlerine ilişkin zorunlu düzenlemeler içeren emirler yayımlamak;

2) Bu tür zorunlu düzenlemelerin ihlali durumunda ÜÇ ayı kale hapsi veya ÜÇ BİN rubleyi geçmeyecek cezalar belirlemek;

3) Madde 1'de açıklanan ve madde 2'de belirlenen zorunlu düzenlemeler doğrultusunda cezalı olanlara yönelik hükümleri yerine getirmek;

4) Bir ceza gerektirici suç ve kabahatlerin işlenmesi durumunda mahkeme huzurunda genel prosedüre tabii tutulması yerine önceden kamuya duyurulması halinde ve madde 2'de geçen ceza miktarını aşmayacak şekilde idari çözümlemeye dönüştürmek;

5) Mahkeme mercilerine henüz devir edilmeyen her bir soruşturma veya tahkikat dosyası için iki haftayı geçmeyecek bir süre zarfında incelenmek üzere Savcılıktan sunulmasını talep etmek;

6) Madde 20'de belirlenen yönetmelik ve savaş zamanı yasaları gereği bazı davaları askerî mahkemeye sevk etmek;

7) 6 ve 7 (19) madde başlıklarında geçen askeri mahkemelerin verdiği kararları onaylamak;

8) Her türlü milli, kamu ve özel toplantıları yasaklamak;

9) Belirli bir süreliğine ya da ilan edilen sıkıyönetim süreci boyunca her türlü ticari ve sanayi kuruluşlarının kapanışı için emirler vermek;

10) Olağanüstü toplantılara izin vermek, bir dahaki sınıf, şehir ve ilçe kuruluşlarının toplantılarını askıya almak ve kapatmak, gündemden çıkarılması gereken konuları belirlemek;

11) Sıkıyönetim süreci boyunca süreli yayınların faaliyetlerini durdurmak;

12) Eğitim kuruluşlarını bir ay süreyle kapatmak, ordu komutanın onayıyla – kurum yetkililerini de bilgilendirilerek- sıkıyönetim süreci bitinceye kadar eğitim kuruluşlarını kapatmak;

13) Sıkıyönetim bölgesi olarak ilan edilen yerlerde bazı kişilerin bulunmalarını yasaklamak;

14) İçişleri Bakanlığı'na bilgi verilerek bazı bireyleri en fazla sıkıyönetim süreci bitinceye kadar daha sıkı gözetim altında tutulmaları için Cumhuriyet'in iç yerleşim yerlerine sevk etmek, yabancı uyruklu vatandaşları ise sınır dışı etmek;

15) Sıkıyönetim süreci içerisinde gayrimenkul veya taşınır malların kullanılmasında suç teşkil eden işlemlerin tespiti veya yönetim ihmalleri neticesinde toplum için tehlikeli olabilecek sonuçlar doğurması durumunda gayrimenkuller üzerine haciz, taşınır mallara ve gelirine el koymak;

16) Sıkıyönetim süresi boyunca ilk üç basamak yönetiminde bulunmayan ve sınıf, şehir ve ilçe kuruluşlarında seçimle çalışan kişiler dışında bütün birim memurlarını ve diğerlerini görevden uzaklaştırmak.

Ahıska ve Ahılkelek Uyezdlerin Genel Valisi Tümgeneral Kvinitadze

Genel Sekreter

Albay Gvelesiani

Belge 2[225]

Rus Kaynağı'na Göre Ahıska'nın Düşüşü:

Ahıska'nın 1828 Felaketi[226]

Ahıska, Türklerin en güçlü kalelerinden biriydi. Türkler bu kalenin hiçbir zaman işgal edilemeyeceğini düşünüyorlardı. Hatta rivayet edilir ki, Ahıskalılar, gökyüzündeki ay indirildikten sonra Ahıska Camisi minaresindeki hilâlin alınabileceğine inanıyorlardı.

General Muraviev, 4 Ağustos'ta askerlerle Kür ırmağını geçti; Ahıska Kalesi önlerine geldi. Kaleyi dürbünüyle gözledi. Bu heybetli kale, Posof Çayı vadisinde inşa edilmiş, nehrin sol yakasında, sarp bir kayalık üzerinde yükseliyordu. Kalenin etrafında hendekler ve taştan burçlar bulunmaktaydı. Yüksek bir kayanın yamacında iç kale yer alıyordu. Girişi engelleyen çok sayıda mazgal vardı. Kalenin suya giden yolları kapatılmıştı. Kıyı boyunca istihkâmlar görünüyordu. Siperler ve tabyalarla zincirleme bir savunma seti oluşturulmuştu.

Kalenin içinde yer alan ve taştan yapılmış olan cami, her taraftan görünüyordu. Caminin muhteşem bir minaresi vardı. Minarenin tepesinde, güneş ışıklarıyla parlayan süslü hilâli dikkat çekiyordu. Caminin yanı başında o zamanlar çok ünlü olan İslâm Akademisi (medrese) yer alıyordu. Bu akademinin kütüphanesinde doğu kaynaklarına dair çok değerli el yazması eserler bulunmaktaydı.

Ahıska Kalesinin çevresinde Türk, Gürcü ve Ermeni ahalinin yaşadığı varoşlar bulunuyordu. Bu varoşların etrafında çam tomruklarından oluşturulmuş istihkâmlar vardı. Osmanlı kale topçusu, güçlü ve cephanesi boldu. Şehrin çevre tepelerinde Köse Mehmet Paşanın süvari kolordusu mevzilenmişti.

General Muraviev, kale ve etrafındaki bütün yapıları, mevzi ve istihkâmları inceledikten sonra Başkomutan General Paskeviç'e rapor vermek üzere kale önünden ayrıldı. O sırada Paskeviç, mızraklı Kazak çadırında oturmaktaydı. Köse Mehmet Paşa kuvvetlerinin kale surları önünde bulunduğunu öğrenince Paskeviç'in keyfi kaçtı. Ahıska'daki Türk kuvvetleri Rusların iki misliydi. Paskeviç, Karargâh Kurmay Başkanı General Saken ile askerî harekât hakkında müzakere etti. Paskeviç geri çekilmeyi düşünüyordu. Saken ise saygılı bir üslûpla Türk ordusuna taarruz imkânını ispatlamaya çalışıyordu. Bu durumda ön menzilde incelemeler yapmış olan Muraviev'in görüşünü sordu. Muraviev, "Kale, savunma tedbirleri alınmış bir hâldedir ve çok iyi muhafaza edilmektedir. Köse Paşa çok avantajlı bir şekilde mevzilenmiş bulunuyor." dedi.

Paskeviç, karargâhtakilere dönerek, "Duydunuz değil mi?" dedikten sonra General Saken'e hitaben, "Ben size bu şartlarda taarruz harekâtının uygun olmadığını söylemiştim. Bu şartlarda düşman çok avantajlıdır. Taarruz edemeyiz. Zira iki haftalık erzakımız var; ayrıca hayvanlarımız için yem tedarik etmek de çok zor…"

General Saken, "Haşmetmeab, ben bizim askerlerimizin savaşa hazır olduklarını düşünüyorum! Kazak kuvvetlerimizin cesaret ve kahramanlığından şüphemiz yok. Onlar, Türklerin esaretinde yaşayan Hıristiyan kardeşlerinin kurtuluşu için yine canlarını feda edeceklerdir. Ayrıca bizim askerî düzenimiz de daha ileridir. Gürcistan'daki Xerson Süvari Alayımızla Don Kazak Alayımız takviyeye gelecektir. Ben taarruz etmek fikrindeyim." dedi.

Muraviev de Saken'i destekledi ve. "Bizim başlıca hedefimiz Türk süvari birliğini imha etmek, sonra kaleyi kuşatarak işi bitirmektir." dedi.

[225] V.A. Georgieva, **Kafkas Duvarı Ardında**, (Tercüme: Orhan Uravelli), Moskova, 1989, ss. 248-255.

[226] "Rus kaynağına göre Ahıska'nın düşüşü: Ahıska'nın 1828 Felaketi", (Erişim) http://www.ahiska.org.tr/wp_pdf/sayi24/28_s24_SAYI-24.pdf (Erişim Tarihi: 13.12.2016).

Paskeviç'in yüzü buruştu. Yerinde duramıyor, sağa sola volta atıyordu. "Ya bizim taarruzumuzu püskürtürlerse, Borcom'dan başka kaçış yolumuz da yok! Nasıl geri çekileceğiz? Üstelik burası Azgur Kalesindeki Türk toplarının menzili içindedir. O hâlde nasıl kurtulacağız? Bizi nelerin beklediğini anlıyor musunuz beyler?" diyordu.

Saken, kararlı ve emin olarak Kafkas Kolordusunun hiçbir asker ve subayının geri çekilmeyi aklından geçirmediğini söyledi. Hatta herkes iki misli cesaretle savaşacaktır, diye ilâve etti.

Paskeviç itiraz etmedi. Bir süre sustuktan sonra, "Sizi anlıyorum ama büyük bir tehlike karşısında olduğumuzu düşünüyorum. Bütün orduyu kaybedebiliriz. Bu lanetli şehrin bize çok pahalıya mal olacağını önceden hissetmiştim. Çok iyi düşünmeliyiz." dedi.

Nihayet Saken, Başkumandanı ikna etti.

9 Ağustos gecesi bizzat Paskeviç komutasındaki sağ kanat kuvvetler birkaç kilometre yürüyüşle kaleye yaklaştılar. Bir anda Köse Paşa koluna saldırdılar. O sırada Muraviev, karşı tepelerde top ve tüfek atışlarıyla Türkleri oyalıyor, fakat sıcak temasa girmiyordu. Çünkü önünde kuvvetli istihkâmlar ve mevziler vardı. Sabaha doğru top ve tüfek ateşi yoğunlaştı. Muharebe başlamıştı.

Bir Kazak subayı, karargâha Muraviev'den haber getirdi; çok sayıda ölü ve yaralı vardı. Türkler geri adım atmıyorlardı. Muraviev, Paskeviç'in zor durumda olduğunu anladı ve hâkim tepeye tırmanma emrini verdi. O sırada dolu ve sel su giden müthiş bir yağmur başladı. Türkler bütün gücüyle karşı koyuyor ve yaralananlar bile kalkıp savaşa devam ediyorlardı. Hatta kadınlar da savaşıyordu. Her taraf ateş ve barut kokusuyla dolmuştu. Göğüs göğüse savaş devam ediyordu.

Bu muharebede Muraviev'in atı öldü. O başka bir ata binerek savaşmaya devam etti. Türklerin düzensiz bir şekilde kaleye çekildikleri görüldü. Muraviev, ele geçen Türk toplarıyla Türk hedeflerinin ateş altına alınmasını emretti. Kazak süvarileri ve Gürcüler, Türk ordugâhına girdiler. Nijegorodskiy Alayı Nikolay Raevskiy komutası altında Suxlis'i işgal ettiler ve kaleye giden son yolu da kestiler. Türkler dağlara doğru kaçıyorlardı. Köse Mehmet Paşanın kolordusu tamamıyla dağılmıştı.

Paskeviç, kararlı bir şekilde kaleye adam gönderdi. Köse Mehmet Paşa, "Bizim meselemiz sadece kılıçla çözülür! Tek hâkim kuvvet Allah'tır!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Paskeviç şehre saldırmaya karar verdi.

15 Ağustos'ta yapılan şiddetli bir topçu ateşinin ardından Şirvan Alayı kaleye ve şehre dolmaya başladı. Müteakiben Xerson Alayı kaleye girdi. Türkler kalede direniyor, teslim olmuyorlardı. Kadınlar, ellerinde hançerlerle saldırıyorlardı.

Şehirde çıkan yangın her şeyi mahvetti. Kadın, ihtiyar, çoluk çocuk sokaklara döküldü. Panikten herkes şuraya buraya koşuyordu. Ortalık bir mahşer günü gibiydi. Bu hâl bütün gece boyunca devam etti.

Sabaha doğru iç kale kapılarını zorlayan Rus askerleri, son direnişleri de kırdılar. Burada yaşayan ahaliden Gürcü ve Ermeniler, önde papazları olduğu hâlde, ellerinde haçlarla kurtarıcılarını selâmlıyor, askerleri evlerine davet ediyorlardı. Çok yaşlı ve dilenci kılıklı biri de Türklerden kurtuldukları için sevinç çığlıları atıyordu.

Kale içinde bulunan 4000 kişilik Türk garnizonu direnmeye devam ediyordu.

Ruslar önce şehri ele geçirdiler, sonra da kaleye hücum ettiler. Türkler teslim olmuyorlardı. Generaller durumu müzakere ederek Türk garnizonunun kayıtsı şartsız teslim olması gerektiğine karar verdiler. Muraviev bu anı şöyle anlatıyor:

"Türklerin morali bozulmuştu. Nihayet Türk paşaları mecburen teslim olmayı kabul ettiler. Ben ve Saken yaverlerimizle kaleye girdik. Etrafımızdaki Türkler bize büyük bir öfkeyle bakıyorlardı. Kalede müthiş bir panik havası vardı. Camiye doğru gittik. Burada bizi Köse Mehmet Paşa karşıladı. Heybetli bir görünüşü vardı. 45- 50 yaşlarında sempatik bir

askerdi. Bizi cami avlusuna çağırdı. Yer gösterdi, bir peyke üzerine oturduk. Görüşmelere başladık. Etrafımızda çok insan vardı. Onlar paşayı dinlemiyor, durumu kabul edemiyorlardı. Paşa bunları uzaklaştırdı. Yerli ahali Rusları sevmiyor ve istemiyordu. Halkın ileri gelenleri bize karşı düşmanca bakıyorlardı. Tavırlarından öfkeleri ve isyan duyguları okunuyordu.

Bunlar arasında dikkat çeken, uzun boylu, kaba yüz çizgileri ve çirkin bir kafalı Fethullah adlı biri dikkat çekiyordu. Biz Paşaya teslim şartlarını anlattık. Paşa her şeyini alarak kaleden çıkıp gidecekti. Biz burada halka zarar vermeyeceğimizi söyledik. Kararları kâğıda döktük. Paşa kâğıdı incelerken Fethullah, Paşanın elindeki kâğıdı hızla alıp, "Bunlar kabul edilemez!" diye bağırarak yırtıp attı. Halk da onun tarafındaydı. Halkın bu öfkesini görünce durumun vahim olduğunu anladım. Paşaya dönerek, Paşa! Bunların bu şekilde sana karşı gelmelerine nasıl izin veriyorsun? dedim.

Paşa kalktı, koşarak bir taşın üstüne çıktı ve bir müddet oradaki halka sessizce baktı. Kaleyi işgal eden Rus askerleri görünüyordu. Paşa çok hüzünlüydü; hayal kırıklığına uğramış görünüyordu. Kendisinden her şey beklenebilir bir hâli vardı.

"Paşa atına binerek 400 kişilik asker ve aile fertlerinden meydana gelen maiyetiyle, at ve at arabalarıyla Suxlis köyüne doğru yola çıktı. Biz kaleye girdik. Her tarafa muhafız koyduk.

"Buradaki medrese çok ilgimi çekiyordu. Ertesi günü kütüphaneyi inceledim. Burada el yazması çok değerli eserler vardı. Bu kitapların bir dökümünün yapılmasını emrettim. Bu iş için bir molla ve bir müderrisi görevlendirdim. Onlar bu işi yaparken, ötede bir mermi gördüm. Bizim attığımız bir top mermilerinden biri, bu kütüphanenin penceresinden girmiş, bir köşeye çarparak patlamadan masa altına yuvarlanmıştı. Hocalar kitapları tasnif ederek listeye yazarken mermiyi alıp mollaya sordum: Bunu hangi listeye ne adla kaydedeceğiz? diye sordum. Molla içini çekerek şu cevabı verdi: Bu top mermisini, bu dünyanın vefasızlığı hanesine yazabilirsiniz! dedi.

Mollanın cevabı çok anlamlıydı. Zira bu söz, kaderlerimizin değişmesini ifade ediyordu…"

Belge 3

ТРУДОВАЯ ДИНАСТИЯ

Из 11 членов звена садоводов совхоза «Чемолганский», которым руководит Судрет Девришева, семь приходится на ее семью. Сама звеньевая начала с рабочей, потом возглавила коллектив. И всегда добивалась успехов. Вот и нынче, вместо 450 центнеров плодов она отправила их на приемный пункт около 700 центнеров.

Звено пятилетнюю программу завершило за три года.

Производственные успехи — налицо. Но речь о тех, кто их добивается. Гордится Судрет Девришева своим сыном Валерием (верхний снимок); мальчишкой брала его в сад — стал агрономом, потом бригадиром.

А разве (нижний снимок: слева направо) не вносят молодые члены этой семьи Мазмина, Гули, Ганжагуль свою лепту в успех общего дела?!

Лютвий Девришев — глава семьи (средний снимок). У него тоже строго определено рабочее место. Он — поливальщик.

В. МИХАЙЛОВИЧ

Belge 3

"Znamya" Gazetesi 1977, Sayfa 3,

İŞ HANEDARLIĞI

"Çemolganskiy" kolhozunda Devrişeva Südret yönetiminde meyvecilik ekibinde çalışan 11 kişiden 7'si ailesindendir. Kendisi sıradan işçi olarak göreve başlayarak sonradan yönetime atanmıştı. Her zaman başarılı olmuştur. Şimdi de 450 sentler meyve yerine alım merkezine 700 sentler göndermiştir.

Böylelikle ekibi 5 senelik programını 3 senede tamamlamıştır.

İş başarısı-ortadadır. Söz onları gerçekleştirenlerdedir. Südret Devrişevai oğlu Valeriy ile gurur duymaktadır (üstteki resim); daha çocuk iken hep bahçeye alırdı-ziraat mühendisi, sonra da ekip başı olmuştur.

Ailenin küçük fertleri ise (alttaki resim; soldan sağa) Mahmina, Güli, Gencegül, iş başarısına emeklerini katmamakta mıdırlar?

Lütfiy Devrişev-aile reisi (ortadaki resim). Onun da kesin belirli bir iş görevi vardır. O-sulamacıdır.

V. MİHAYLOVİÇ

Belge 4

Ahıska Türklerinin sürgün yıllarına ilişkin belgeler, aşağıda sunulmuştur:[227]

a) DEVLET SAVUNMA KOMİTESİ KARARI

Tamamen gizli

Moskova, Kremlin 31 Temmuz 1944

Sayı: 6279

Gürcistan SSC devlet sınırını korumak üzere gereken şartların sağlanması için Devlet Savunma Komitesi, aşağıdaki kararları almıştır:[228]

1. Gürcistan SSC'nin sınır şeridi olan Ahıska, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka rayonlarıyla Acaristan Özerk SSC'den Türk, Kürt, Hemşin olmak üzere toplam 86.000 kişiden meydana gelen 16.700 hanelik nüfustan,

40.000'i Kazakistan SSC'ye, 30.000'i Özbekistan SSC'ye ve 16.000'i de Kırgızistan'a tahliye edilsin.

Tahliye, SSCB Halk İçişleri Komiserliği'nce gerçekleştirilsin. SSCB Halk İçişleri Komiserliği (*Yoldaş Beriya*), tahliye işini 1944 yılı Kasım ayında gerçekleştirsin.

2. Gürcistan SSC sınırı bölgesinden tahliye edilen göçmenlere bütün değerli şahsi eşyalarını, paralarını, ev eşyalarını, giyecek, ayakkabı, kap kaçak mobilya vb. ile aile başına azami 1.000 kg olmak şartıyla yiyecek almalarına izin verilsin.

3. Sınır şeridinden tahliye edilen göçmenlerin kendileriyle beraberlerinde almayacakları tarım ürünlerinin, ev hayvanlarının, tarım aletlerinin diğer gayrimenkullerin teslim alınması için SSCB Halk Et ve Süt Sanayi Komiserliği, SSCB Halk Tedarik Komiserliği, Gürcistan SSC Halk Toprak Mahsulleri Komiserliği ve Halk Maliye Komiserliğinin iştirakiyle Gürcistan SSC Halk Komiserleri Şurası Başkan Yardımcısının Başkanlığında (*Yoldaş Khoştariya*) komisyon kurulsun.

Adı geçen komisyon, tahliye edilenlerin bırakacakları mal ve diğer eşyaların tamamını teslim alacak, bıraktıkları tarım ürünleri, hububat, kuş, ev hayvanları ve meyve bahçeleri karşılığında göçmenlere her hane için ayrı olmak üzere takas makbuzu verecektir. Makbuza bahçelerin tahmini değeri gösterilecektir.

Teslim alma işleri şöyle yapılacaktır: Atları SSCB Halk Tarım Komiserliği: diğer hayvanları ve kuşları SSCB Halk Et ve Süt Sanayi Komiserliği; tarım ürünleri ve hububatı SSCB Halk Tedarik Komiserliği makamları; geri kalan bütün emlaki ve meyve bahçelerini ise Gürcistan SSC Halk Komiserleri Şurasının kararıyla mahalli makamlar teslim alacaklardır.[229]

4. Kazakistan SSC (*Skvortsov ve Undasınov Yoldaşlar*), Kırgızistan SSC (*Vagov ve Kutalov Yoldaşlar*), Özbekistan SSC (*Yusufov ve Abdurrahmanov Yoldaşlar*), Komünist Partileri Merkez Komiteleri ve Halk Komiserleri Şuralarını adı geçen cumhuriyetlerin Halk İçişleri Komiserlikleri ile beraber gelecek göçmenlerin kabulü, ikameti ve devamlı iskan ve istihdamları ile ilgili gerekli tedbirleri alacaklardır.

Ayrıca:

[227] Yuridiçeskaya Gazeta, Çev: Orhan Uravelli, Moskova, 1991. s. 1.
[228] Badalov, Çingiz, **Bütün Yönleriyle Ahıska Türkleri**, Çimkent Yayınları, 2004.
[229] Badalov, ss. 201-204.

a) Gelecek göçmenleri kolhozlara yerleştirmek üzere, kolhozlarda gereken meskenlerin, gerekirse tamiri ve kış şartlarına göre hazırlanması;

b) Göçmenlerin ve eşyaların demiryolu istasyonundan yerleştirileceği mıntıkaya taşınması için gerekli araçların hazır bulundurulması;

c) Gelen göçmenlere ev çevresinde küçük toprak ile gerekli ufak tefek aletler verilmesi sağlanacaktır.

Bu hazırlık işleri 1 Kasım 1944 tarihine kadar tamamlanacaktır.

5. Göçmenlerin Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan SSC'ye taşınmaları için Halk Nakliye Komiserliği (*Yoldaş Kaganoviç*) gereken katarları temin etmek ve SSCB Halk İçişleri Komiserliğinin emri üzerine istasyonlara zamanında sevk edilmekle görevlendirilsin. Göçmenlerin cumhuriyet sınırları içinde taşınması Gürcistan SSC Halk Komiserleri Şurası'nın isteği ile gerçekleştirilsin.

6. Özel tahliyeye tabi tutulan göçmenlerin yollarda iaşelerini temin etmek üzere SSCB Halk Ticaret Komiserliği görevlendirsin.

SSCB Devlet Planlama Komitesi, talep üzerine SSCB Halk Ticaret Komiserliğine gıda maddeler ödeneği tahsis etsin. Böylece özel tahliyeye tabi tutulan nüfusun yolculuk iaşesi temin edilsin.

7. Göçmen halka yollarda ve iskan mahallinde sağlık hizmetleri verilmesi için SSCB Halk Sağlığı Komiserliği (*Yoldaş Miteryov*) görevlendirilsin.

8. Göçmenlere ellerindeki mübadele makbuzları karşılığında kendilerinden teslim alınmış ev hayvanları yerine verilmek üzere SSCB Halk Ziraat Komiserliği (*Yoldaş Andreyev*), Halk Et ve Süt Sanayi Komiserliği (*Yoldaş Smirnov*) ve Halk Tedarik Komiserliği (*Yoldaş Subbotin*): Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan Halk Komiserleri Kurullarıyla beraber görevlendirilsin..[230]

a) 1 Mayıs 1945 tarihine kadar sığır, manda, koyun, keçi ve kümes hayvanları;

b) 1 Nisan 1945'e kadar buğday, arpa ve diğer besinler;

c) 1 Ocak 1946'ya kadar göçmenlerin iskan edildikleri kolhozlara (çiftliklere) atlar

Bunlar şahsi makbuzlarda yer alan miktar ve vasıflarda teslim edilecektir.

9. SSCB Ziraat Bankası (*Yoldaş Kravtsov*), Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan'a gelen göçmenlere yerleşmek için hane başına yedişer bin ruble, yedi yıl vadeli kredi versin.

10. İşbu kararın birinci paragrafı gereğince göçmenler, çiftçiler olarak 1945 yılında para vergilerinden, devlete verilen ayni vergilerden ve resimlerden muaf tutulsun. Önceki yerlerinde bırakmış oldukları bahçe ve bağların bedelleri SSCB Halk Ziraat Komiserliği ve Gürcistan SSC Hükümeti'nin tespit edeceği fiyatlar üzerinden kendilerine ödensin.

11. Gürcistan Halk Komiserleri Şurasına, adları birinci paragrafta geçen sınır ilçelerine toplam nüfusları azami 32.000 kişi olmak kaydıyla Gürcistan SSC'nin toprak sıkıntısı bulunan diğer bölgelerinden yedi bin haneyi iskan etme müsaadesi verilsin. Bunların adı geçen bölgeye iskanı, gerek yekpare çiftlik (kolhozlar), gerekse münferit haneler olarak gerçekleştirilsin. Sınır şeridindeki iskan yerleri Halk İçişleri Komiserliği Sınır Kuvvetleri Gürcistan Bölge Komutanlığı ile mutabakat halinde tespit edilsin.

12. Gürcistan SSC'nin toprak sıkıntısı çeken bölgelerinden söz konusu sınır bölgesine iskan edilecek halkın geçim ve yerleşme meselelerini halletmek için Gürcistan Hükümet'ine şunlar müsaade edilsin:

---

[230] Badalov, **Bütün Yönleriyle Ahıska Türkleri**, ss. 201-204.

a) Sınır bölgelerinde yeniden kurulan kolhozlara, buralardan tahliye edilmiş olan nüfusa ait kamu ve ferdi yapıları tamamen karşılıksız olarak devretmek, eski halktan geriye kalan tarım aletlerini beş yıl vadeli kredi şeklinde yeni getirilen hanelere teslim etmek;

b) Bölgeye iskan edilen çiftçilere sınır bölgesi için uygun görülmüş miktarlarda arsalar dağıtmak;

c) Buradan tahliye edilmiş nüfustan kalan kamu ve hususi bahçe ve bağları yedi yıl vadeli kredi şeklinde yeni gelenlere devretmek;[231]

d) İskan edilenlere Gürcistan Hükümeti imkan ve fonları çerçevesinde ev hayvanları vermek;

e) Boşaltılan bölgeye yeni iskan edilecekleri parasız nakletmek. Taşınma masrafları Gürcistan Hükümeti'ne özel olarak ayrılmış paralarla karşılanacaktır.

f) Yeni getirilecek nüfusun iskanını buralardaki nüfusun tahliyesi bittikten hemen sonra kasım ayında başlatmak ve üç ay içinde tamamlamak.

13. SSCB Halk Maliye Komiserliği (*Yoldaş Zverev*):

a) Özel tahliyeye tabi nüfusun sürgünü, taşınmaları ve Orta Asya'da yerleştirilmeleri için SSCB Halk İçişleri Komiserliğine 30.000.000 ruble ve ayrıca boşaltılan sınır bölgesindeki kolhozlara getirilecek yeni hanelerin iskanı için de Gürcistan Halk Komiserleri Şurasına 4.000.000 ruble tahsis edilsin.

b) SSCB Halk Ziraat Komiserliği, Halk Tedarik Komiserliği ve Halk Et ve Süt Sanayi Komiserliği ile beraber Gürcistan SSC'den tahliye edilen nüfusa ev ve kümes hayvanları ile bırakıp gittikleri diğer mal varlığı, gıda, emlak ve aletlerin bedellerini ödemek için SSCB Halk Komiserleri Kurulu'na teklif getirsin ve adı geçen Komiserliklerin tahliye işleri için yaptıkları harcamaların karşılanmasıyla ilgili önerge hazırlansın.

14. Glavneftsnab (*Petrol Ofisi, Yoldaş Şirokov*):

Ekim, kasım aylarında özel tahliye işlemlerinin gerçekleştirilmesi için SSCB Halk İçişleri Komiserliğine 750 ton, Kazakistan Hükümeti'ne 75 ton, Kırgızistan Hükümeti'ne 35 ton, Özbekistan Hükümeti'ne 70 ton ve Gürcistan Hükümeti'ne de 100 ton fon dışı benzin tahsis etmekle görevlendirilsin.[232]

Devlet Savunma Komitesi Başkanı

İ. STALİN

Tamamen gizli[233] — 28 Kasım 1944

Devlet Savunma Komitesi Başkanı

Yoldaş İ.V. STALİN'e

SSCB Halk Komiserleri Kurulu Başkanı

Yoldaş V.M. MOLOTOV'a

---

[231] Badalov, **Bütün Yönleriyle Ahıska Türkleri**, ss. 201-204.
[232] Badalov, **Bütün Yönleriyle Ahıska Türkleri**, ss. 201-204.
[233] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, ss. 49-50.

Birlik Komünist Partisi Merkez Komitesi

Yoldaş G.M. MALENKOV'a

Devlet Savunma Komitesinin kararları gereğince SSCB Halk İçişleri Komiserliği, Türklerin, Kürtlerin ve Hemşinlilerin Gürcistan SSC sınır bölgesinden tahliye işlemleri tamamlanmıştır.

Türkiye'nin sınıra yakın kısmındaki nüfusla akrabalık bağları bulunan söz konusu halkın önemli bir çoğunluğu kaçakçılık yapmakta olup muhaceret eğilimi gösteriyor ve Türkiye istihbarat makamları için casus angaje etme ve çete grupları oluşturma kaynağı teşkil ediyordu.

Tahliye işlemlerine hazırlık tedbirleri bu yılın 20 Eylül gününden 15 Kasım gününe kadar alınmıştır. Nitekim tahliyeye tabi tutulan kişilerin sınırı geçmesini önlemek için Türkiye ile devlet sınırımızın korunma ve gözetimi azami şekilde takviye edilerek kuvvetlendirilmiştir. Adigen, Aspinza, Ahıska, Ahılkelek ve Bogdanovka rayonlarında tahliye işlemleri 15-18 Kasım; Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nde ise 25-26 Kasım günlerinde gerçekleştirilmiştir.

Toplam 91.095 kişi tahliye edilmiştir.

Tahliye edilenleri taşıyan katarlar hareket halinde olup Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'daki yeni iskan yerlerine doğru yol almaktadırlar. Tahliye işlemleri düzenli ve olaysız bir şekilde tamamlanmıştır.

Adı geçen sınır rayonlarına Gürcistan'ın toprak sıkıntısı çekilen bölgelerinden 7.000 köylü hanesi iskan edilecektir.

Ayrıca SSCB Halk İçişleri Komiserliği, Gürcistan SSC ile Türkiye sınırındaki bölgede hudut güvenliğini artırmak için özel tedbirler almaktadır.[234]

SSCB Halk İçişleri Komiseri

Lavrentin BERİYA

[234] Badalov, **Bütün Yönleriyle Ahıska Türkleri**, ss. 201-204.

Belge 5

Katliam Türkiye gazetelerinde:[235]

19 Aralık 1989/Zaman

Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti'nin hazırladığı plana göre, Ahıska Türkleri 1944 yılından önce yaşadıkları Gürcistan'daki yurtlarına beş yıl içinde kademeli olarak sevk edilecek. Bu yaz Özbek ve Ahıska Türkleri arasında meydana gelen olaylarda çoğu Ahıskalı olmak üzere yüzden fazla kişi ölmüş, 800 kişi yaralanmıştı. Bunun üzerine Ahıska Türklerinin bir bölümü Moskova yakınlarındaki kamplara nakledilmişlerdi.

24 Şubat 1990/Türkiye:

MESKET TÜRKLERİNİN ÇİLESİ BİTMİYOR.

ÖZBEKİSTAN'DA KALAN MESKETLER DE SÜRGÜNE GÖNDERİLDİ.

Özbekistan'ın Karabak kasabasında bin kadar Özbek genci, Ahıska Türklerinin bölgeden derhal ayrılması isteği ile kasaba meydanında gösteri düzenledi. Tehdit edilen Ahıska Türkleri bir kaplıca tesisine sevk edildiler.

24 Şubat 1990/Milliyet:

ÖZBEKLER SALDIRDI

BİNLERCE TÜRK EVLERİNİ TERK ETMEK ZORUNDA KALDI!

Özbekler Ahıska Türklerine yönelik saldırılarına yeniden başladılar. Taşkent'te binlerce Özbek'in katıldığı bir gösteride Mesketlerin Cumhuriyeti terk etmesi çağrısı yapıldı. Buka semtinde önceki akşam Mesket Türklerine ait on beş ev ateşe verildi. Gecenin ilerleyen saatlerinde saldırıların artması sonucu Akkurgan, Çimkent, Degabad, Leninabad, Kumuskan, Bostanlık semtlerinde yaşayan bütün Mesketler evlerini terk etti. Evlerinden ayrılmak zorunda kalanların sayısının 49 bine ulaştığı bildiriliyor.

25 Şubat 1990/Milliyet:

AHISKA TÜRKLERİ BASKI ALTINDA!

Taşkent çevresinde yaşayan Ahıska Türklerine Özbekler tarafından yöneltilen saldırılarda en az 50 evin yakıldığı bildirildi.

8 Mart 1990/Tercüman:

Özbekistan Cumhuriyeti'ndeki Ahıska Türklerinin, Cumhuriyet'in bir şehrinden ötekine dolaştırıldıkları bildiriliyor. Çıkan çatışmalardan sonra, dört binden fazla Ahıska Türkünün, Buka beldesinden yalnızca iki hafta önce getirilmiş bulundukları Parkent'ten çıkarıldılar. Üç hafta içinde ikinci defa tahliye edilen Ahıska Türklerinin nereye götürüldükleri bilinmiyor.

1 Nisan 1990/Milliyet:

MESKETLERDEN "BİZİ ALIN!" ÇAĞRISI.

Mesket (Ahıska) Türkleri, Cumhurbaşkanı Özal ve Başbakan Akbulut'tan yardım isteyerek, yazdıkları bir mektubu Moskova'daki Türk Büyükelçiliği'ne teslim ettiler.

1 Nisan 1990/Türkiye

---

[235] Zeyrek, **Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri**, ss. 81-84.

AHISKA TÜRKLERİ YOK EDİLMEK İSTENİYOR!

Can ve mal güvenlikleri tamamen ortadan kalkan Ahıskalılar, ne yapacaklarını şaşırmış vaziyette. 26 Ekim 1989'da zamanın Cumhurbaşkanı Kenan Evren ve Başbakan Turgut Özal'a hitaben yazdıkları dilekçede şunlar var: "Masraf ve geçimimiz bize ait olmak şartıyla Türkiye tarafından göçmen olarak kabul edilmek istiyoruz. Bu bildiri ile Türk devleti ve hükümetinden ilave yardım istemediğimizi beyan etmiş oluyoruz. Sabırsızlıkla kararınızı bekleyen bizler, bir an önce kendi milletimizle birlikte yaşamak istediğimizi bildirmek istiyoruz."

5 Haziran 1990/Haziran

MİSKETLER FERGANA KATLİAMINI ANDI.

Moskova'nın kuzey banliyölerinden birinde, yaklaşık iki saat süren bir miting düzenleyen Ahıska Türkleri, Sovyet hükümetinin, problemlerine kayıtsız kalışını protesto ederek, Yüksek Sovyet'in aldığı karar uyarınca bir an önce Gürcistan'daki topraklarına dönmek istediklerini bildirdiler. Gürcüler ise, Ahıska Türklerinin Müslümanlıktan vazgeçmedikleri ve Türklüklerini reddetmedikleri sürece Ahıska'ya dönmelerine kesinlikle izin verilmemesi için geniş bir kampanya açmış bulunuyorlar. Kazakistan'daki Ahıska Türkleri de, Fergana benzeri olayların Kazakistan'da da yaşanmasından endişe ediyorlar.

Belge 6

Başkan Yunus Zeyrek tarafindan kaleme alınarak, Dışişleri Bakanlığı ve Rusya Federasyonu Ankara Büyükelçiliği aracılığıyla Putin'e iletilmesi istenen mektup şu şekildedir:[236]

Ankara, 4 Aralık 2004

Sayın Vladamir PUTİN

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı

Türkiye'ye hoşgeldiniz.

Tarihi bir komşu devletin başkanı olarak sizi saygıyla selamlıyoruz.

Malumları olduğu üzere Ruslar, Türklerle birçok savaş yapmışlardır. Bu savaşlarda galibiyet elden ele geçmiş olsa da gerçek olan bir şey var ki, o da Rusların, hep Türk coğrafyasında ilerlemiş olmasıdır.

Tarihte Rus ilerleyişinden biri de 1828 Osmanlı-Rus savaşıdır. Bu savaş sonunda yapılan Edirne Antlaşmasıyla Ruslar Anadolu'dan çekilmiş, fakat Ahıska şehri ve çevresi Rusya'ya bırakılmıştır.

Ahıska, Çarlığın yıkılmasıyla 1918'de bir ara Türkiye'ye kavuşmuş; fakat bu kavuşma Gürcü istila hareketiyle karşılaşmıştır. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'yla da Sovyet Gürcistan'ına bırakılmıştır.

Sayın Putin şurası bir gerçek ki, Ruslar olmasaydı, Gürcistan, Ahıska'yı Türkiye'den koparamazdı. Rusların Kafkasya'ya gelmesinin tarihi ve sonuçları da zatıâlileriniz tarafından bilinmektedir. Stalin devri, Ahıskalılar için bir cehennem hayatı oldu. Stalin, Alman savaşı sırasında eli silah tutan Ahıskalıları cepheye götürdü. Geride kalanları da hiçbir suç isnat etmeden 15 Kasım 1944 tarihinde yurdundan yuvasından söküp atarak Orta Asya ülkelerine sürdü.

Stalin'in ölümünden sonra bütün sürgün halklar vatanlarına döndüğü halde Ahıskalılar dönemedi. 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği dağılınca Ahıskalılar yeni acılarla yüz yüze geldiler. 1989 - Fergana olayları da tarafınızdan bilinmektedir. Moskova yönetimi, Fergana faciasından kurtardığı birçok Ahıskalıyı Rusya'ya taşıdı. Ne var ki, Sovyetler Birliği'nin varisi olan Rusya Federasyonu'nun bazı yöneticileri (Mesela Krasnodar Valisi), Ahıskalılara "Kanun dışı mülteci" diyerek, onlara asgari insan haklarını bile çok görmektedirler. Krasnodar'da yaşayan Ahıskalıların ABD'ye gitmek gibi bir arzuları yoktur. Onları ABD'ye gitmeye mecbur eden, buradaki mahalli yönetimin onlara insan ve vatandaş gözüyle bakmamasıdır.

Sayın Putin, büyük ve tarihi bir devletin başkanı olarak, Ahıska Türkleri'nin yaşadığı kötü şartları iyileştirilmesi hususunda ilginizi rica ediyoruz. Zira bu insanları anavatan Türkiye'den ayıran Rusya'dır. Onları sürgüne gönderen de Rus rejimidir.

Bu tarihi sorumluluğun gereğini yapmanızı bekliyoruz. Bu da:

1. Rusya'da yaşayan Ahıskalılara eski Sovyet vatandaşları olarak insan haklarının verilmesi,

2. Bugün eski Sovyet coğrafyasında yaşayan bütün Ahıskalıların vatana dönmeleri hususunda Gürcistan yönetimiyle sorumluluğu paylaşmanızdır.

Saygılarımızla.

[236] Yunus Zeyrek "Putin'e Mektup", **Bizim Ahıska Dergisi**, Sayı: 2, 2011.

Belge 7

2 Ocak 2012'de Bursa milletvekili Kemal Ekinci'nin 7/81 esas numaralı soru önergesi şöyleydi:[237]

SORU

Bilindiği üzere eski SSCB coğrafyasında "Türk" diye adlandırılan tek topluluk Ahıska Türkleridir. 1944'te başlayan yurtlarından uzaklaştırma harekâtı ne yazık ki Sovyetlerin çökmesine ve yeni bir dünya düzeni kurulmasına rağmen sonlanmamıştır. Üstelik zaman zaman diğer Türk soylu topluluklar tarafından da kırıma uğramışlardır. 1992 yılında TBMM'ce çıkarılan 3385 sayılı yasaya istinaden Devlet tarafından Iğdır'da iskân edilen 150 ailenin dışında sistemli olarak iskân edilmiş aile yoktur. Çeşitli vesilelerle ülkemize gelen Ahıska Türkleri'nin sayısı 70-100 bin civarındadır. Bunların önemli bölümü vatandaşlık alamadığı gibi ikamet ve çalışma izni de alamamaktadır. İkamet almaları için zulümden kaçıp gelen insanlardan adeta soy kütüğü istenmektedir. 11.07.2007 tarihinde Avrupa Konseyi'nce kabul edilen yaptırım kararına istinaden Gürcistan Parlamentosu'nca kabul edilen Ahıskalıların yurtlarına dönmesine dair kanun ne yazık ki henüz hayata geçirilememiştir. Birçok meslek sahibi Ahıskalının diplomasına denklik verilmemiştir.

Bu bilgiler ışığında;

1. SSCB'nin dağılmasından itibaren ülkemize gelen Ahıskalı aile-kişi sayısı ne kadardır? Bunlardan T.C vatandaşlığına geçme hakkı kazananların sayısı kaçtır?

2. Vatandaşlık almayan, ancak yasal olarak oturma ve çalışma izni alan Ahıska Türkü soydaş sayısı ne kadardır? Bunlardan SGK kayıtlarında olan sigortalı sayısı ne kadardır? Emeklilik hakları var mıdır?

3. Oturma izni alabilmek için; "Kendisinin, babasının ve dedesinin doğum yerlerini gösterir resmi belge tercüme ettirildikten sonra ilgili ülkenin konsolosluğundan apostil mührü..." diye başlayıp devam eden belgeler istenmektedir. Binbir güçlükle kendini Türkiye'ye atan bu insanlar bu belgeleri nereden alacaklar? Bu sizlere ikamet izni vermiyorum anlamına gelmez mi?

4. Komşu ülke Gürcistan ile ilişkileri iyi olduğu bilinen hükümetimiz Ahıskalılarla ilgili bu ülke makamları nezdinde bir girişimde bulunmuş mudur? Bulunmuşsa bu girişimler nelerdir?

5. Ortadoğu'da yaşanan olaylarla ilgili olarak, "Suriye meselesi bizim iç meselemizdir. Buna kayıtsız kalamayız." söylemini dile getiren Sayın Başbakan, Ahıska Türkleri sorunlarını da "iç mesele" olarak görmekte midir?

6. YÖK diploma denkliği için başvuran Ahıskalı sayısı ne kadardır? Bunlardan kaç kişi denklik belgesi almıştır?

7. Henüz vatandaşlık ve oturma izni alamayan soydaşların eğitim çağındaki çocuklarının statüsü nedir? Okula devam edebiliyorlar mı? Bu çocukların sosyal güvencesi var mıdır? Varsa hangi kaynaktan ödenmektedir?

8. Yeni kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın Ahıska Türkler ile ilgili bir çalışması var mıdır? Bu çalışmaları içeriği nelerdir? Bu kuruşta görev alan Ahıska Türkü var mıdır?

9. 11.07.2007 tarihinde Avrupa Konseyince kabul edilen karara istinaden Gürcistan Parlamentosu'nca çıkarılan ve Devlet Başkanınca onaylanan yasanın uygulanması ile ilgili

[237] Yazılı Soru Önergesi/Kemal Ekinci/7/81, **T.C. Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Genel Müdür Yardımcılığı**, Sayı B.06.SPG.0.01.00.00-026.21 -2011/5265619, 2 Ocak 2012. http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-0081sgc.pdf, (Erişim Tarihi: 23.11.2016).

Türkiye'nin Avrupa Konseyi ve Gürcistan Parlamentosu nezdinde herhangi bir girişim olmuş mudur? Bunlar nelerdir?

YANIT

1. Bu konuda İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü'nün hazırladığı ve 1991-2011 yılları arasında vatandaşlığımıza alınan Ahıska Türkleri'nin sayısını yıllar itibarıyla gösteren bir liste Ek:1'de sunulmaktadır. Bu dönemde toplam 19.527 Ahıska Türkü vatandaşlığımızı kazanmıştır.

2. 1 Ekim 2011 tarihi itibarıyla öğrenim amaçlı 7, çalışma amaçlı 9, muhtelif sebeplerle 11.211 olmak üzere toplam 11.231 Ahıska Türkünün ikamet izni bulunmaktadır.

   Ülkemizde oturma ve çalışma izni alarak çalışmaya başlayan ve Türk vatandaşlığına geçmemiş olan Türk soylu yabancılar Sosyal Güvenlik Kurumunca tabi oldukları ülkelerin uyruk kodlarına göre tescil edilmekte, bunlara Türk soylu olduklarına ilişkin ayrı bir kod verilmemektedir. Bu nedenle, vatandaşlık alamayan Ahıska Türklerinden sigortalı olarak çalışanların sayısının Sosyal Güvenlik Kurumu kayıtlarından tespiti mümkün bulunmamaktadır.

3. İçişleri Bakanlığımızın 02.05.2008 tarih ve 81601 sayılı yazısı ile Ahıska Türklerinden **getiremeyecekleri belgelerin istenilmemesi**, bunun yerine soy tespitinin mülakat yapılarak gerçekleştirilmesi yönünde Valiliklere talimat verilmiştir.

   Ancak, bazı illerden gelen yazılardan ve bireysel müracaatlardan, ülkemizde bulunan bazı yabancıların Ahıska Türkü olmadıkları halde sahte belgelerle Ahıska Türkü olarak ikamet izni aldıkları veya alma talebinde bulundukları tespit edilmiştir.

   Bunun üzerine Valiliklerce geriye dönük yapılan araştırmalar ve illerde oluşturulan **"Vatandaşlık Başvuru İnceleme Komisyonu"nun** çalışmaları neticesinde 2136 yabancının Ahıska Türkü olmadıkları halde sahte belgeler vererek ikamet izni aldığı veya almak üzere müracaatta bulundukları tespit edilmiştir.

   Mevcut aşamada Ahıska Türkleri için ikamet başvurularında belge ibraz etme şartı aranmamaktadır. Bununla birlikte Ahıska Türkleri'nin ikamet izni başvurularında **belge ibraz etmeleri** halinde, sahteciliğin önlenmesini teminen; belgenin, ilgili makamlarca tasdikli olması şartı aranmaktadır.

   Burada amaç ibraz edilen belgelerin sahteciliğinin önlenmesi ve bunu yaparken ülkemizde bulunan Ahıska Türkleri'nin kendi ülkelerinde usulüne uygun olarak tasdiklenmiş belgelerinin başka bir tasdike gerek kalmadan işleme konulması veya ülkelerine gitmeden bu işlemleri yurt içerisinde de ilgili temsilcilikler nezdinde gerçekleştirerek ikamet izinlerini almalarının sağlanmasıdır.

4. Ahıska Türkleri'nin geri dönüşü Gürcistan ile ilişkilerimizin öncelikli gündem maddesidir. Ülkemizin girişimler sonucunda Gürcistan'a 1999 yılında Avrupa Konseyi'ne (AK) üye olması sırasında Ahıska Türkleri'nin anavatanlarına dönüşlerini sağlama yükümlülüğü getirilmiştir.

   Gürcistan'ın bu amaçla kabul ettiği yasal çerçevenin en önemli ayağını oluşturan dönüş yasasında öngörülen başvuru süresi de tarafımızdan yapılan girişimler sonucunda Gürcü tarafınca uzatılmıştır.

   Değerlendirme aşamasını hızlandırmak amacıyla Gürcistan makamlarıyla yakın işbirliği yapılmaktadır. Bu çerçevede, başvuru dosyalarının incelenmesi amacıyla 6 ay süreyle görevlendirilen 5 kişinin maaşlarının tarafımızdan ödenmesi hususunda mutabakat sağlanmıştır.

   Türkiye aynı zamanda, Ahıska Türkleri'nin yerleşecekleri Ahıska bölgesinde geri dönüşü kolaylaştırıcı nitelikte uygun projeler gerçekleştirmeyi öngörmektedir. Proje planlamalarının yapılabilmesi için, dönüş yapacak Ahıska Türkleri'nin sayısı ve profilinin bilinmesine ihtiyaç

duyulmaktadır. Bu kapsamda bir heyetimiz Azerbaycan'ı ziyaret etmiş, gerek Azeri yetkililer, gerek Ahıskalı soydaşlarımız ile görüşmelerde bulunmuştur. Aynı heyetimizin önümüzdeki günlerde Gürcistan'a da benzer bir ziyaret gerçekleştirmesi öngörülmektedir.

Öte yandan Ahıskalı Türklerin kurdukları derneklerin de Gürcistan makamları ve AK organlarıyla temaslarını teminen tarafımızdan gerekli girişimlerde bulunulmaktadır.

5. Muhakkak ki Ahıska Türkleri'nin sorunları bizim de sorunumuzdur. Türkiye, bu insani davanın hem ikili hem de uluslararası düzeyde takipçisidir.

   Ülkemiz bu konunun Gürcistan'la ikili gündeminin yanında, uluslararası platformlarda da canlı tutulması ve Ahıska Sivil Toplum Örgütü temsilcilerinin bu platformdaki görünürlüğünün artırılması yönündeki çalışmalara destek vermektedir.

   Bu çerçevede Ahıska Türkleri'nin kurdukları dernekler desteklenmekte ve temaslarımız her düzeyde devam ettirilmektedir. Nitekim, Ekim ayı içerisinde ülkemizi ziyaret eden Dünya Ahıska Türkleri Birliği (DATÜB) temsilcileri her düzeyde kabul edilmiş ve geri dönüş konusu kendileriyle kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

6. YÖK Başkanlığınca diploma denklik başvurularına ilişkin olarak, başvuru sahiplerinin uyruk kayıtlarının Türkiye Cumhuriyeti ve yabancı uyruklu olarak tutulduğu, ancak 11.07.1997 tarih ve 3835 sayılı Ahıska Türkleri'nin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun kapsamında Türkiye'ye gelen ve eski Sovyetler Birliği'ni oluşturan Cumhuriyetlerdeki üniversitelerden almış oldukları diplomaların denklik işlemi için anılan Kurula başvuran Ahıska Türkü olduğunu beyan eden ve İçişleri Bakanlığınca Ahıska Türkü olarak T.C vatandaşlıkları teyit edilen yaklaşık 200 kişi adına diploma denklik belgesi düzenlendiği bildirilmiştir.

7. Ülkemizde göçmen statüsünde iskân edilmiş soydaşlarımızın eğitim ve öğretim çağındaki çocukları 14.11.2002 tarihli ve 24236 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Göçmen İşçi Çocuklarının Eğitimine İlişkin Yönetmelik" hükümler çerçevesinde eğitim ve öğretimlerine devam etmektedirler.

   Türkiye'de yaşamakla birlikte henüz vatandaşlık veya oturma izni almamış soydaşlarımızın çocuklarının herhangi bir sağlık sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Ancak ülkemizde de bu statüde bulunan soydaşlarımız kendilerine vatansız ve sığınmacı statüsü tanınması halinde 5510 sayılı Kanunun 60'ıncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinin (2) numaralı alt bendi kapsamında genel sağlık sigortalısı olabilmekteler ve çocukları da 18 yaşını dolduruncaya kadar Sosyal Güvenlik Kurumu sağlık yardımlarından faydalandırılmaktadırlar.

8. Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı kurulduğu tarihten itibaren bünyesinde bir Ahıska Masası oluşturulmuş ve gerek Gürcistan'a geri dönüş süreci, gerekse de ülkemizde mukim Ahıska Türkleri'nin yaşadıkları sorunlar yakından takip edilmiştir.

   Ahıska Türkleri'nin Gürcistan'a geri dönüş sürecinde ülkemizin ilgili kurumlarının eşgüdümünün sağlanması amacıyla 20 Eylül 2011 tarihinde Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığında ilgili kurumlarımızı temsilcilerinin katılımıyla bir değerlendirme toplantısı düzenlenmiş ve toplantı nihayetinde alınan kararlar gereği sürecin koordinasyonu ve sekretarya görevleri anılan Başkanlıkta olmak üzere Gürcistan ve Ahıska Türkleri'nin yoğun olarak yaşadıkları Azerbaycan'a heyet ziyaretleri yapılması öngörülmüştür. Azerbaycan ziyareti Aralık ayında gerçekleştirilmiş olup, Gürcistan ziyaretinin planlama süreci devam etmektedir.

   Öte yandan, çeşitli yollarla ülkemize gelmiş ve çalışma ve oturma izinleri, diploma denkliği ve vatandaşlık alma gibi konularda sorunlar yaşayan Ahıska Türkleri'nin sorunlarının çözümünü temin için 1992 yılında çıkan "Ahıska Türkleri'nin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair" 3835 sayılı Kanunun 2. maddesinde kurulması öngörülen üst komisyonun anılan Başkanlık koordinasyonunda oluşturulması için Başbakanlıktan görevlendirme talep edilmiştir.

9. Ahıska Türkleri'nin anavatana dönüşleri ve entegrasyonlarına ilişkin yasa taslağı, 11 Temmuz 2007'de Gürcistan Parlamentosu'nda kabul edilmiş ve Cumhurbaşkanı Saakaşvili tarafından imzalanarak yasalaşmıştır.

Dönüş yasası, Ahıska Türkleri'nin anavatana dönüşe imkân sağlayacak olması bakımından önemli bir aşamayı teşkil etmiştir.

Bununla birlikte başvuruların yapılmasının öngörüldüğü 2008 yılında Gürcistan'da, önce yılın ilk yarısında yaşanan ikili seçim süreci, daha sonra da Ağustos 2008'de Rusya Federasyonu ile meydana gelen çatışma, Yasanın etkin bir şekilde uygulanmasını engellemiştir.

Konu tarafımızdan o tarihten bu yana gerek ikil düzeyde Gürcistan makamları nezdinde gerek Avrupa Konseyi çerçevesinde yakından takip edilmiş ve sağlıklı işlemesi için gerekli girişim ve telkinlerde bulunulmuştur.

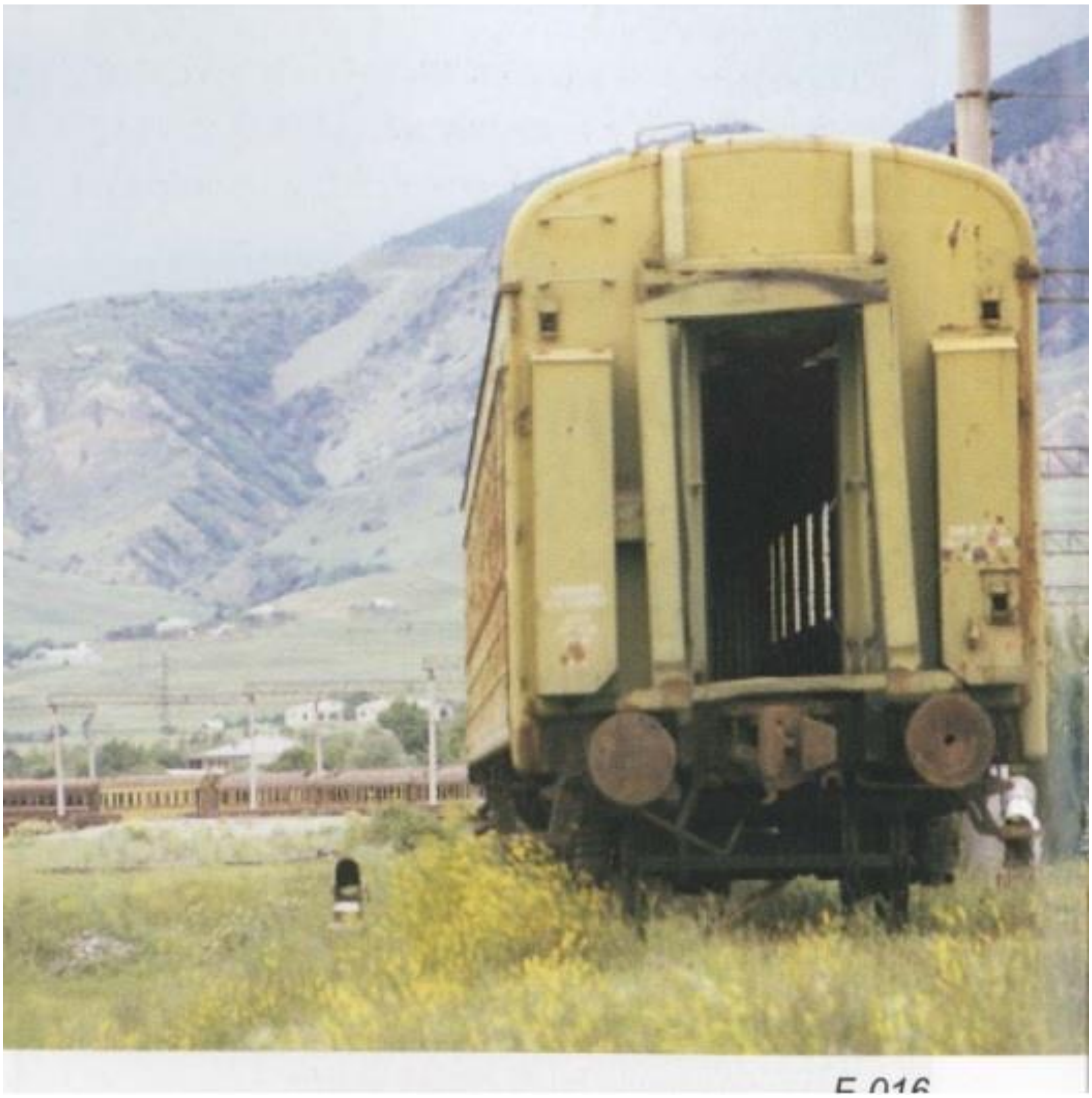
Bu çerçevede, tarafımızdan da yapılan girişimler neticesinde Gürcistan Parlamentosu tarafından iki ayrı düzenlemeyle Yasa kapsamındaki başvuru süresi son olarak 1 Ocak 2010 tarihine kadar uzatılmıştır.[238]

---

[238] Yazılı Soru Önergesi/Kemal Ekinci/7/81, **T.C. Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Genel Müdür Yardımcılığı**, Sayı B.06.SPG.0.01.00.00-026.21 -2011/5265619, 2 Ocak 2012. http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-0081sgc.pdf, (Erişim Tarihi: 23.11.2016).

FOTOĞRAFLAR

1.

Bu fotoğraf N. Kaşıklı-H. Yılmaz, "Aras'tan Volga'ya Kafkaslar" kitabından alınmıştır.

Büyük Sürgün'ün acı anısı

2.

Bu fotoğraf "Ahıska Türklerinin 70 Yıllık Sürgünü" yazısından alınmıştır.

Vagonlardan indirilen Türkler kamyonlarla köylere dağıtılıyor

3.

Ahıska Kalesi

4.

Ahıska Kalesi (Restorasyondan sonra)

5.

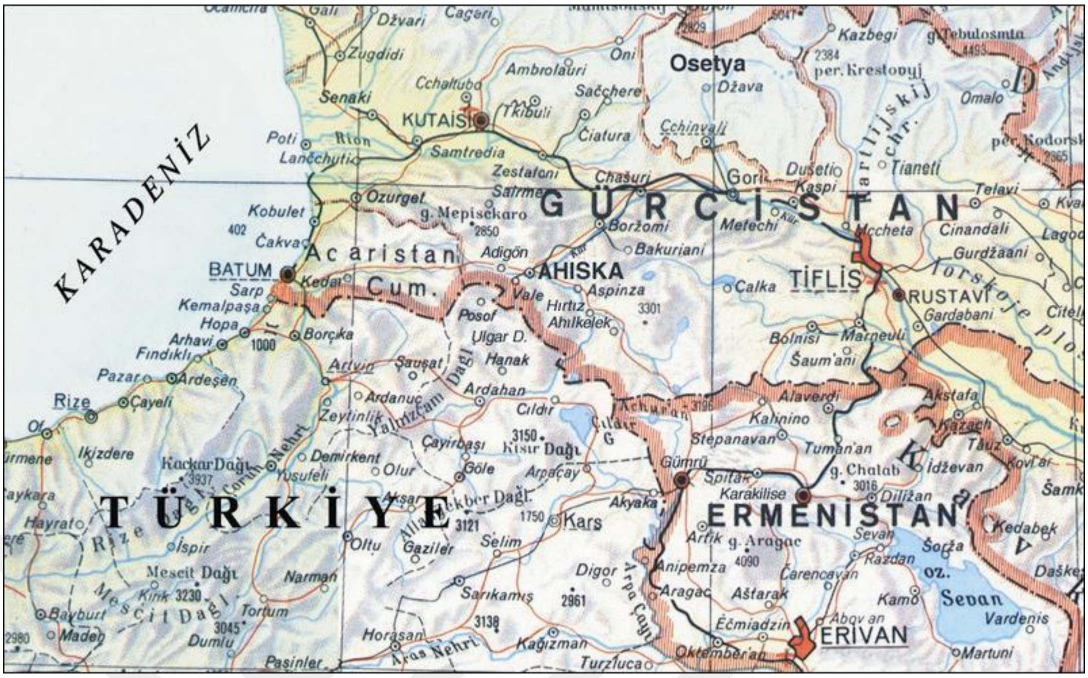
Ahmediye Camisi

6.

Ahmediye Camisi

Harita III.[239]

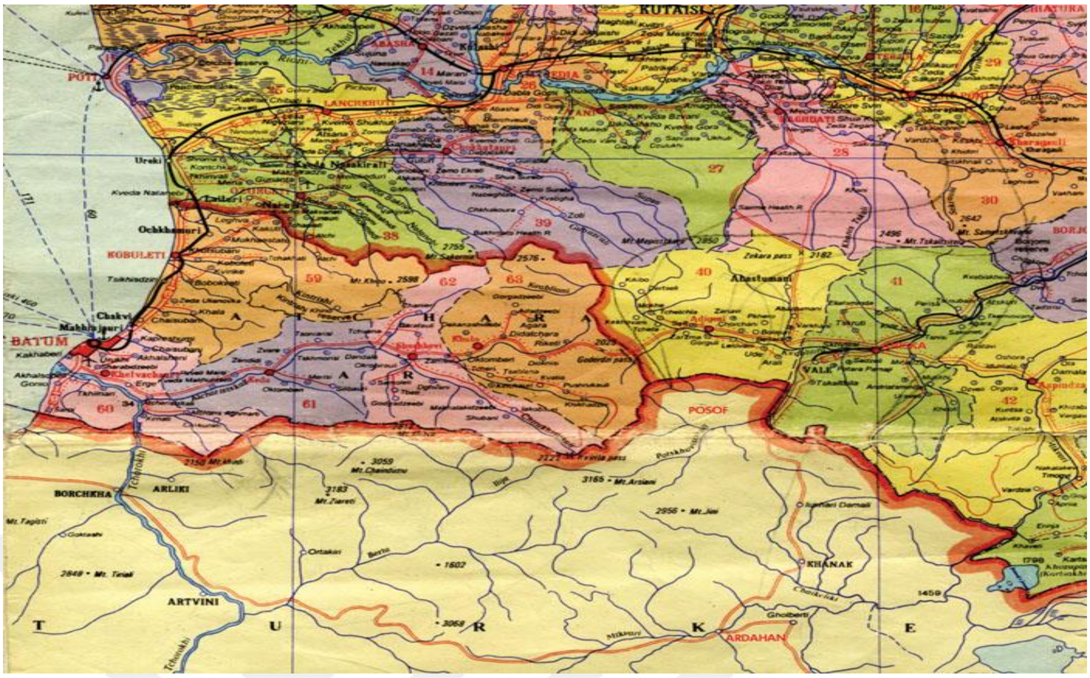

Harita IV.

[239] Yunus Zeyrek, "Bizim Ahıska", *Üç Aylık Kültür Dergisi*, Yerel Süreli Yayın. http://www.ahiska.org.tr/?page_id=1860, (Erişim Tarihi: 04.10.2016).

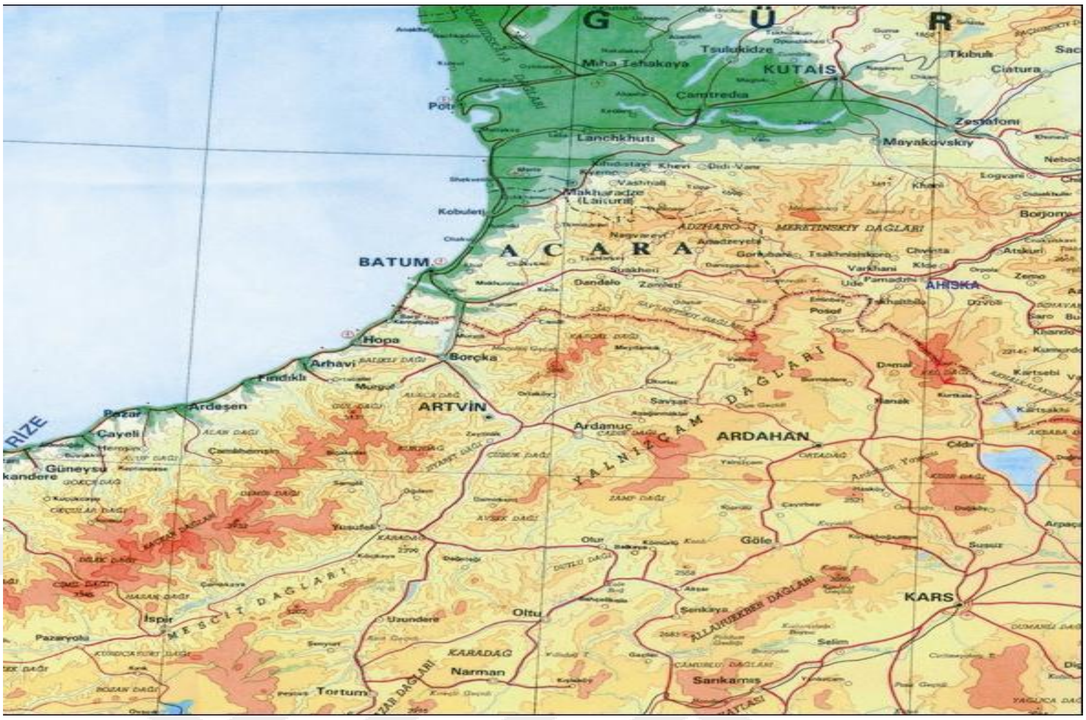
Harita V.

Harita VI.

Harita VII.

G Ü R
Tsulukidze
KUTAİS
Tkibuli
Ciatura
Poti
Miha Tshakaya
Çamtredia
Lanchkhuti
Zestafoni
Mayakovskiy
Makharadze
(Laicuri)
Kobuleti
BATUM
A C A R A
AHISKA
Borjomi
Hopa
Borçka
Arhavi
Fındıklı
Ardeşen
ARTVİN
Pazar
Çayeli
Güneysu
RİZE
Ardanuç
Şavşat
ARDAHAN
Y A L N I Z Ç A M D A Ğ L A R I
Posof
Damal
Çıldır
Yusufeli
Göle
KARS
Oltu
Uzundere
Narman
KARADAĞ
Tortum
İspir
M E S C İ T D A Ğ L A R I
Pazaryolu
Şenkaya
Sarıkamış

7-KAYNAKÇA:

KİTAPLAR

ADİLOĞLU, Adilhan, ***Karaçay Malkar Türkleri***, Yeni Zamanlar Dağıtım, İstanbul, 2005.

AGARA, İbrahim, ***Ahıska Türkleri***, İzmir Ahıska Türkleri Derneği Yayınları, İzmir, 2004.

AHİNCANOV, Sercan M., ***Kıpçaklar - Türk Halklarının Katalizör Boyu***, Selenge Yayınları, İstanbul, 2010.

AKÇURA, Yusuf, ***Osmanlı Devletinin Dağılma*** *Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

ALPARGU, Mehmet, ***Nogaylar,*** Değişim Yayınları, İstanbul, 2007.

ARMAOĞLU, Fahir, ***20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)***, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010.

ASLAN, Kıyas, ***Ahıska Türkleri***, Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, 1995.

ASLANLI, Araz, ***Güney Kafkasya Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji***, Berikan Yayınları, Ankara, 2011.

ATAÇ, A. Muhtar, ***Rusya Tarihi: Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri***, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1952.

ATSIZ, H. Nihal, ***Turancılık, Milli Değerler ve Gençlik***, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011.

ATSIZ, H. Nihal, ***Türk Ülküsü,*** Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2011.

AVŞAR, Zakir, ***Yeni Bir Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri***, Vadi Yayınları, Ankara, 1994.

AYDIN, Mustafa, ***Üç Büyük Gücün Çatışma Alanı Kafkaslar,*** Bilimevi Yayınları, İstanbul, 2005.

AYDINGÜN, Ayşegül ve Aydıngün İsmail, ***Ahıska Türkleri Ulus ötesi Bir Topluluk-Ulus ötesi Aileler,*** Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayını, Ankara, 2014.

BADALOV, Çingiz, ***Bütün Yönleriyle Ahıska Türkleri,*** Çimkent Yayınları, 2004.

BALA, Mirza, ***Karapapak,*** VI. Cilt, İslam Ansiklopedisi, 1977.

BALCI, Muharrem ve Sönmez Gülden, ***Temel Belgelerde İnsan Hakları,*** Danışman Yayıncılık, İstanbul, 2001.

BUDAYEV, N. M., ***Kim Bu Çerkesler,*** çev. Batur, D. Ahsen, Selenge Yayınları, İstanbul, 2009.

BUNTÜRK, Seyfettin, ***Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri,*** Berikan Yayınevi, Ankara, 2007.

BAYUR, Y. Hikmet, ***Türk İnkılap Tarihi: 1914-18 Genel Savaşı/Savaşı Sonu,*** III. Cilt, 2. Baskı, Kısım 4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.

BERJE, Adolf, ***Kafkasya,*** çev. Murat Papşu, Chiviyazıları Yayınevi, İstanbul, 2010.

Bİ, Mahmut, ***Kafkas Tarihi,*** I. Cilt, Berikan Yayınları, Ankara, 2000.

BUNTÜRK, Seyfeddin, ***Rus Türk Mücadelesi'nde Ahıska Türkleri***, Berikan Yayınları, Ankara, 2007.

CONQUEST, Robert, ***Stalins Völker Mord (The Nation Killer),*** Wien, 1974.

CUTLER, Robert M., ***Kafkasya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri,*** İkinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004.

ÇAVUŞOĞLU, Naz, ***Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları***, 2. Baskı, Su Yayınları, İstanbul, 2001.

DEMİR, Ali Faik, ***Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya,*** 2. Baskı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003.

DEMİRTEPE, Turgut, ***Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları,*** Uşak Yayınları, Ankara, 2012.

DEVLET, Nadir, ***Çağdaş Türk Dünyası,*** Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1989.

FULLER, Elizabeth, ***Georgian Moslems Deported by Stalins Permitted to Return***, RL Program Sup. Munich, Jan 14, 1986.

ERGİN, Muharrem, ***Dede Korkut Kitabı,*** Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2014.

ETHEMOĞLU, Mehmet, ***Ermeni Terörünün Kısa Tarihi***, Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, 1987.

GEORGIEVA, V.A., Georgieva**,** A. V., ***Kafkas Duvarı Ardında, Moskova, 1989***, Tercüme Orhan Uravelli, Öktem Tahirov.

GÖKBEL, Ahmet, ***Kıpçak Türkleri,*** Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000.

GÖNLÜBOL, Mehmet, ***Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)***, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2006.

GÜNGÖR, Celalettin, ***Rusya ve İsyanları***, Barış Platin, Ankara, 2010.

GÜRÜN, Kamuran, ***Ermeni Dosyası***, TTK Yayınları, Ankara, 1985.

GÜRÜN, Kamuran, ***Türk Sovyet İlişkileri (1920-1953)***, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2010.

HOSKING, Geoffrey, ***Rusya ve Ruslar - Erken Dönemden 21. Yüzyıla***, çev. Kezban Acar, İletişim Yayıncılık, Ankara, 2011.

İBERIELI, Sandro, ***Gürcü Halkının Tarihi,*** Cinius Yayınları, İstanbul, 2014.

İNAL, H. İbrahim, ***Osmanlı Tarihi,*** 3. Baskı, Noktakitap, İstanbul, 2011.

İNALCIK, Halil, ***Osmanlı-Rus İlişkileri (1492-1700)***, Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl Sempozyumu'ndan Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

İZZET, Süleyman, ***Büyük Harpte 15. Piyade Tümeninin Azerbaycan ve Şimali Kafkasya'daki Hareket ve Muharebeleri***, İstanbul Askeri Matbaası, İstanbul, 1936.

KAFESOĞLU, İbrahim, ***Selçuklular ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar***, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2014.

KAMALOV, İlyas, ***Moskova'nın Rövanşı: Putin Dönemi Rus Dış Politikası***, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2008.

KAMALOV, İlyas, ***Moğolların Kafkasya Politikası,*** Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2003.

KAMER, Kasım, ***Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya***, 2. Baskı, Uşak Yayınları, Ankara, 2011.

KANDEMİR, M. Yaşar, Karaman, Hayreddin, Özel, Ahmet, Topaloğlu, Ahmet ve Yerem, M. Saim, ***Ahıska***, I. Cilt, İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

KANTARCI, Şenol, ***Amerika Birleşik Devleri'nde Ermeniler ve Ermeni Lobisi***, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011.

KANTARCI, Şenol, ***Ermeni Dosyası: Tarih ve Uluslararası İlişkiler Boyutuyla***, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2011.

KARAL, Enver Ziya, ***Osmanlı Tarihi***, VIII. Cilt, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.

KARABAYRAM, Fırat, ***Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası***, Lalezar Kitabevi, İstanbul, 2007.

KARABEKİR, Kazım, ***İstiklal Harbimiz,*** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

KARABEKİR, Kazım, ***Birinci Cihan Harbini Nasıl İdare Ettik?***, Emre Yayınları, İstanbul, 2010.

KASIM, Kamer, ***Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya***, Uşak Yayınları, Ankara, 2011.

KAŞIKÇI, Nihat, Yılmaz, Hasan, ***Aras'tan Volga'ya Kafkaslar***, Türk-Ar Yayınları, Ankara, 2000.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, ***Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar***, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, ***Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)***, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, ***Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi***, Kardeş Matbaası, Ankara, 1970.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, ***1855 Kars Zaferi***, Işıl Matbaası, İstanbul, 1955.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, ***Kars Tarihi***, Işıl Matbaası, İstanbul, 1953.

KOCABAŞ, Süleyman, ***Tarihte Türk-Rus Mücadelesi***, Vatan Yayınları, İstanbul, 1989.

KÖSE, Osman, ***Küçük Kaynarca Antlaşması***, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

KÖYLÜ, Murat, ***Gurbetteki Vatan Kırgızistan: Ahıska'dan Fergana'ya Bir Sürgün, Bir Soykırım Hikayesi***, Astana Yayınları, Ankara, 2014.

KUMUK, Tuğan, ***Çerkeslerin Türkiye'ye Sürgünü***, çev. Murat Papşu Çiviyazıları Yayınları, İstanbul, 2004.

KURAT, Akdes Nimet, ***Türkiye ve Rusya***, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

KURAT, Akdes Nimet, ***Rusya Tarihi***, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010.

KÜÇÜK, Yalçın, ***Çerkesler***, YGS Yayınları, İstanbul, 2001.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, ***Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612)***, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1994.

LUXEMBURG, Rosa, ***Ulusal Sorun: Ulusların Kendi Yazgısını Tayin Hakkı ve Özerklik,*** çev. Osman Akınhay, Belge Yayınları, İstanbul, 2010.

MERT, Okan, ***Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan***, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

MİKAİL, Elnur Hasan, ***Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası***, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

MİRZA, Bala, ***Çerkesler***, İslam Ansiklopedisi, III. Cilt, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1977.

NEEF, Christian, ***Kafkasya: Rusya'nın Kanayan Yarası***, çev. Özalp Göneralp, Yeni Hayat Yayınları, İstanbul, 2004.

OKÇU, Yahya, ***Türk Rus Mücadelesi***, Berikan Elektronik Basım Yayım, Ankara, 2001.

ÖGEL, Bahaeddin,**Türk Mitolojisi**, I. Cilt, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.

ÖNAL, Ülkü, ***Ahıska'dan Sürgün Hatıraları***, Matsa Basımevi, Ankara, 2014.

ÖZDER, M. Adil, ***Tarihte Çıldır Atabeyleri ve Torunları***, Erzurum, 1971.

PAPAKÇI, Zihni, ***Terekemeler (Karapapaklar) Kökeni, Tarihi, Gelenek ve İnançları***, Su Yayınları, İstanbul, 2010.

RAFATOV, İsmail, ***Mesheti'ye ve Meshetiler (Meshetiye-i Meshi)***, İlim Yayınevi, Bişkek, 1996.

SANDER, Oral, ***Siyasi Tarih 1918-1944***, 13. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

SEZGİN, Mahmut Niyazi, Kamil Ağacan, ***Dünden Bugüne Ahıska Türkleri Sorunu***, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara Çalışmaları, Ankara, 2003.

SARAY, Mehmet, ***Azerbaycan Türkleri Tarihi***, Nesil Matbaacılık, İstanbul, 1993.

ŞÜKRAN, Onur, ***Fergana: Orta Asya'nın Sorunlu Vadisi***, ed. Kemal İnat ve diğerleri, Dünya Çatışma Bölgeleri, Nobel Yayınları, Ankara, 2004.

SÜRMELİ, Serpil, ***Türk-Gürcü İlişkiler (1918-1921)***, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.

TAVKUL, Ufuk, ***Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya***, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2002.

TUĞAÇ, Hüsamettin, ***Türk İstiklal Harbi Cilt: III, Doğu Cephesi (1919-1921)***, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1965.

TÜRKMEN, Zekeriya, ***XIX. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası***, I. Cilt, Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2003.

TSUTSİYEV, A. A., ***Kafkasların Etno-Siyasi Tarihi Atlası***, Moskova Avrupa Yayınevi, Moskova, 2006.

UÇAR, Fahri ve Memmedoğlu Ruşen, ***Ata Yurttan Doğan Güneş***, II. Cilt, Datüb Yayını, Kazakistan, 2011.

URAL, Selçuk, Orat, J. Arslan, N. Oran, Bingöl, Akın ve Tüysüz, Cem, ***Kars Tarihi: Geçmişten Cumhuriyete***, Kafkas Üniversitesi Yayınları, Kars, 2011.

ÜREN, Mustafa, **Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu**, 1. Baskı, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016.

VEYSELOĞLU, Ali Paşa, ***Ahıska Türklerinin Dramı***, Ocak Yayınları, İstanbul, 1999.

YANAR, Savaş, ***Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya***, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002.

YAPICI, Merve İrem, ***Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler***, Uşak Yayınları, Ankara, 2010.

YUNUSOV, Arif, ***Meskhetian Turks: Twice Deported People***, The Research Document Published bu the Institute of Peace and Democracy, Bakü, 2000.

ZEHTABİ, M. Taki, ***İran Türklerinin Eski Tarihi***, haz. Ferhad Rahimi, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010.

ZEYREK, Yunus, ***Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri***, Pozitif Matbaacılık, Ankara, 2001.

ZEYREK, Yunus, ***Tarih-i Osman Paşa***, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

ZEYREK, Yunus, ***Posof'un Çizgileri,*** 2. Baskı, Atalay Matbaacılık, Ankara, 2013.

MAKALELER

"Ahıskalılar ile İlgili Çıkan Kanunlar ve Son Durum", ***Ahıska Dergisi, Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi***, Haziran 2001.

"Ahıska Dosyası", ***Parlamento Dergisi***, Sayı 8, Kasım 2013, s. 42-43.

"Anavatanımız Türkiye'ye Göç Eden Ahıska Türklerinin Dağılımı", ***Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi***, Mayıs 2002, Sayı 2.

ALİYEV, Nezir "Kırgızistan Mayevka Olaylarında Yaşananlar", ***Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu***, Ed. R. Bayraktar, Astana Yayınları, Ankara, 2014.

AÇMA, Bülent, "Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler", ***Yönetim ve Ekonomi Dergisi***, Cilt 20, Sayı 2, 2013, s. 132-149.

ADİLOĞLU, Adilhan, "Karaçay-Malkar Türkleri - Tarihi, Edebiyatı, Dili", Türkoloji Makaleleri, ***Turkistan Library***, 2010, s. 1-4.

AĞACAN, Kamil, "Gürcistan Türklerinin Sorunları: Çözüm mü Yeni Sorunlar mı?", ***Stratejik Analiz Dergisi,*** Sayı 59, 2005, s . 52-58.

AKIŞ, Ayhan; Seferov, Rehman, "Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış", ***Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi***, 2008, Yayın 24, s. 393-411.

AKTAŞ Hayat ve Buntürk Seyfeddin, "Güney Kafkasya'da Güç Mücadelesi ve Ahıska Türklerinin ABD'ye Göçü", ***Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi***, Sayı 167, 2007, s. 129-142.

ALIM, Mete; Doğanay, Serkan; Şimşek, Oğuz, "Ülkemize Yönelik Göçlere Bir Örnek: Ahıska Türkleri", **Doğu Coğrafya Dergisi**, Cilt 11, Sayı 15, 2006, s. 303-322.

ALPARGU, Mehmet, "Dünden Bugüne Kafkasya'da Nogaylar", ***Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünya Semineri***, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi

Tarih Araştırmaları Merkezi, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996, s. 197-198.

ALPKAYA, Gökçen, "Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler", ***İnsan Hakları Yıllığı Dergisi***, Sayı 14, 1992, s. 147-176.

ALPKAYA, Gökçen, "Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri", ***AÜ SBF Dergisi***, Cilt 2, Sayı 55, 2000, s. 1-21.

APPA, Adilhan, "Karaçay-Balkar Türklerinin Kökeni", ***Türkler***, Cilt 2, s. 572-590.

ARSLAN, Elif, "Vatanlarına Dönemeyen Son Türk Topluluğu: Ahıska Türkleri", ***Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri***, Der. B. Günay, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005. s. 639-670.

ASLAN, Ali, "I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Döneminde Ahıska-Ahılkelek 1914-1921", **Kafkas Araştırmaları Dergisi**, Sayı 3, İstanbul, 1997.

ASLAN A. Ali, "Ahıskalı Türklerin Amerika'ya Göçü: Amerika'nın Uyguladığı Bir Sosyal Mühendislik Projesi", ***Uluslararası Ahıskalı Türklerin Hukuki ve Sosyal Sorunları Sempozyumu***, ed. R. Bayraktar, Astana Yayınları, Ankara, 2015.

AYDINGÜN, Ayşegül, "Ahıska Türkleri'nin Dünü, Bugünü ve Yarını", ***Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı II,*** Cilt 54, 2013, s. 2665-2674.

AYDINGÜN, Ayşegül, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü", ***Asam Bakış***, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, No 6, 2008, s. 16.

AYDINGÜN, Ayşegül, "Resettlement and Belonging Among Cultural and Etnic Kin: Meskhetian Turks in Turkey", *The Meskhetian Turks at a Crossroads: Integration, repatriation or resettlement*, Ed. T. Trier and A. Khanzin, Berlin, The research document published by ECMI, 2007, ss. 340-377.

BAVBEK, Osman, "Nogay Türkleri", ***Türk Kültürü Dergisi***, Sayı 275, Bahar 1986, s. 160-165.

BAYRAKTAR, Hilmi, "Kırım Savaşı Sonrası Adana Eyaletine Yapılan Nogay Göç ve İskanları (1859-1861)", ***Bilig Dergisi***, Sayı 45, Bahar 2008, s. 45-72.

BAYRAKTAR, Rasim, "Sovyetlerin Milliyetler Politikası ve Ahıskalı Türkleri", ***Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi***, Cilt 35, 2012.

BAYRAKTAR, Rasim, "Rus-Ermeni İşbirliğinde Hedef: Güney Kafkasya", ***2023 Dergisi***, Sayı 34, Kış 2004, s. 64-69.

BAYRAKTAR, Rasim, "Rusya'nın Kafkasya Politikası: İkilemler, Çelişkiler, Açmazlar", ***2023 Dergisi***, Sayı 46, 2005, s. 74-79.

BAYRAKTAR, Rasim, "Bilinmeyen Yönleriyle 1989 Fergana Faciasının İçyüzü", ***2023 Dergisi***, Sayı 31, s. 56-59.

BAYRAKTAR, Rasim "Özlenen Vatan, Çözüm Bekleyen Ahıskalılar", ***Ahıska Dosyası Dergisi***, Sayı 1, 2007, s. 22-27.

BEYDİLLİ, Kemal, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", ***Türk Tarih Belgeleri Dergisi***, Cilt 13, Sayı 17, Ankara, 1988, s. 365-434.

BUNTÜRK, Seyfeddin, "Ahıska Türkleri Örgütlenme Tarihi ve Mücadelesi", ***Ahıska Türklerinin Geleceği Hakkına Vizyonlar Konferansı Bildirisi***, İstanbul Üniversitesi Kongre ve Kültür Merkezi, 2013.

CAFERSOY, Nazim, "Rus Jeopolitik Düşüncesinde Misyon Arayışları", ***Avrasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi***, Sayı 4, Cilt 8, 2002, s. 51-101.

CANAR, Burçin, "Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan ile İlişkileri", ***Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi***, Cilt 2, Sayı 1, Bahar 2012, s. 21-38

ÇAYCIOĞLU, Serdar Oğuzhan, "18. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: I. Petro'nun İran Seferi", ***Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi***, Yıl 2, Kafkasya Özel Sayısı, ISSN: 2149-9535, s. 116-130.

ÇELİKPALA, Mitat, “Bağımsız Gürcistan'ın 20 Yılı: Başarısız Devlet mi, Demokratik Model Ülke mi? ”, ***Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)***, Der. M. Aydın, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 65-111.

DAYI, Esin, “Elviye-i Selase/Üç Sancak (Kars, Ardahan ve Batum)”, ***Kars-Akhaltsikhe (Ahıska) Uluslararası Tarih Sempozyumu Bildirileri***, Kars, Kafkasya Üniversitesi Yayınları, s. 77-88.

DENİZHAN, Emrah, “Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya Politikası ve Tika”, ***Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi***, Cilt 2, Sayı 1, 2010, s. 17-23.

DEVLET, Nadir, “Kuzey Kafkasya'nın Dünü Bugünü”, ***Yeni Türkiye Dergisi***, Türk Dünyası Özel Sayısı 2, Sayı 16, Yaz 1997.

DEVLET, Nadir, “Azınlık Konumundaki Türk Topluluklarının Sorunları”, ***Bizim Ahıska Dergisi***, Cilt 7, 2007, s. 20-21.

DEVRİŞOVA, Nilüfer, “Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Kırgızistan'da Ahıska Türkleri ile Görüştü”, ***Bizim Ahıska Dergisi***, Sayı 21, 2011, s. 53.

EKİNCİ, Deniz, “Ahıska Türk Toplumunun Acı Mirası Üzerinden Geçmişi Analiz Etmek, Günümüzü Okumak ve Geleceğimizi Hayal Etmek”, ***Ahıska Vizyonu 2013***, Ed. D. Ekinci ve A. Yavuz, Ahıskalı Öğrenciler Mezunlar ve Mensuplar Derneği Yayını, İstanbul, 2013, s. 17-30.

ENSAROV, Alipaşa, “Mesheti Türklerin Faciası”, ***Diderginler***, Bakı, 1990.

GÖKSEL, D. Nigar, ***Ermenistan: Bağımsızlıktan Bugüne***, Kafkaslar Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III), der. M. Aydın, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 43-64.

GURBANOV, Şamil, “Mesheti Türkleri”, ***Diderginler***, Bakı, 1990.

GÜLLÜDAĞ, Nesrin, “Nogay Türkleri”, ***Türkler Ansiklopedisi***, Cilt 20, 1999, s. 557-564.

GÜNAY, Nejla, “Osmanlı’nın Son Döneminde Ahıska Türklerinin Anadolu’ya Göç ve İskânı”, ***Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi***, Sayı 61, Bahar 2012, s. 125-127.

HACILI, Asif, "Ahıskada Sanayi ve Ticaret", ***Bizim Ahıska Dergisi***, Sayı 10, 2008, s. 18-21.

HACILI, Asif; İdrisi, Habib Hüseyinoğlu, "Ahıska Türklerinin Örf ve Adetleri", **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı 1, 1994.

HASANOĞLU, İbrahim, "Ahıska Türkleri: Bitmeyen Bir Göç Hikayesi", ***Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi***, Cilt 16, Sayı 1, Yaz 2016, s. 2-17.

HÜSEYİNOV, Rauf, "Malazgirt ve Kafkaslar", ***Tarih Araştırmaları Dergisi***, Ankara 1968.

İLHAN, Suat, "Avrasya ve Ortadoğu Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu", ***Bildiri***, Ankara, 1998, s. 88.

KAŞGARLI, Mehlika Aktok, "Ortaçağ Ermeni Tarihleri Kritiği", ***Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984, Erzurum),*** Ankara, 1985, s. 323-330.

KEMALOĞLU, Muhammet, "Terekeme-Karapapah Türkleri Ağzına Ait Sözcükler "Muş-Bulanık Çevresi"", ***Türkiyat Mecmuası***, Cilt: 12, 2012, s. 62-67.

KILIÇ, Ümit, "Oltu'da Arslan Paşa Külliyesi", ***Karadeniz Araştırmaları Dergisi***, Cilt 5, Sayı 17, 2008, s. 113-131.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, "Mühendis Osman Server Atabek (1886-1972), ***Kars İli Dergisi***, Ankara 1966.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin: "Ahıska Bölgesi ve Türklük," ***Türk Kültürü Dergisi,*** VIII/86, s. 203-206.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, "Kars'ın Kırk Yıllık Kara Günlerden 1978-1918 Kurtuluş Hatırası", **Doğu Kars Halkevi Dergisi**, Sayı 65, Nisan 1950.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, "Ahıska-Ardahan-Artvin ve Oltu'da Hristiyan Atabekler Hükümeti-I (1268-1578)", ***Bizim Ahıska***, Yıl 4, Sayı 10, Bahar 2008, s. 12-17.

KODAMAN Timuçin ve A. Ali İren, "Gürcistan Ulus-İnşa Çabalarının Önünde Bir Engel: Cavahati Ermenileri", ***Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi***, Cilt 5, Sayı 2, 2013, s. 67-75.

KONA, Gamze Güngörmüş, "Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikası", ***Jeopolitik Dergisi***, Cilt 11, 2004, s. 97.

KOPUZLU, Nusret, "Nereden Nereye Geldik", ***Bizim Ahıska Dergisi***, Sayı 4, 2005, s. 3-7.

KULOĞLU, Armağan, "Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye", ***Avrasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi***, Cilt 4, Sayı 8, 2002, s. 5-21.

KURAT Akdes Nimet, "Üç Sancak, Kars, Batum, Ardahan", ***Türk Yurdu Dergisi***, 60. Yıl, Cilt 7, Sayı 345, Ankara 1970.

KÜTÜKÇÜ, M. Akif, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Anavatanlarına Dönüş Sorunu", ***Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi***, 2005, Yayın 13.

KÜTÜKÇÜ, M. Akif, "Ahıska Türklerinin Haklarının İadesi ve Vatana Dönüş", ***Bizim Ahıska Dergisi***, Cilt 2, 2005, s. 18-21.

KVINITADZE, Giorgi, "Ardahan'ın İşgali", ***Kafkas Eli Dergisi***, 1939, s. 1-5.

MURADOVA, Elnara, "Cumhurbaşkanı Gül, ABD'de Ahıskalı Türklerle Görüştü", ***Bizim Ahıska Dergisi***, Sayı 11-12, 2008, s. 55.

MÜRSELOĞLU, Rüstem, "Hala Susmakta Kars, Erzurum, Ardahan! ", ***Ahıska Dergisi***, 2004, Sayı 5, s. 4-5.

NİYAZOV, Ahmet, İzzetov, Elşan, "Milli Mücadele ve Ellez İzzetov", ***Ahıska Dergisi***, Bahar 2007, s. 10-17.

ÖZEL, Merve Suna, "Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları", ***Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi***, Cilt 4, Sayı 2, 2014, s. 99-122.

ÖZEL, Haşim, "Ahıska'dan Sürgün Hatıraları", ***Karadeniz Araştırmaları***, 2014, Yayın 42.

ÖZLEM, Kader, "Bulgaristan Türklerinin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri", ***Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi***, Cilt 1, Sayı 2, 2008, s. 341-371.

ÖZTÜRK, Senem, "Jeopolitiğin RF'na Etkilerinin Kuzey Kafkasya-Gürcistan-Osetya Çerçevesinde İncelenmesi", ***Güvenlik Stratejileri Dergisi***, Sayı 17, 2013, s. 201-242.

PAMUK, Mustafa, "Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü-Bugünü ve Yarını", ***Harp Akademisi Yayını***, İstanbul, 1995, s. 6-10.

SARI, Yaşar, "Kırgızistan'da İktidarın El Değiştirmesi: Akayev ve Bakiyev'in Düşüşü", ***Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi***, Cilt 5, Sayı 9, 2010, s. 27-47.

SAYDAM, Abdullah, "Rusya'nın Kafkasya'yı İşgali", ***19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi***, 1990, s. 239-257.

SÖNMEZ, A. Sait "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Yeltsin Dönemi RF'nun BDT Ülkeleriyle İlişkileri", ***Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi***, Sayı 27, 2010, s. 277-290.

TAVKUL, Ufuk, "Kumuk Türkleri: Tarihleri, Sosyal Yapıları ve Dilleri Üzerine Bir İnceleme", ***Kırım Dergisi***, 2005, s. 23-39.

TAYFUR, Abuzer, "Sürgündeki Ahıska Türkleri, Elli Yıl Süren Üç Gün", ***Türk Yurdu Dergisi***, 1994.

TOGAN, A. Z. Velidî, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul, 1981.

TOPAL, Coşkun, "Güney Kafkasya'da İstikrar ve Ahıskalıların Vatana Dönüş Sorunu", ***Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları***, Cilt 3, Sayı 7, 2008, s. 620-631.

UÇAROL, Rıfat, "Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan 1839'a Kadar Osmanlı İmparatorluğu", ***Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi***, Cilt 11, İstanbul, 1989, s. 179-199.

URAVELLİ, Orhan, “Ahıska Türkleri Sorunu ve Gürcü Meskh Tezi”, XII. ***Türk Tarih Kongresi Bildirileri***, Türk Tarih Kurumu Basınevi, Cilt 2, 1999, Ankara, s. 361-363.

ÜREN, Mustafa, “Çıkar ve Güç Dengesi Kıskacındaki Ahıska Türkleri Sorunu”, ***Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi***, Yıl 2, Sayı 2, 2016, s. 1-32.

“Türkiye’de Ahıskalılarla ilgili olarak, 30.04.2002 tarihi itibarı ile çıkan Kanunlar ve Bakanlar Kurulu Kararları”, **Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi**, Sayı 2, Mayıs 2002.

YEŞİLOT, Okan, “Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları”, ***Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi***, Sayı 36, 2008. s. 187-199.

YUSUPOV, Boris , “Tanığın Dilinden Fergana Olayları”, çev. Orhan URAVELLİ ***Bizim Ahıska***, Cilt 6, Sayı 17, 2010, s. 16.

ZEYREK, Yunus, “Tarihin Okunmamış Sayfası: Ahıska”, ***Uluslararası Suçlar ve Tarih Altı Aylık Uluslararası Hukuk ve Tarih Dergisi***, Sayı 5-6, 2008.

ZEYREK, Yunus, “Albay Fahri Atabaş ve Hatıraları”, ***Jandarma Eğitim Dergisi***, 2001, s. 19-21.

ZEYREK, Yunus, “Ahıska Anayurttan Nasıl Koparıldı”, ***Bizim Ahıska Dergisi***, Cilt 8, Sayı 25, Ankara, 2012, s. 3-10.

ZEYREK, Yunus, “Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu: Ahıskalı Kardeşlerimizin Arkasındayız”, ***Bizim Ahıska Dergisi***, Sayı 20, 2010, s. 6-10.

ZEYREK, Yunus, “Taştan Aslanov ve Fuat Bibinov'la Sohbet” ***Bizim Ahıska Dergisi***, Sayı 13, 2009, s. 47.

ZEYREK, Yunus, “Ankara-Tiflis Köprüsü: Ahıska”, ***Bizim Ahıska Dergisi***, Sayı 8, 2007, s. 16-17.

YAYINLANMAMIŞ LİSANS ÜSTÜ TEZLER

AĞAOĞLU, Zeynettin, ***Eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinden Türkiye'ye Göç Eden Ahıska Türklerinin Göç Koşulları ve Sorunları - Yenibosna Örneği***,

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011.

BAYDOĞAN, Mehmet, ***Türk Dünyasında Ahıska Türklerin'in Yeri***, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2000.

BAYRAKTAR, Rasim, ***Ahıskalı Türklerde Göçün Dinsel Yaşayışa Etkileri***, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2011.

BAYRAMOV, Fırıddın, ***Ahıska Türklerinin Ana Yurda Dönüş Mücadelesi ve Fergana Olaylarının Türk Medyasına Yansıması***, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

DADAYEV, Azad, ***Osmanlı Devleti-Çarlık Rusya Sınırında ve Sovyetlerin Sürgün Politikasında Ahıskalı Türkler***, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

DEVRISHEVA, Fatıma, ***Kazakistan'da Ahıska Türklerinin Sosyal-Kültürel Yapılarındaki Değişmeler***, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2010.

FEYZULLAYEV, Balabek, ***II. Dünya harbinde sürgüne gönderilen Ahıska Türklerinin tarihi (14 Kasım 1944-Kasım 1991)***, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.

GÖLEN, H. Berşan, ***Ahıska`nın Elden Çıkışı***, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1996.

HALİDOV, İslam, ***Ahıska Türklerinin Uluslararası Örgütler Nezdindeki Temasları***, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2011.

KARTAL, Çetin, ***Gürcistan ve Türkiye***, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2007.

SARGIN, Hakan, ***Ahıska Türkleri İle İlgili Politikaların Stratejik Boyutu***, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

ŞAHİN, Mehmet Fatih, ***Türk dış politikasında Ahıska Türkleri***, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.

İNTERNET KAYNAKLARI

DEMİRAY, Erdinç, "Anavatanlarından Sekiz Ülkeye Dağıtılmış Bir Halk: Ahıska Türkleri", Cilt 7, Sayı 3, Yaz, 2012, s. 878-885. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1522246473_49Demiray%20Erdin%C3%A7_S-877-885.pdf, (Erişim Tarihi: 13.08.2016).

DEMİRKIRAN, Cenk, "Ahıskalı Türkler", Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 2015, Türkiye. https://www.youtube.com/watch?v=-dgRun8DvFE, (Erişim Tarihi: 20.08.2016).

DOĞAN, İlyas, Hacıoğlu, B. Lale, "Ahıska Türklerinin Vatana Dönüşünde Ululararası HukukBakımından Sorumluluk", **Bizim Ahıska Dergisi**, 2011, http://www.ahiska.org.tr/?p=502, (Erişim Tarihi: 24.10.2016).

NADİR, Nergiz, "Bir Milletin Sürgüne Mahkum Olan Dört Nesli", http://www.ahiskalilar.org/portal/modules.php?name=News&file=print&sid=91, 20.01.2011, (Erişim Tarihi: 04.09.2016).

PAŞAYEVA, Mehebbet, "Azerbaycan Etnik Tarihine Kısa Bir Bakış", (Erişim) http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/PA%C5%9EAYEVA-Mehebbet-AZERBAYCAN-T%C3%9CRKLER%C4%B0N%C4%B0N-ETN%C4%B0K-TAR%C4%B0H%C4%B0NE-KISA-B%C4%B0R-BAHI%C5%9E.pdf
(Erişim Tarihi: 19.08. 2016).

YAVUZ, Bige Sükan, "Türk Kurtuluş Savaşı Yıllarında Uluslararası Rekabet Alanı Olarak Transkafkasya ve Türkiye'nin Ekonomik İlişkileri (13 Ekim 1921 Kars Antlaşması Sonrası)", http://dergipark.gov.tr/download/article-file/9928, (Erişim Tarihi: 10.11.2017).

ZEYREK, Yunus, "Posoflu Zülali", Ankara, 2004, http://www.ahiska.org.tr/kitap_muhteviyat/posoflu%20asik%20zulali.pdf, (Erişim Tarihi: 10.07.2016).

ZEYREK, Yunus, "Ahıskanın Tarihi", (Erişim) http://www.ahiska.org.tr/?page_id=1839 (Erişim Tarihi: 20.09.2016).

ZEYREK, Yunus, "Bizim Ahıska", *Üç Aylık Kültür Dergisi* Yerel Süreli Yayın, http://www.ahiska.org.tr/?page_id=1842 (Erişim Tarihi: 04.10. 2016).

Yazılı Soru Önergesi/Kemal Ekinci/7/81, T.***C. Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Genel Müdür Yardımcılığı***, Sayı B.06.SPG.0.01.00.00-026.21 - 2011/5265619, 2 Ocak 2012. http://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-0081sgc.pdf (Erişim Tarihi: 23.11.2016).

Rusya Devlet Arşivi (GARF), F.R-9479, Koleksiyon, http://www.ahiska.org.tr/wp_pdf/sayi16/parcali/09_sayi16.pdf, (Erişim Tarihi: 03.12.2016).

"Rus kaynağına göre Ahıska'nın düşüşü: Ahıska'nın 1828 Felaketi", (Erişim) http://www.ahiska.org.tr/wp_pdf/sayi24/28_s24_SAYI-24.pdf (Erişim Tarihi: 13.12.2016).

"Ahıska Posof Ardahan Bölgesinde Gürcülerle Mücadele", ***Yenigün Gazetesi***, 3 Aralık 1919, 7 Ocak 1920.

"Azerbaycan'ın Sulduz Vilayetinde (Nağadey Şehristanında) Meskunlaşan Borçalılar (Karapapaklar)", ***Nevidi Azerbaycan Gazetesi***, 31 Ocak 2004, Urmiye, s. 2.
Yuridiçeskaya Gazeta, Çev. Orhan Uravelli, S. 1, Moskova, 1991.